

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ І СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧОРТКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА БІЗНЕСУ
Кафедра фінансів та банківської справи**

Ткач Василь Сергійович

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 8.03050801 «Фінанси і кредит»
Спеціалізації «Фінанси в системі митних органів»
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

**Студент групи ФМОзм-51
В. С. Ткач**

**Науковий керівник:
канд. стор. наук, доцент
Г. І. Давидовська**

Дипломну роботу допущено
До захисту «__» _____ 2013р.
в.о. зав. кафедри фінансів та
банківської справи
д.е.н., проф. Десятнюк О.М.

Чортків - 2013

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади зовнішньоекономічної діяльності регіону на основі нарощення експортного потенціалу в умовах глобалізації

- 1.1. Теоретичні основи зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації економіки
- 1.2. Сутність та механізм реалізації зовнішньоекономічної політики на регіональному рівні
- 1.3. Методика оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності регіону

Висновки до розділу 1

Розділ 2. Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності в Київському регіоні

- 2.1. Аналіз сучасних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області
- 2.2. Структура експорту та імпорту послуг Київського регіону і шляхи її удосконалення
- 2.3. Економічний механізм стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону

Висновки до розділу 2

Розділ 3. Напрями удосконалення зовнішньоекономічної діяльності київського регіону

- 3.1. Концептуальна модель стратегічного моніторингу розвитку зовнішньоекономічної діяльності
- 3.2. Шляхи вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в регіоні
- 3.3. Стратегічні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності на основі нарощування експортного потенціалу регіону

Висновки до розділу 3

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В контексті євроінтеграційного вектора державної політики постають проблеми ефективного використання механізму взаємодії вітчизняної економіки зі світовим господарством в умовах глобалізації. Тому одним з пріоритетних напрямів державної економічної політики визначається розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіонів України, який полягає в розширенні взаємовигідних відносин з іншими країнами та рівноправному входженні національної економіки до світового економічного простору.

Регіон як суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності з погляду перетину інтересів систем відповідних рівнів відіграє ключову роль у підвищенні ефективності та соціально-економічної результативності зовнішньоекономічної політики держави. Місце і роль регіону в системі зовнішньоекономічних зв'язків держави визначаються специфічними особливостями соціально-економічного розвитку самого регіону, і тому в сучасних умовах виникає необхідність визначення передумов та вихідних параметрів розробки механізму взаємодії і взаємосприяння економічних суб'єктів в процесі реалізації міжнародних інтересів держави. Методики оцінки зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації можуть слугувати основою обґрунтування перспектив розвитку конкретного регіону і вироблення ефективної стратегії його розвитку.

Проблематиці зовнішньоекономічної діяльності та нарощування експортного потенціалу регіону присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких В.Д. Андріанов, П.Ю. Беленький, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, Л.В. Дейнеко, Я.А. Жаліло, М.В. Жук, А.П. Кіреєв, Л. Клайт, В.В. Коломієць, А.І. Кредісов, А.С. Лисецький, С.Р. Маккінон, А.І. Мокій, А.

Ніколас, Н.М. Пархоменко, В.І. Пила, М.А. Пивоварова, М.І. Фащевський, А.С. Філіпенко, Є.В. Хлобистов, Л.Г. Чернюк, Ю.С. Ширяєв, Д. Шнейдер та інші вчені-економісти. Вони розглядають зовнішньоекономічну діяльність регіону через його міжнародні господарські та торговельні відносини, до сфери яких входять: обмін товарами, спеціалізація і кооперація виробництва, науково-технічне співробітництво, надання економічної та технічної допомоги, створення спільних підприємств та інші форми економічного співробітництва. Разом з тим, проблема оцінки зовнішньоекономічної діяльності регіонів дотепер перебуває в сфері наукового дослідження. Подальшого розвитку потребують обґрунтування механізму реалізації зовнішньоекономічної політики на регіональному рівні в умовах зростаючої глобалізації економічних процесів та побудова моделі стратегічного моніторингу розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Це свідчить про актуальність даної теми, що обумовило її вибір для магістерського дослідження.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних основ та розробка практичних рекомендацій з удосконалення зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації економіки.

Відповідно до цієї мети розв'язувались такі задачі:

- поглиблення наукових основ зовнішньоекономічної діяльності на основі нарощення експортного потенціалу регіону в умовах посилення процесів глобалізації;
- обґрунтування принципів формування ефективної зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації;
- обґрунтування методичних підходів до оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності;
- розробка організаційно-економічних заходів підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності та економічного механізму стимулювання експортної діяльності регіону;
- побудова концептуальної моделі стратегічного моніторингу розвитку

зовнішньоекономічної діяльності для уточнення перспективних напрямів інтеграції українських регіонів у світову економіку;

– вироблення стратегії зовнішньоекономічної діяльності регіону на основі нарощування його експортного потенціалу.

Об'єктом дослідження є економічні відносини зовнішньоекономічної діяльності регіону і процес формування зовнішньоекономічної політики Київської області.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні проблеми зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності регіону на основі оптимізації експортно-імпортних операцій.

Методи дослідження. В магістерській роботі використано результати фундаментальних і прикладних розробок, а також праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сферах регіональної економіки і політики, розвитку територіальних систем, глобалістики. Досягнення мети дослідження ґрунтувалося на використанні сукупності наукових методів, зокрема методів теоретичного узагальнення (при розробці теоретико-методологічних засад зовнішньоекономічної діяльності регіону), системно-структурного методу (при виявленні функціонально-територіальних зрушень і структурно-динамічних проблем зовнішньоекономічної діяльності регіону), порівняльного, індексного аналізу, групування та економіко-статистичного методів (при виявленні особливостей і характеру, тенденцій розвитку, аналізі й оцінці регіональних особливостей галузевої структури зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації економіки), методу економіко-математичного моделювання (при побудові концептуальної моделі стратегічного моніторингу розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону). Відповідно до обраної теми було визначено науковий підхід як теоретичні основи дослідження та формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Інформаційною базою дослідження слугували Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України з питань зовнішньоекономічної діяльності, а також статистичні матеріали Державного

комітету статистики України, Міністерства економіки України, інших міністерств, відомств та звітність регіональних органів управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєві теоретичні й практичні результати, що характеризують наукову новизну, є наступні:

– розроблено концептуальну модель стратегічного моніторингу розвитку зовнішньоекономічної діяльності шляхом паспортизації ефективності зовнішньоекономічної діяльності для визначення поточних та перспективних напрямів розвитку цієї сфери в регіоні;

– удосконалено систему принципів формування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації, що, порівняно з наявними, враховує принципи регіональної вигідності, податкового стимулювання, динамічної активізації, добросовісного виконання зобов'язань, системності та рівномірності розвитку;

– уточнено методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності регіону, які, на відміну від існуючих, спираються на системність та результати структурно-факторного аналізу;

– запропоновано комплекс організаційно-економічних заходів підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності регіону на основі створення регіональних центрів підтримки учасників ЗЕД, основними завданнями яких є інформаційні, консультативні та організаційні функції;

Апробація результатів дослідження. Основні наукові результати даного дослідження апробовано на науково-практичній конференції: „_____” (Чортків, 2013 р.).

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (121 найменування) і включає 15 таблиць, 24 рисунків, 6 додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ
НАРОЩЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1 Теоретичні основи зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації економіки

Посилення відкритості економіки, розвиток ринкових відносин визначають характер змін в усіх сферах державотворення та, зокрема, стосуються місцевого самоврядування й територіального розвитку. Поняття «зовнішньоекономічна діяльність» з'явилося в нашій країні в 1987 р. у зв'язку з необхідністю зміни системи управління і початком здійснення зовнішньоекономічних реформ. Суть цих реформ зводилася до децентралізації зовнішньої торгівлі і переходу від міжурядових зовнішньоекономічних зв'язків до зовнішньоекономічної діяльності в основному на рівні підприємств. В результаті проведення реформ з'явилося безліч трактувань визначення зовнішньоекономічної діяльності, які більшою мірою не розкривають всієї суті даного поняття. Так, в Радянському енциклопедичному словнику зовнішньоекономічна діяльність - це одна із сфер економічної діяльності держави, підприємств, фірм, що тісно пов'язана із зовнішньою торгівлею, експортом і імпортом товарів, іноземними кредитами і інвестиціями, здійсненням сумісних з іншими країнами проектів. [ ]. Дане визначення є недостатньо повним і логічно струнким. По-перше, перераховані не всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, зокрема не були згадані міжнародні організації, різні фонди, об'єднання і т.д. Через численність можливих учасників зовнішньоекономічної діяльності доцільність їх перерахування у визначенні взагалі сумнівна. По-друге, не зовсім зрозуміла різниця при відділенні суб'єктів фірм від суб'єктів підприємств. У економічній літературі ці поняття часто використовуються як синоніми. По-третє, експорт і імпорт товарів є частиною зовнішньої торгівлі. Крім того, іноземні кредити і

інвестиції часто можуть бути віднесені до здійснення сумісних з іншими країнами проектів, тому відділення їх один від одного у визначенні також не є обов'язковим.

В окремих літературних джерелах зовнішньоекономічна діяльність є процесом реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, що включають торгівлю, сумісне підприємництво, надання послуг, співпрацю [ ]. На нашу думку, поняття зовнішньоекономічної діяльності доцільніше розширити від розуміння її як процесу до представлення її як сфери діяльності.

В узагальненому вигляді в економічній літературі затвердилося наступне визначення зовнішньоекономічної діяльності - це «певна сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій експортоорієнтованих підприємств і організацій з врахуванням обраної зовнішньоекономічної стратегії, форм і методів роботи на ринку іноземного партнера» [ ].

Заслуговує на увагу трактування зовнішньоекономічної діяльності «як підсистеми міжнародних виробничих відносин, що забезпечує перехід відтворювальних процесів з національної у світове середовище й реалізацію факторів виробництва на основі принципу порівняльних переваг і більш високої ефективності виробництва» [31, 38]. Такий підхід до формулювання зовнішньоекономічної діяльності винятково важливий при розгляді методичних принципів реалізації світогосподарських відносин.

Дослідження економічної літератури в сфері зовнішньоекономічної діяльності засвідчило, що це поняття найчастіше ототожнюється з категорією «зовнішньоекономічні зв'язки».

При цьому погоджуємося з думкою Вороніної Т.В., у якій зовнішньоекономічна діяльність, у порівнянні із зовнішньоекономічними зв'язками, визначається як більш ємна, узагальнююча категорія [31, 41]. Вона виступає з'єднуючою ланкою в міжнародних і національних виробничих відносинах, а самі ж міжнародні виробничі відносини як би поглинають весь спектр відносин між суб'єктами національних економік. Відповідно, категорія «зовнішньоекономічні зв'язки» виступає як більше вузьке поняття - як частина відносин зовнішньоекономічної діяльності, представлена сукупністю «видів

економічної діяльності, здійснюваних спільно партнерами з міжнародного економічного співробітництва з їхньою спеціалізацією на єдиний кінцевий результат у рамках юридично оформленої угоди про права й взаємну відповідальність, відмінною ознакою якої є міжкраїнне переміщення продукції, послуг і ресурсів», і, отже, розглядається як підсистема зовнішньоекономічної діяльності.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств відповідно Великого енциклопедичного словника – це сфера господарської діяльності підприємств, пов'язана з міжнародною виробничою і науково-технічною кооперацією, експортом і імпортом продукції, виходом підприємства на зовнішній ринок [14, 124]. Погоджуємося з цим найбільш повним визначенням, оскільки, пов'язуючи зовнішньоекономічну діяльність з виходом на зовнішній ринок, автори поєднують її з сферою товарного обміну. Розглядаючи ж товар як економічну категорію, тобто як специфічне економічне благо, вироблене для обміну, правомірно різні форми зовнішньоекономічних зв'язків віднести до виходу на зовнішній ринок. Так, кредитування за кордоном постає у формі виходу на зовнішній ринок позикового капіталу, де як товар виступає капітал, науково-технічна співпраця може бути представлена як вихід на зовнішній ринок технологій, де як товар виступає інформація і т.д.

Поряд з цим такий критерій економічної діяльності як спрямованість на отримання прибутку правомірно віднести і до зовнішньоекономічної діяльності. Отже, узагальнюючи все вищесказане, можна привести наступне визначення: зовнішньоекономічна діяльність - сфера діяльності підприємців і організацій, пов'язана з їх виходом на зовнішній ринок з метою отримання прибутку.

Відповідно до чинного законодавства України зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [68].

Звідси зовнішньоекономічну діяльність регіону варто визначити як діяльність суб'єктів господарської діяльності регіону та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що має місце як на території регіону України, так і за

її межами. Важливо відзначити, виходячи із цілей дослідження, у рамках зовнішньоекономічної діяльності окремого регіону особливу увагу варто приділити принципам реалізації зовнішньоторговельного й інвестиційно-виробничого співробітництва, як основного напрямку включення України в світо господарські зв'язки на рівні регіонів, при цьому зовнішньоекономічні зв'язки регіону будуть характеризувати конкретні напрями, форми й методи реалізації такого роду економічних відносин.

Зовнішньоекономічна діяльність регіону охоплює міжнародні господарські і торговельні відносини регіону, до сфери яких входять: обмін товарами, спеціалізація і кооперація виробництва, науково-технічне співробітництво, надання економічної і технічної допомоги, створення спільних підприємств та інші форми економічного співробітництва.

До видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюють в Україні суб'єкти цієї діяльності належать: експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України; кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торгових марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів; товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської

діяльності; операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку; роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами [68].

В літературних джерелах висвітлено основні принципи зовнішньоекономічної діяльності, які прийнято поділяти на: загальні (науковість, системність, взаємовигідність); специфічні (суверенітет; територіальна цілісність і політична незалежність держав; суверенна рівність усіх держав; ненапад і невтручання у внутрішні справи; взаємна і справедлива вигода; мирне співіснування; рівноправність і самовизначення народів; мирне регулювання спорів; усунення несправедливості, що виникає в результаті застосування сили та позбавляє націю засобів для її нормального розвитку; сумлінне виконання міжнародних зобов'язань; повага до прав людини та основних свобод; відсутність прагнення до гегемонії в сферах впливу; сприяння міжнародній соціальній справедливості; міжнародне співробітництво з метою розвитку; вільний доступ до морів для країн, що їх не мають), а також національні, що закріплені в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (суверенітет народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; свобода зовнішньоекономічного підприємництва; юридична рівність і недискримінація; верховенств закону; захист інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; еквівалентність обміну, неприпустимість демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів) [68].

Зазначені принципи варто доповнити розробленими нами принципами зовнішньоекономічної діяльності регіону:

1. Регіональної вигідності, відповідно до якого зовнішньоекономічна діяльність здійснюється у відповідності з вигодами, які отримає кожен з учасників, а також окремий регіон.

2. Податкового стимулювання зовнішньоекономічної діяльності регіону, відповідно до якого податкове стимулювання регіону повинно здійснюватися виключно економічними методами в рамках зовнішньоекономічної стратегії держави, з врахуванням напрямів міжнародної інтеграції країни.

3. Динамічної активізації зовнішньоекономічної діяльності, відповідно

до якого в регіоні здійснюються заходи з нарощення виробництва та експорту певних видів продукції, зростання доходів місцевого бюджету та збільшення зовнішньоторгового обороту регіону.

4. Добросовісного виконання зобов'язань у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності в регіоні, відповідно до якого визначається регіональна відповідальність за налагодження та розвиток міжнародних зв'язків.

5. Системності та рівномірності розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону, тобто комплексний розвиток системи зовнішньоекономічної діяльності регіону, рівномірний розвиток усіх її взаємодіючих елементів і зв'язків.

У відповідності до державних засад розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні зовнішньоекономічна стратегія держави повинна базуватися на таких принципах:

- збереження національного суверенітету України, гарантування її економічної безпеки;
- досягнення ефективного господарювання суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на основі їх певної самостійності в цій сфері та дієвого державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- обмеження лібералізації зовнішньої торгівлі та посилення ролі держави в цій сфері;
- якісна перебудова всієї системи зовнішніх економічних зв'язків як передумова подальших структурних перетворень в економіці та інтегрування продуктивних сил України в світову економіку.

Державна політика стосовно зовнішньоекономічної діяльності повинна будуватися на таких принципах:

- юридична рівність будь-яких суб'єктів цієї діяльності, верховенство закону у регулюванні нею, захист інтересів суб'єктів на території України і за її межами, еквівалентність міжнародного обміну, неприпустимість демпінгу у ході вивезення та ввезення товарів;
- системність структурних перетворень з орієнтацією на активний експорт, підвищення конкурентоспроможності української продукції;

- варіантність підходу до вирішення проблем зовнішньоекономічної діяльності, еволюційність розвитку і формування цієї політики;
- ґрунтування зовнішньоекономічної політики на загальновизнаних нормах і принципах, торгівля з усіма країнами світу на рівноправній, недискримінантній основі.

Ретроспектива наявних досліджень щодо вибору напрямку розвитку економіки України визначає необхідність зміцнення регіональних структур, їх зовнішньоекономічної складової. Стимулювання розвитку експортного потенціалу регіонів створює стійку базу для підтягування інших структурних комплексів економіки, сприяючи підвищенню рівня розвиненості національної економіки. Експортний потенціал регіону являє собою здатність усього суспільного виробництва (підприємств, галузей і економіки в цілому), розташованого в межах даної території, виробляти і реалізовувати на конкретних закордонних ринках у перспективі конкурентоспроможні товари і послуги при досягнутому рівні розвитку економіки і системи організаційно-економічної підтримки експорту [92, 9-77]. Розвиток експорту створює умови для забезпечення економічної, технологічної, продовольчої і фінансової безпеки країни.

Провідна роль експорту в реалізації зовнішньоекономічної політики держави визначається кількома аспектами.

По-перше, участь держави у міжнародному поділі праці і системі господарських зв'язків визначається не імпортом продукції з інших країн, не її роллю споживача, а виробництвом і постачанням продукції на світовий ринок, конкурентоспроможністю її товарів на закордонних ринках, можливостями країни як постачальника продукції на світовий ринок, відповідністю споживчих властивостей, якості продукції і рівня витрат вимогам світового ринку. Розвиток експорту обумовлює наявність у складі економіки країни визначеного експортного потенціалу, що впливає на якість і споживчу властивість продукції і відповідає рівню витрат вимогам світового ринку.

По-друге, масштаби експорту визначають можливості одержання країною іноземної валюти, необхідної для модернізації і структурної перебудови економіки на базі новітніх технологій і видів техніки, оплати імпорту тих

товарів, для виробництва яких держава не має достатніх ресурсів і сприятливих умов. На валюту й інші матеріальні цінності, отримані від експорту продукції, можна придбати більше товарів і послуг, ніж на засоби, що могли бути отримані при направленні тих же самих ресурсів на виробництво товарів і послуг усередині країни.

По-третє, на основі активного зовнішньоторговельного балансу можна отримати валюту для обслуговування і погашення зовнішнього боргу країни. Збільшення експорту сприяє досягненню позитивної величини платіжного балансу країни.

Більш повну уяву про експортний потенціал регіону дають основні принципи його формування і функціонування [92, 9-77]:

- 1) принцип цілісності і комплексності процесу функціонування його структуроутворюючих ланок. Цей принцип припускає взаємозалежне вивчення факторів розвитку експортного потенціалу на даній території, вплив яких пропорційний змінам його якісних характеристик;
- 2) принцип урегульованості і управління процесом його формування і розвитку, що зумовлює необхідне використання економічних механізмів регулювання експортної діяльності. Причому, це визначається різним ступенем податкового, валютного і фінансового впливу;
- 3) принцип конкурентоспроможності. Зовнішній ринок характеризується високим рівнем змагання і за рахунок конкуренції забезпечується рівність усіх суб'єктів підприємницької діяльності. У процесі міжнародної конкуренції проявляються конкурентні можливості регіону. Тому в основі цього принципу лежать фактори, згідно з якими відбувається формування експортного потенціалу;
- 4) принцип інформаційної достатності. Нині, коли ситуація на зовнішніх ринках вимагає високого ступеня реалізації поставлених цілей, зовнішньоекономічна діяльність може успішно здійснюватися лише за умови наявності інформації. Її роль полягає в забезпеченні інформаційного середовища, у якому можливий пошук потенційно вигідних ринків збуту, експортних товарів і цін;

- 5) принцип оптимізації й адаптивності. За допомогою даного принципу відбувається коректування внутрішньоструктурних параметрів експортного потенціалу залежно від потреб економіки і змін кон'юнктури, що складаються, світових товарних ринків;
- б) принцип однаковості. Єдність правового, економічного простору експортної діяльності на території країни має підкріплюватися ідентичними заходами в поєднанні з активним регулюванням процесу розвитку експортного потенціалу на рівні регіонів країни.

Фактори, що формують експортний потенціал, зображені на рис. 1.1.

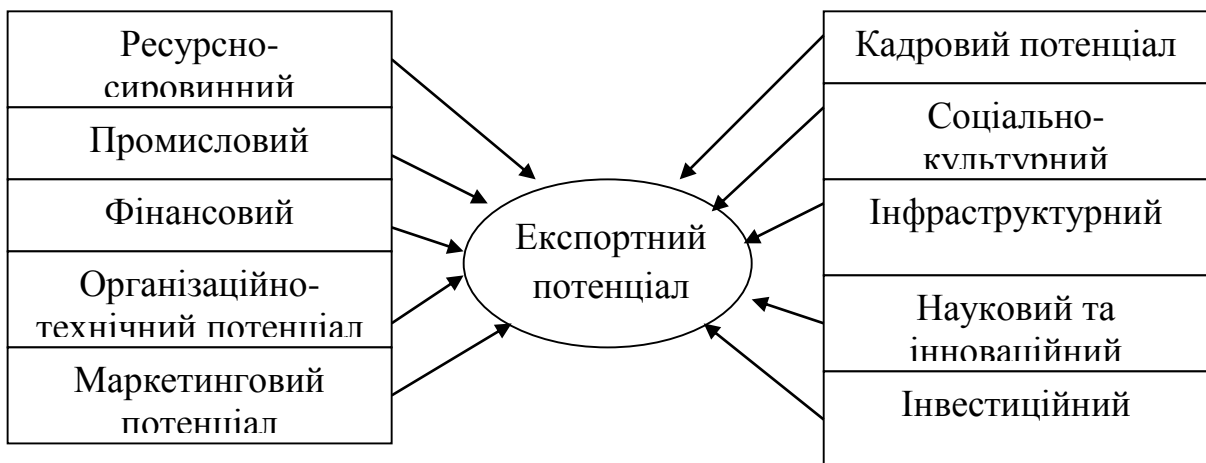

Рис. 1.1. Фактори, що формують експортний потенціал

Особливого значення в сучасних умовах набуває розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах зростаючої глобалізації економічних процесів.

У науковій літературі існують різні інтерпретації поняття «глобалізації». В міру осмислення цього багатобічного явища дослідники пропонують усе нові й нові трактування, проте прийти до єдиного визначення глобалізації поки не вдалося. Процес глобалізації є складним і багатограним, і це, безсумнівно, знаходить своє відображення в авторських визначеннях. Основними з них є такі (які стосуються лише економічного підходу до визначення даного терміну).

Так, А. Володін, Г. Широков розуміють під глобалізацією «поступове перетворення світового простору в єдину зону, де безперешкодно

переміщаються капітали, товари, послуги, де вільно поширюються ідеї та пересуваються їхні носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів і шліфуючи механізми їхньої взаємодії» [30, 84]. Інший погляд на глобалізацію має І. Жук [5, 14], який вважає, що, крім взаємозалежності ринків і збільшення масштабів переміщення товарів, капіталів і послуг, глобалізація також полягає в розвитку міжнародного бізнесу, уніфікації методів управління, у поширенні однакових життєвих стандартів. Інший дослідник – Ю. Яров [ ] – при визначенні глобалізації акцентує увагу тільки на взаємозалежності національного виробництва і фінансів «у результаті збільшення кількості зовнішніх угод», але, як відзначають Р. Кучуков і А. Савка, глобалізація – це не тільки «процес поетапного формування органічно цілісного і взаємозалежного всесвітнього господарства, але й процес нагромадження структурних зрушень» [ ]. В. Оболенський [ ] інтерпретує глобалізацію через взаємозалежність країн і збільшення обсягу і розмаїтості світогосподарських зв'язків, а В. Щербаков [ ] говорить також про зростання масштабів «виробничого кооперування і спеціалізації, і ТНК як переважну форму власності». В. Михєєв [ ] пропонує розглядати глобалізацію в трьох вимірах: як об'єктивну тенденцію світового економічного розвитку, як мету і як методологію. Лаконічне визначення пропонує Гжегож Колодко, яке формулює так: «Глобалізація – ... процес виникнення лібералізованої та інтегрованої світогосподарської системи» [89, 38]. Слід відзначити цікаве і неоднозначне трактування глобалізації, запропоноване Теодором Лоуї, який бачить глобалізацію як «процес економічної експансії, що базується на здешевленні виробництва в міру його концентрації... і залежить від технологій і простоти переміщення» [ ].

Узагальнюючи викладене, з огляду на неоднозначні по своїй суті визначення і визнаючи глобалізацію самостійним і об'єктивним процесом, вважаємо, що глобалізація – це процес зростаючого взаємозв'язку і взаємозалежності національно-господарських систем, який веде до формування цілісно-єдиної світогосподарської системи з вільним переміщенням товарів, послуг, капіталів, технологій, інформації, робочої сили і передбачає уніфікований механізм регулювання і контролю.

Якщо теоретичні основи глобалізації пояснюються вченими, то з приводу її практичних виявів у них немає одностайної думки. Так, А. Биков [19, 61] думає, що глобалізація виявляється в прискоренні зростання зовнішньої торгівлі і стрімкого переливу капіталу, у новій ролі міжнародних організацій, у повсюдному затвердженні принципів відкритої економіки, у посиленні міжкраїнних переміщень факторів виробництва. На думку В. Оболенського і В. Поспелова [ ], крім переліченого, вона виявляється також і в зміцненні регіональних інтеграційних угруповань, у посиленні обміну послугами, у зростанні прямих іноземних інвестицій і в збільшенні обсягу міжнародних запозичень. І. Фамінський [ ] інтегрує всі вияви глобалізації в три компоненти: інтернаціоналізацію виробництва, інтернаціоналізацію капіталу, інтернаціоналізацію зовнішньоекономічної діяльності. Г. Дробот [53, 38] вважає, що процес глобалізації виявляється тільки в активізації зовнішньої торгівлі, у розширенні фінансових взаємодій, у зростанні прямих іноземних інвестицій при особистій участі в цих процесах ТНК. Цікавою є точка зору Е. Полиновської [5, 226], яка відзначає: зниження ролі національних держав і посилення позицій наднаціональних інститутів; транснаціоналізацію монополій; стрімкий розвиток високих технологій; проведення інтересів ТНК через сформовані глобальні політичні інститути; «ідеологічну уніфікацію на основі неоліберальної доктрини».

Враховуючи різні думки дослідників стосовно цього питання, ми вважаємо, що всі вияви глобалізації можна віднести або до економічних, або до інституціональних. У свою чергу, економічні й інституціональні вияви глобалізації також неоднорідні, що дозволяє їх структурувати: на вияви у фінансовій, інноваційній, промисловій і зовнішньоторговій сферах (економічні вияви глобалізації) і на вияви глобалізації, які можна визначити як «зміну ролі суб'єктів» і «зміну правил» (це інституціональні вияви) (дод. А).

Відзначимо, що багато дослідників [12; 22; 49; 51] на підставі статистичних даних доходять висновку, що процес глобалізації охопив в основному розвинені країни, а інші – і тут думки розділяються – або слабо залучені в процес глобалізації і відіграють незначну роль, або в глобалізації не беруть участь і виступають як об'єкт експлуатації. Ми вважаємо, що в процес

глобалізації залучені всі країни світу, але тільки одні з них є активними учасниками, а інші – пасивними, що, у свою чергу, залежить від багатьох факторів як економічного, так і інституціонального характеру (дод. Б).

На наш погляд, глобалізація – багатомірна, багатоструктурна, багатосуб'єктна, тому необхідно створювати інститути управління, функції яких реалізувалися б на різних рівнях, за різними напрямками і з урахуванням особливостей суб'єктів глобалізації. Як відзначає Н. Загладін, «...сучасний етап світового розвитку характеризується, насамперед, поглибленням регіональних інтеграційних процесів» [66, 6]. Існують різні наукові погляди на процеси глобалізації і регіоналізації. У результаті узагальнення наявних підходів можна виділити такі точки зору.

- Перша точка зору – процеси глобалізації та регіоналізації проходять паралельно, причому «регіоналізація в чомусь доповнює, а в чомусь суперечить глобалізації» (А. Биков, В. Кулик, В. Оболенський, Пітер Ратленд) [19, 62; 88, 67;].
- Друга – регіоналізацію варто розглядати як перехідний етап до глобалізації (Н. Загладін та ін. автори) [66, 7].
- Третя – регіоналізація – це породження глобалізації (це відповідь на глобалізацію) (У. Бек, П. Іванов, Г. Мосей) [7, 122; 71, 6].
- Четверта – глобалізація реалізується через регіоналізацію («регіональні утворення – втілення глобалізації») (А. Володін, А. Некіпелов, В. Пефтієв, В. Черновська, Г. Широков) [30, 86].
- П'ята точка зору (і ми її підтримуємо) зводиться до того, що «регіонально-інтеграційний процес має самостійний характер, власні внутрішні рушійні сили» (Е. Примаков) [ ].

В умовах глобалізації економіки регіон виступає не просто учасником світового ринку, а інтегрується у світове господарство, і інтеграція відбувається через різні форми зовнішньоекономічної діяльності. Відзначимо, що ми, як і А. Кирєєв, вважаємо, що «відмінність світового господарства від світового ринку полягає в тому, що вона виявляється не тільки і не стільки через міжнародний рух товарів, скільки через міжнародний рух факторів виробництва» [80, 36]. Зазначимо, що аналогічної точки зору дотримується і

французький економіст Ш.-А. Мішале, який вважає, що «інтеграція національної економіки у світову здійснюється на багатобічній основі і на різних рівнях: експорт-імпорт товарів, рух довгострокових капіталів, технології...» [165, 98]. Дана точка зору, на наш погляд, справедлива і стосовно регіональної економіки.

Ряд дослідників [18] доходять висновку про те, що глобалізація розвивається за трьома напрямками (або торкається трьох основних сфер): міжнародна торгівля товарами, послугами й об'єктами інтелектуальної власності; міжнародні фінансові операції (валютні, кредитні, з цінними паперами і деривативами); міжнародний рух факторів виробництва (капітал, робоча сила, технології). З погляду лауреата Нобелівської премії Лоуренса Клайна [84, 44], це ключові процеси, через які варто аналізувати глобалізацію. Відзначимо, що дослідники визначають напрямки (сфери) глобалізації через структуру світового господарства. З цього випливає, що субнаціональні утворення, інтегруючи у світове господарство, залучаються також у процес глобалізації і зазнають його впливу через форми зовнішньоекономічної діяльності.

В умовах глобалізації економіки відбувається інтенсифікація світових міграційних потоків.

Процес глобалізації впливає на розвиток технологічного обміну між країнами. Причина полягає в тому, що сучасні технології – це найбільш значний фактор конкурентоспроможності в глобальній економіці, який забезпечує домінування в економічному просторі і довгострокове зростання. Тому розвинені країни, які є носіями сучасних технологій (на частку семи країн зі 150 припадає 46 з 50 макротехнологій, що забезпечують конкурентні переваги, на решту країн – чотири, не надають їх одна одній навіть у рамках передбаченого договором обміну (ставлення США до передачі технологій Японії при здійсненні регіональної програми ПРОО [1, 42])). Стосовно третіх країн, то для них «відкриваються лише досягнення технологічних хвиль, що давним-давно промайнули», а точніше, це – «утилізація відпрацьованого промислового капіталу за їхній рахунок за повною вартістю» [1, 42].

Ми вважаємо, що в трансферному обміні технологіями можлива участь не

всіх регіонів, а тих, які мають науковий, освітній і технологічний потенціал. Крім цього, необхідно врахувати і технологічну порівнянність виробництва регіону імпортованим технологіям.

Тому участь субнаціональних утворень в обміні технологіями незначна, і щоб включитися в цей процес, необхідний часовий лаг для створення відповідної науково-виробничої бази.

Відзначимо, що, якщо з боку держави спостерігається жорстке регулювання трансферту технологій, то з боку міжнародних організацій – WTO (TRIPS), WIPO, UNDP – цього немає [ ].

Розглянемо трансферт капіталу, а саме прями іноземні інвестиції.

В умовах глобалізації «... обсяг прямих іноземних інвестицій значно перевищує обсяг світового експорту, а частка прямих іноземних інвестицій у ВВП світу збільшується темпами, що у два рази перевищують темпи зростання частки зовнішньої торгівлі у ВВП» [71, 14]. Незважаючи на це, ми вважаємо, що однозначно визначити, яка форма зовнішньоекономічної діяльності буде пріоритетною для регіону неможливо, оскільки і зовнішня торгівля, і іноземні інвестиції залишаються значущими для розвитку регіону внаслідок їх позитивного впливу (дод. В, табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Позитивні і негативні сторони залучення прямих іноземних інвестицій для регіону

Прямі іноземні інвестиції	
Позитивні сторони	Негативні сторони
- залучення нових технологій;	-«ефект витіснення» («crow (ing out»);
- підвищення конкурентоспроможності місцевих фірм;	- репатріація доходів;
- привнесення управлінського досвіду;	- банкрутства підприємств при вилученні капіталу;
- збільшення чисельності робочих місць;	- зниження внутрішніх нагромаджень;
- збільшення експорту;	- включення в процес відтворення;
- податкові надходження.	- розвиток структурних диспропорцій.

Позитивний і негативний вплив прямих іноземних інвестицій на економіку регіону збігається з виявами на рівні держави.

Слід зазначити, що основними носіями прямих іноземних інвестицій є

ТНК. Взаємодію регіону і ТНК можна розглядати з двох точок зору, а саме: регіон і ТНК як суб'єкти глобальної економіки з незбіжними цілями; регіон – «арена суперництва гравців глобального рівня» [69, 18], тобто ТНК. Виходячи з розглянутих характеристик регіону і ТНК як суб'єктів глобальної економіки (табл. 1.3), можемо сказати, що для адаптації до глобалізаційних процесів, які постійно і динамічно змінюються, регіони пристосовані дуже слабо.

При розгляді регіону як об'єкта спрямованих дій з боку ТНК можемо сказати, що регіон (через трудові ресурси і т.д., виробництво тощо) залучається у внутрікорпоративний оборот ТНК, але тільки за умови, що даний регіон становить інтерес для ТНК у рамках здійснення глобальної стратегії, а також з метою придбання адміністративного ресурсу для вирішення ситуацій, що обмежують діяльність компанії. Інтерес до регіону може виявитися і при екстерналізації, під якою розуміють «практику перекладання ... на державу, навколишнє природне середовище, конкурентів і т.д. своїх витрат, труднощів і проблем» [87, 11].

Таблиця 1.3

Характеристика регіону і ТНК як суб'єктів глобалізації

Параметр характеристики	Регіон	ТНК
Мета	Соціально-економічний розвиток, спрямований на поліпшення якості життя населення	максимізація глобального прибутку
Масштаб дій	локальний	глобальний
Наслідки прийнятих рішень	локальні	глобальні
Здатність до змін	незначна	висока
Забезпеченість ресурсами (трудові, фінансові, технологічні й ін.)	різною мірою	висока
Наявність адміністративного ресурсу	є	немає
Диверсифікація ризиків	низька	висока
Конкурентоспроможність	може бути різною	висока
Соціальні зобов'язання	високі	низькі
Регульованість і контроль за діяльністю	висока	дуже слабка
Межі діяльності	законодавчі	економічні можливості
Форма організації	структурована	не формалізується

Відзначимо також, що між галузевими перевагами стратегії ТНК і формами її реалізації на глобальному рівні стосовно окремих регіонів може

спостерігатися їхня тимчасова розбіжність. Наприклад, у 70-80-ті рр. ХХ ст. основною сферою прикладання галузевих інтересів ТНК були видобувна й обробна промисловість, з 90-х рр. ХХ ст. – сфера послуг. При цьому спочатку як основна форма реалізації стратегії розглядалася стратегія, спрямована на створення виробництва з нуля, у даний час основна форма – це трансграничні злиття і поглинання (за оцінкою ЮНКТАД, 3 % – злиття, 97 % – поглинання) [87].

«Глобалізація ринків веде до глобалізації конкуренції» [ ] та її загострення, на що звертають увагу багато дослідників [69; 89; 84]. Регіон, здійснюючи форми зовнішньоекономічної діяльності в різних сегментах світового господарства, зазнає більшою чи меншою мірою конкурентного впливу з боку інших суб'єктів глобалізації. При цьому основними конкурентами для нього є: інші субнаціональні утворення, держави, великі міста, ТНК, окремі підприємства (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Конкурентна взаємодія регіону з іншими суб'єктами глобалізації
у світовому господарстві**

Суб'єкти глобалізації	Зовнішня торгівля	Трансферт факторів виробництва			Світовий фінансовий
		капітал	праця	технології	
Міжнародні організації (МВФ, ВБ та ін.)	-	-	+	-	-
Наднаціональні утворення (ЄС, СНД й ін.)	-	-	+	-	+
Держава	+	+	+	+	+
Субнаціональні утворення (регіон, штат й ін.)	+	+	+	+	+
ТНК (ТНБ)	+	-	+	+	-
Неурядові організації	-	-	+	-	+
Великі міста	+	+	+	+	+
Окремі підприємства	+	+	+	+	-
Індивіди	-	-	+	-	-

Примітка: «+» – є конкуренція; «-» – немає конкуренції.

Діяльність організацій глобального і наднаціонального рівня, спрямовану

на регулювання зовнішньоекономічної діяльності, стосовно регіону можна розглядати як непрямую й опосередковану через державу, тому що субнаціональні утворення, на відміну від держав, не є суб'єктами міжнародного права і, відповідно до цього, не підпадають під пряме регулювання міжнародних організацій.

Розглянемо питання регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації економіки з урахуванням такого аспекту: інститути якого рівня роблять найістотніший вплив на регулювання зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Глобалізація змінює рівні світового господарства, і, відповідно, структуру управління. Дослідники виділяють від трьох до п'яти рівнів світового господарства. Так, В. Коллонтай вважає [87, 134], що це трирівнева структура. На думку В. Новокшенової [ ], можна виділити чотири рівні ієрархії, а на думку В. Яковця [ ] (ми підтримуємо дану точку зору), таких рівнів існує п'ять. Відповідно до рівнів світового господарства визначаються такі рівні управління: глобальний (МВФ, ВБ, ООН та ін.), наднаціональний (ЄС, АСЕАН, СНД й ін.), національний, субнаціональний (або регіональний), муніципальний.

Для регіону найбільш значущим рівнем регулювання його діяльності продовжує залишатися держава, яка визначає орієнтири зовнішньоекономічної політики, форми проведення операцій, їхнє правове регулювання й ін., відповідно до яких регіони визначають і вибудовують свою стратегію дій. Зазначимо, що питання про роль держави є дискусійним у науковому співтоваристві, і основні точки зору діаметрально протилежні. Ряд дослідників [50] думає, що роль держави знижується, тому що основні функції управління поступово переходять до міжнародних організацій. Інші [4; 7; 103], навпаки, говорять про збереження значущості і підвищення ролі держави.

Відзначимо, що при інтеграції регіонів у світове господарство спостерігається низький ступінь регульованості з боку держави даного процесу по горизонталі, через фрагментарне, асиметричне і різношвидкісне входження субнаціональних утворень у світовий економічний простір. У підсумку це не

дозволяє державі виробити єдиний механізм комплексної і синхронної інтеграції своїх суб'єктів у світове господарство. У даному випадку можуть лише бути задані цільові орієнтири в національній стратегії розвитку.

Як відзначає лауреат Нобелівської премії Лоуренс Клайн [84, 47], просування у бік глобалізації повинне бути послідовним і проходити через лібералізацію зовнішньої торгівлі, лібералізацію сфери послуг, вільний рух капіталу і фінансових інструментів, вільне переміщення робочої сили. Аргументом на користь викладеної точки зору може служити і думка професора Стенфордського університету Рональда Маккінона [ ], який стверджує, що лібералізація фінансового сектора, проведена раніше лібералізації зовнішньої торгівлі, може призвести до її дестабілізації. Дані точки зору погоджуються і з історичним розвитком товарно-грошових відносин у світовому господарстві. Відзначимо, що ці положення справедливі не тільки для держави, але й для регіонів, але при цьому внутрішня економічна складова інтеграції для субнаціональних утворень доповнюється політико-правовою з боку держави.

Таким чином, здійснення регіоном форм зовнішньоекономічної діяльності може не збігатися з тенденціями розвитку глобалізації, характеризуватися позитивним і негативним впливом, мати особливості регулювання.

В умовах глобалізації економіки найдинамічніше розвивається фінансова сфера. Проте ми вважаємо, що участь регіонів як активних і самостійних суб'єктів у фінансових операціях на світовому фінансовому ринку незначна: сфера їхньої діяльності обмежена визначеним сегментом і використовуваними інструментами. Для того щоб визначити, на якому сегменті світового фінансового ринку оперують субнаціональні утворення, необхідно розглянути його структуру.

Існують різні точки зору, але загальноприйнята – це поділ світового фінансового ринку на грошовий ринок і ринок капіталу, але «даний поділ поступово втрачає свою значущість» [ ]. Проте дослідники не можуть однозначно визначити структуру світового фінансового ринку. Для визначення фінансових операцій субнаціональних утворень скористаємося класифікацією світового фінансового ринку, запропонованою Д. Михайловим

[ ]. Відзначимо, що основна діяльність регіонів зосереджена на ринку боргових зобов'язань, а саме ринку єврооблігацій (євробондів), де регіони виступають як емітенти (або позичальники позичкового капіталу) (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Основні учасники світового фінансового ринку

Сегмент ринку	Основні учасники
Валютний ринок	Домінують: ТНБ «Банки здійснюють 85-95 % валютних операцій між собою на міжбанківському ринку, а також з торгово-промисловою клієнтурою»; «більше одноденного обороту валютного ринку проходить через менше 1000 банків світу»; «За деякими оцінками, тут активно оперують приблизно 1600 банків». Інші учасники: центральні банки, інвестиційні та пенсійні фонди, підприємства, що здійснюють експортно-імпортні операції, валютні біржі, валютні брокерські фірми, фізичні особи [107, 9].
Ринок синдигованих єврокредитів	Домінують: фінансово-банківські установи і ТНК («Як відзначають експерти Банку Англії, ринок синдигованих єврокредитів усе більше орієнтується на фінансування корпоративних поглинань і левереджованих угод» [78, с. 453]).
Ринок єврооблігацій	Емітенти: - міжнародні й міжнаціональні агентства (МБРР, ВБ, МФК) (У 2001 р. на їхню частку припадало 10% випуску боргових паперів); - національні уряди і субсуверенні позичальники (У 2001 р. на їхню частку припадало 7 % випуску боргових паперів). Інвестори: роздрібні (корпорації нефінансового сектора та фінансові інститути); інституціональні інвестори (банки, державні установи, міжнародні фінансові інститути, пенсійні і взаємні інвестиційні фонди, великі корпорації, менеджери вкладів) [99].
Ринок похідних інструментів	Посередники: інвестиційні банки . Домінують: ТНБ, інвестиційні фонди, хедж-фонди.

На інших сегментах світового фінансового ринку субнаціональні утворення не здійснюють активних операцій. Можна визнати непрямую участь регіону на світовому валютному ринку через банківську систему, що обслуговує регіональних учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Незважаючи на те, що ринок боргового фінансування представлений і кредитними ресурсами, регіони вважають за краще здійснювати запозичення у формі облігацій. Це пояснюється тими перевагами, які дає емісія євробондів позичальникам, а саме: відсутність обмежень по обсягах і вибору валюти запозичення, доступ до значної кількості кредиторів, можливість залучення

ресурсів на більш тривалий термін і під порівняно низький дохід, без додаткових зобов'язань і без забезпечення (як при синдикованому кредитуванні), можливість сформувати сприятливу репутацію, що відіграє позитивну роль при здійсненні подальших запозичень з цього ринку, можливість вибору різноманітних форм і видів єврооблігацій, відсутність обмежень на використання коштів, простота організації емісії, швидкість її проведення, приватність, низькі витрати.

Слід зазначити, що відбувається розбіжність між тенденцією розвитку фінансової сфери – більш динамічно розвивається сектор деривативів – і участю регіонів у цьому процесі, для яких основний сектор проведення операцій – ринок боргового фінансування.

Як справедливо відзначає А. Саркісянц [ ], вихід регіональних (нецентральных) урядів на світовий ринок капіталу був обумовлений процесами децентралізації політичних і фінансових повноважень та відповідальності.

Дослідники визнають [39; 45; 52], що цілі виходу регіонів на світовий ринок боргового фінансування досить різноманітні, і як такі розглядають: диверсифікацію джерел фінансування – заміна банківських кредитів внутрішнього ринку; фінансування дефіциту бюджету; рефінансування існуючого боргу; фінансування довгострокових інвестиційних програм. Слід зазначити, що цілі запозичень можуть різнитися в субнаціональних утвореннях різних країн світу. Так, для суб'єктів розвинених країн світу основна мета – це фінансування інвестиційних і соціальних проектів, для регіонів України – це було, як правило, покриття дефіциту бюджету і рефінансування існуючого боргу.

Регулювання фінансових операцій (зовнішніх запозичень) субсуверенних позичальників розглянемо з двох сторін. По-перше, це регулювання з боку державних органів, що визначають саму можливість і параметри зовнішніх позик. По-друге, це регулювання міжнародних організацій, що визначають правила функціонування ринку і поведінку на ньому основних учасників.

Як правило, жорстке державне регулювання зовнішніх запозичень субнаціональних органів влади або пряма заборона на їхнє здійснення –

практика, дуже поширена у світі. Наприклад, в Індії, Індонезії, Китаї, Малайзії, Сінгапурі, Угорщині, Азербайджані, Росії заборонено здійснювати емісію євробондів [110, 27-29], істотні обмеження поширені в Бельгії, Німеччині, Іспанії, Японії [102].

Основна причина радикальних змін – від кількісних обмежень до повної заборони зовнішніх запозичень – низька платіжна дисципліна регіонів України і ті проблеми, з якими вони стикнулися при здійсненні даних операцій (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Основні проблеми регіонів України при здійсненні зовнішніх позик з 2002 по 2012 рр.

Проблеми	Зміст
Організаційні	- відсутність кредитного рейтингу; - відсутність організаційної структури по управлінню боргом; - інформаційна непрозорість; - відсутність продуманої та ефективної політики управління боргом; - обмеження у виборі засобів та інструментів управління боргом; - відсутність інвестиційної стратегії розвитку регіону і визначення в ній місця позиковим джерелам фінансування.
Економічні	- залежність бюджету від одного або декількох великих джерел доходу; - зниження диверсифікації податкових доходів; - відсутність достатніх «гнучких» доходів; - відсутність планування і прогнозування доходів; - непрозорість фінансових потоків.
Нормативні	- непередбачені зміни податкового і бюджетного законодавства.

В Україні при регулюванні позикової політики регіонів використовується більш жорсткий західноєвропейський досвід регулювання, що припускає солідарну фінансову відповідальність центральних органів влади за позикову політику своїх регіонів.

Відзначимо, що світовий ринок єврооблігацій не підпорядковується нормам національного законодавства, тому для його регулювання створена Асоціація учасників міжнародного ринку цінних паперів (ISMA), рішення якої мають тільки рекомендаційний характер і спрямовані на упорядкування ринку, забезпечення його ліквідності і привабливості як для емітентів, так і для інвесторів.

Отже, зовнішньоекономічна діяльність регіону в умовах глобалізації являє собою діяльність суб'єктів господарської діяльності регіону та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що має місце як на території регіону України, так і за її межами. Зовнішньоекономічна діяльність регіону базується

на принципах регіональної вигідності, податкового стимулювання, динамічної активізації, добросовісного виконання зобов'язань, системності та рівномірності, а також має власні форми й особливості їх регулювання.

1.2. Сутність та механізм реалізації зовнішньоекономічної політики на регіональному рівні

Проблема пошуку реалізації інтересів держави, її територіальних частин на міжнародних ринках виникла одночасно з появою перших держав. При цьому, на відміну від економічної політики, що ґрунтується на універсальних механізмах ринкової економіки, державний устрій кожної країни, її регіональна політика і методи регулювання територіального розвитку є індивідуальними. Більш того, економічне співробітництво по інституційних секторах економіки – між державними, комерційними і некомерційними недержавними організаціями, по суб'єктах господарювання – на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, а також на державному і регіональному рівнях є могутнім стабілізуючим геополітичним фактором, що сприяє як міжнародній, так і міжрегіональній інтеграції та ефективним засобом досягнення зовнішньоекономічних цілей і загальної системи господарювання – країни і підсистем – регіонів, що входять в неї [35, 14-15].

У зв'язку з цим в умовах сучасних тенденцій лібералізації зовнішньоекономічної діяльності і урахування потенційних можливостей регіонів до самостійного розвитку за рахунок експортно-імпортних операцій на зовнішніх ринках з самого початку необхідно визначитися з категоріальним апаратом дефініції «регіон» як строго визначеного суб'єкта в рамках зовнішньоекономічної діяльності економічних систем макро-, мезо- і мікрорівнів, а також з категоріальним апаратом зовнішньої економіки держави взагалі [106, с. 44].

При цьому слід зазначити, що досі залишаються невирішеними теоретичні питання міжнародного поділу праці: зокрема, не визначено, яку частину території країни вважати економічним регіоном при роботі на

зовнішньому ринку; які критерії оцінки ефективності участі і розвитку регіону в міжнародному поділі праці; які форми і методи управління регіональним економічним розвитком з використанням переваг міжнародного поділу праці.

Разом з тим, різні теоретичні аспекти у сфері регіонального розвитку зробили свій внесок до економічної теорії, яка враховує тепер місцеві умови, що фактично підвищують продуктивність факторів виробництва і економічного зростання. З погляду економічного співробітництва по секторах економіки, ці місцеві умови включають в себе: політичну стабільність, ефективність взаємодії інституційних структур, ефективність суспільного управління, а також ступінь розвиненості системи державної і недержавної підтримки територій. Очевидно, що інституційні особливості зовнішньоекономічної діяльності залежать як від гравців-суб'єктів, що приймають рішення (домашні господарства, бізнес, закордон і державні організації), так і від інституційних концептів (культурна традиція, соціальні норми поведінки, фіскальна система), в яких ці рішення приймаються.

Цікаво, що тип вказаної взаємодії, якщо як базу гіпотези використовувати теорію систем, може формуватися на рівні як макро-, так і мезоекономічних систем господарювання зі своєрідними інституційними особливостями розвитку. Розкриваючи вказаний принцип, ми поділяємо думку групи авторів на чолі з професором Л.С. Тарасевичем, який вважає, що «спрощення економічної дійсності до обмеженої кількості найсуттєвіших взаємозв'язків є основою макроекономічного моделювання, за допомогою якого здійснюється відповідний аналіз. Які взаємозв'язки вважати головними, залежить від мети дослідження» [ ].

Дотримуючись логіки цього положення, можна аналогічно припустити, що спрощення економічної дійсності до обмеженої кількості найсуттєвіших взаємозв'язків може також бути основою мезоекономічного або регіонального моделювання, за допомогою якого здійснюється відповідний аналіз специфічних рис економічної діяльності територій, де, зокрема, дефініція «закордон» трансформується в сукупність відносин даного регіону з економічними суб'єктами і ринками, що відносяться до зовнішнього середовища системи даного рівня (рис. 1.2).

Тоді з цих атрибутів впливає поняття «інституційного портрета» регіону, який характеризує ефективність або вартість операцій між різними державними і/або приватними гравцями відкритих економік, визначаючи тим самим рівень регіонального економічного зростання [2, с. 6-13, 134] (рис. 1.3).

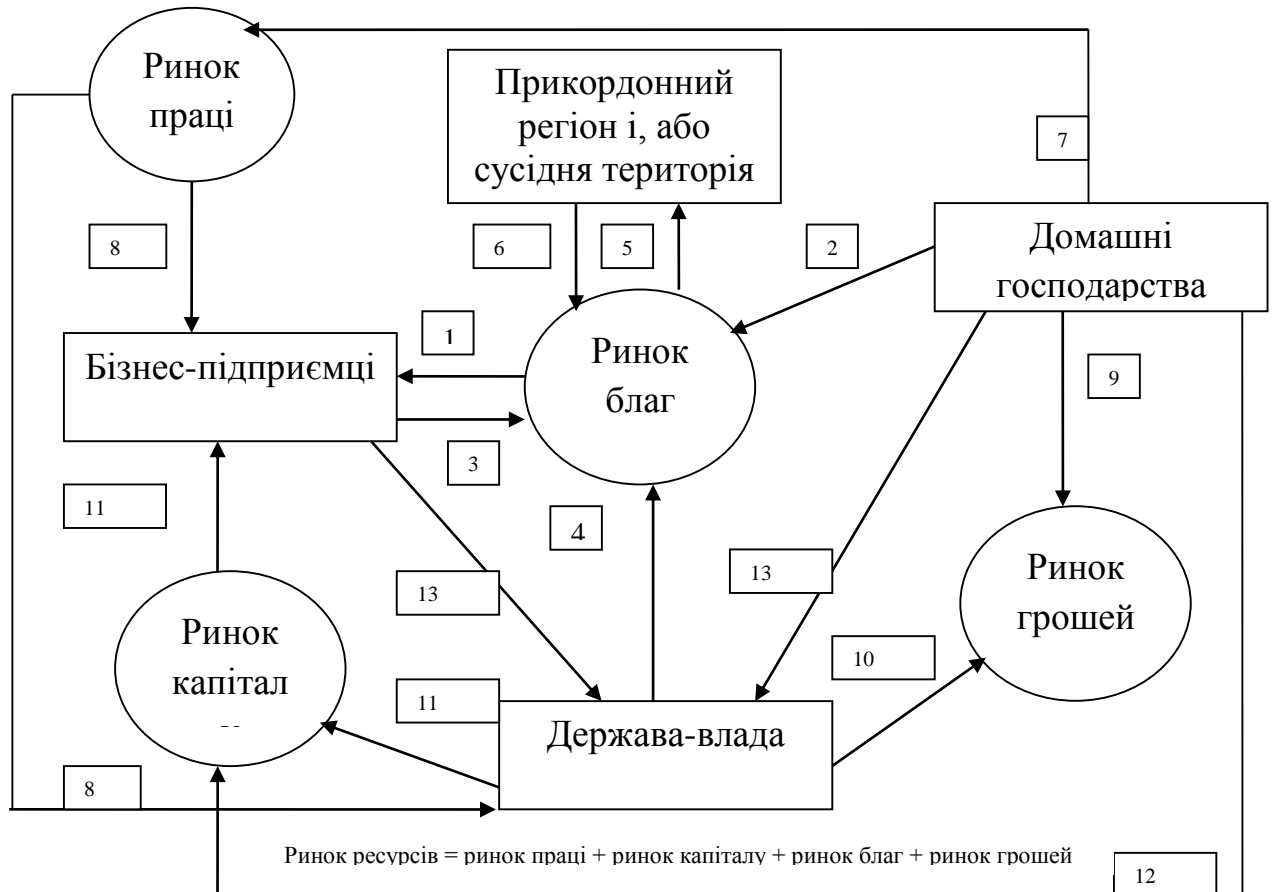

Рис. 1.2. Схема інституційної взаємодії між макро-/мезосуб'єктами – секторами економіки [78, 18],

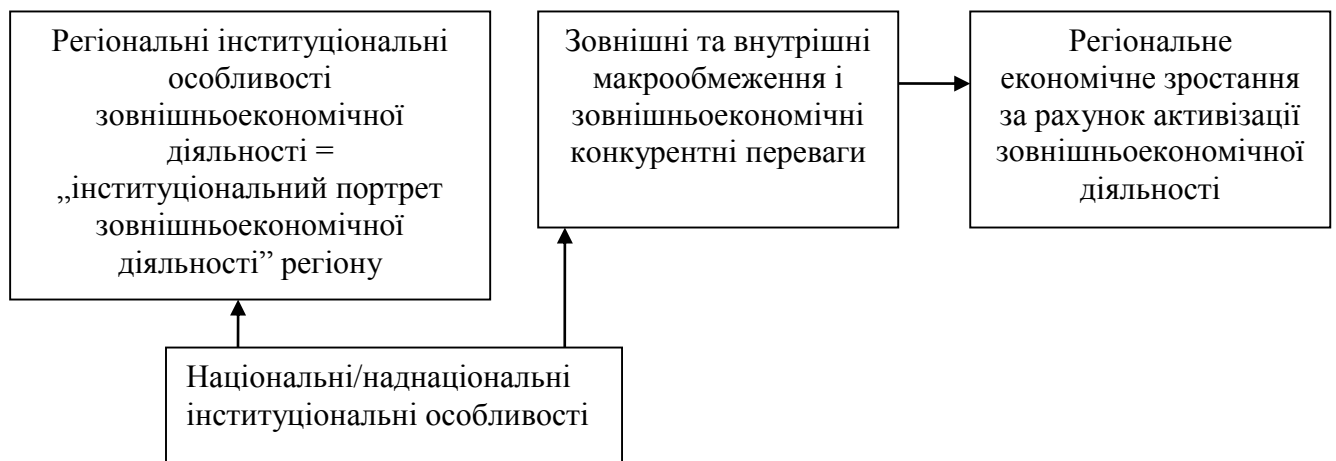
де 1 – пропозиція благ; 2 – попит на блага домашніх господарств; 3 – попит на інвестиції; 4 – попит на блага держави; 5 – експорт; 6 – імпорт; 7 – пропозиція праці; 8 – попит на працю; 9 – попит на гроші; 10 – пропозиція грошей; 11 – пропозиція цінних паперів; 12 – попит на цінні папери; 13 – податки; _____ – межа макро- або мезоекономіки із зовнішнім середовищем.

Г. Мюрдаль виробив принципи сукупної причинної обумовленості, які лягли в основу альтернативної моделі теорії регіонального зростання, яка ґрунтується на конкурентних перевагах регіонів за допомогою внутрішнього або імпортованого регіонального зростання. Згідно з цією теорією зростаюча дохідність регіону може бути досягнута через спеціалізацію і економіку, обумовлену зростанням масштабу виробництва, де спочатку мала перевага, за рахунок відповідного регіонального потенціалу, може зрости, а потім - бути

мультиплікативно збільшеною.

У сучаснішій концепції «кластерів» М. Портера (1998) особливого значення набувають соціальні зв'язки територій, а поглиблення такого роду ефективності протягом часу шляхом розумних дій учасників, особливо держави, що ґрунтуються на їх досвіді за попередніми циклами дій або програм, веде до концепції регіону, який «навчається», що є головним у підтримці так званого «доброчесного» кола.

Розкриваючи контекстний зв'язок досвіду попередніх дій і програм держави, хотілося б відзначити, що об'єктивна необхідність реформування сфери зовнішньоекономічної діяльності, а також перегляду альтернативних перспектив її майбутнього, стала наслідком автаркічного функціонування економіки СРСР до 1985 р., а саме – проведення політики гіперпротекціонізму, штучної відгородженості реальних виробників експортних і споживачів імпортованих товарів від світового ринку, а ізоляція економіки СРСР від світового господарства мала негативним наслідком технічне і технологічне відставання країни [1].

Рис. 1.3. Інституціональні фактори зовнішньоекономічної діяльності, що визначають рівень регіонального економічного зростання

В результаті, урахування регіональних особливостей у розвитку міжтериторіальної зовнішньоекономічної діяльності, зокрема таких її складових, як міжнародна і міжрегіональна торгівля регіонів, їх залученість у міжнародний рух капіталу, трудових ресурсів, фінансів, благ, практично ігнорувалося, що, на наш погляд, зумовило їх нинішній стан, а потенціал

регіональної участі в зовнішньоекономічній діяльності в більшості своїй не враховувався.

У той же час є достатньо визначеною умова того, що в одній країні певна дія на користь однієї з територіальних одиниць автоматично відображається (частіше – негативно) на інших. Щоправда, в довгостроковій перспективі вихід з критичної ситуації одного суб'єкта регіону завжди корисний для держави в цілому, але очевидно, що для цього потрібний час, а період прийняття центром конкретних рішень про підтримку того чи іншого елемента територіальної спільності, як правило, затягується, і в результаті виходить, що фактично підтримка йде за рахунок суб'єктів, що чекають своєї черги. Звичайно, можуть бути випадки, коли потреба в «селекції» виникає через те, що в попередній період державна регіональна політика призвела до аномально високої територіальної диференціації, і окремі регіони були ресурсно виснажені або структурно деформовані на користь держави в цілому і тієї групи регіонів, яка нині виступає донорами і нарікає на те, що «за їх рахунок» потрібно допомагати іншим. У будь-якому разі підтримка регіонального розвитку повинна бути результатом рішень усієї держави, усіх її суб'єктів, а не однієї центральної влади [10, 24].

Комплексне і системне дослідження концепції формування і розвитку регіональної економіки, за рахунок зовнішньоекономічних зв'язків і відносин зокрема, було проведене у працях В.А. Воротилова. На його думку, під економічним регіоном слід розуміти компактну територію, в межах якої здійснюється поєднання в просторі і в часі галузевих і територіальних аспектів, економічних, соціальних, екологічних, демографічних і матеріально-просторових факторів процесу праці, складається і функціонує регіональне виробництво, регіональні виробничі відносини із зовнішньоекономічними зв'язками [32, 11].

Стосовно термінологічного апарату регулювання зовнішньоекономічної діяльності, цікаво, що, на думку Л.Б. Вардомського і Е.Е. Скатерщикової, «регулювання зовнішньоекономічної діяльності є прерогативою центральної влади, оскільки ця діяльність, будучи складовою частиною міжнародних зв'язків, відноситься до сфери зовнішньої політики, що проводиться від імені держави» [23, 6]. Всі вказані категорії розкриті в праці Д.Б. Голубєва [35, 9], де

поняття «зовнішньоекономічна діяльність» і «зовнішньоекономічні відносини» (ЗЕВ) – це все-таки частина дефініції «зовнішньоекономічні зв'язки» (ЗЕЗ), а трактування «зовнішньоекономічна політика» (ЗЕП) має бути сполучуваним зі стратегічними механізмами регулювання апіорі ЗЕЗ, і тільки тоді ЗЕД і ЗЕВ держави.

На думку Г.М. Цуканова, «державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків є складовою частиною загальногосподарського регулювання в усіх країнах, незалежно від їх соціально-політичної орієнтації» [ ], а Т. Саутієва вважає, що «зовнішньоекономічна діяльність є практично єдиною сферою в частині не прямої дії законів, а «переговорного процесу» з кожним суб'єктом» [61, 61-67].

Слід визнати, що в даний час дискусії щодо категорій «зовнішньоекономічна політика регіонів» або «зовнішньоекономічна політика на рівні регіонів» є особливо гострими. Існує думка, згідно з якою ЗЕП, ЗЕЗ, ЗЕД і ЗЕВ стосовно регіонів – просто не можливі. Це пояснюється тим, що:

1) регіони змушені самостійно знаходити способи міжрегіональної інтеграції через активізацію і генерування дієвих заходів регіональної політики [96, 7-12];

2) ступінь міжрегіональної інтеграції прямо впливає на регіональний інвестиційний клімат як «систему соціально-економічних відносин, що формуються під впливом широкого кола взаємозв'язаних процесів на макро-, мікро- і власне регіональному рівнях управління і створюють передумови для появи стійких інвестиційних мотивацій» [17, 158-162] всіх факторів економіки;

3) підвищена залежність від зовнішніх джерел фінансування збільшує суспільну потребу по регіонах країни в ефективній правовій інфраструктурі, що дозволяє визначити «правила гри» і якість інституційного середовища як факторів конкурентоспроможності підприємств на світових ринках, що сприяють зниженню виробничих і трансакційних витрат;

4) у світовій практиці відсутня загальновизнана концепція правової основи міждержавної діяльності, а в законодавстві багатьох країн не визначені повноваження суб'єктів у цій сфері; відсутність законодавчого регулювання

процедури здійснення міжнародних зв'язків суб'єктами утруднює контроль з боку державних органів за їх міжнародною діяльністю і може в результаті поставити під загрозу єдність і територіальну цілісність, а також економічну незалежність України [13, 15].

Ми вважаємо, що основою взаємодії і взаємовідносин державних і регіональних органів управління служить збіг інтересів держави і регіонів у реалізації на світовому ринку переваг міжрегіонального поділу праці і його кооперація в масштабах всієї держави з урахуванням соціально-економічних потенціалів регіонального розвитку. Тому, правомірно вважати, що категорії ЗЕД, ЗЕЗ та ЗЕП стосовно регіонів є невід'ємними, однак залежними від зовнішньоекономічної політики держави.

Стосовно регіональної політики на пильну увагу заслуговує оцінка ступеня інтеграції в ЗЕД всієї безлічі потенціалів (інвестиційного, інфраструктурного, підприємницького, фінансового) по об'єктах і суб'єктах мезоекономічних систем. При цьому найважливішим заходом у проведенні ефективної зовнішньоекономічної політики, на наш погляд, є адекватна оцінка інвестиційного потенціалу регіону, джерелами формування якого агреговано є [76, 104-111]: частка інвестицій в основний капітал, рівень реалізації власного інвестиційного потенціалу реального сектора (співвідношення інвестицій в основний капітал та їх суми з приростом простроченої заборгованості по експортних поставаннях і непогашених імпорتنих авансах), фінансування неринкових послуг науки, зони пільгового оподаткування і сприяння припливу інвестицій в регіон.

Структура інвестиційного потенціалу визначається територіальними і галузевими особливостями регіону, інвестиційною розвиненістю підприємств за організаційно-правовими формами, джерелами формування і відтворювальними характеристиками інвестиційного. А загальний інвестиційний клімат регіону, знову-таки, як система соціально-економічних відносин [17, 158-162] і, хотілося б підкреслити, – зовнішньополітичних впливів, спрямованих на появу стійких інвестиційних мотивацій, прямо залежить від безпосередньо ринкових заходів і заходів цілеспрямованого державного регулювання інвестиційної діяльності на макро-, мікро- і, особливо,

мезорівнях економіки.

В результаті можна визначити регіональний рівень зовнішньоекономічної політики як одну зі складових, структуроутворюючих частин суспільногосподарського комплексу, основною метою якої є активізація сукупного соціально-економічного потенціалу регіонального розвитку опосередковано через внутрішньо- і зовнішньоекономічні зв'язки з урахуванням особливостей розміщеного тут виробництва і потреб населення, що доповнюють галузеву структуру виробничих відносин їх власне територіальною структурою.

У даному контексті, на нашу думку, правомірно розуміти зовнішньоекономічну політику на рівні регіону як сукупність інституційних заходів генеруючої взаємодії центру і регіонів на соціально-економічні потенціали суб'єктів і об'єктів системи ЗЕД регіонального, державного і міждержавного рівнів.

З погляду системного підходу – будь-який елемент системи (у нашому випадку – регіон) через синергетичний ефект отримує завдання, цілі та вплив самої системи (наприклад, пріоритети державної макроекономічної політики визначають регіональні стратегії тих чи інших суб'єктів держави), але він (регіон) також випускає якісь сигнали і посилення самій системі внаслідок того, що «більшість систем є відкритими – обмінюються енергією і речовиною (плюс інформацією) з навколишнім середовищем». Більш того, згідно з теорією стійкого розвитку – будь-який регіон повинен мати зв'язки не тільки усередині, але й за межами свого ареалу розвитку (системи), регіон (елемент системи) повинен віддавати частину вироблюваного собою продукту (блага) за межі самої системи, щоб стійко розвиватися і мати стійкі зв'язки з рештою контрагентів для зростання, перш за все, свого, а потім і системного економічного потенціалу [98, 7-8].

Тому, зважаючи на специфіку зовнішньоекономічних зв'язків і відносин України в даний час і розглядаючи її як тріаду внутрішньо- і міжрівневої взаємодії відповідних інститутів та інституцій: регіон – перший (система_{1n}), Близьке Зарубіжжя – другий (система_{2к}), Дальнє Зарубіжжя – третій (система_{3L}), очевидно, що «стратегія стійкого розвитку націлює на вищу

самоорганізацію, дослідження внутрішніх ресурсів розвитку. Перехід до нової, екологічно орієнтованої цивілізації залежатиме не стільки від іміджевої підтримки глобальної стратегії, скільки від залученості малого і середнього бізнесу в нову ділову культуру, від регіонів, місцевих організацій та їх добровільних ініціатив» [10]: на нашу думку, по суті, від того, по-перше, наскільки комерційні й некомерційні суб'єкти ринку відповідного рівня інтегровані в систему зовнішньоекономічних зв'язків, а також, по-друге, який ступінь розвиненості інфраструктури самих ринків благ, товарів, послуг і капіталу.

Більш того, для підтримки стійкості господарюючі суб'єкти повинні бути зацікавлені в адаптації до зовнішнього середовища, інакше, на думку П. Самуельсона, «слабким економічним системам, що не володіють гнучкістю і здатністю еволюційним шляхом пристосовуватися до все зростаючих труднощів і соціальних змін, загрожує найбільша небезпека згасання, якими б міцними вони не здавалися в даний момент, бо наука і техніка безперервно змінюють природний хід життя. Якщо ми хочемо, щоб наша система успішно існувала, наші інститути повинні пристосовуватися до змін» [11].

У зв'язку з цим ми вважаємо, що до основних причин зацікавленості регіонів у розвитку зовнішньоекономічної діяльності за рахунок проведення власної (індивідуально-регульованої) регіональної зовнішньоекономічної політики в цілому і міжрегіональної співпраці зокрема як усвідомленого інституційного напрямку, що обумовлює дії економічних факторів для задоволення своїх економічних цілей, які є більш-менш адекватним віддзеркаленням їх суспільних потреб і потенційно спричиняють перехід регіону на другий і третій рівні зовнішньоекономічних відносин, відносяться:

- залученість усіх секторів економіки (держави, бізнесу, домогосподарств) у розвиток зовнішньоекономічної діяльності;
- забезпечення економічної конкурентоспроможності регіону до регіональних ринків капіталу, трудових ресурсів, продукції;
- розширення і диверсифікація регіональних джерел фінансування за рахунок взаємодії основних секторів;
- внутрішньосекторний розвиток за рахунок зміцнення міжрегіональних

зв'язків як потенціалу міжнародного збуту регіональної продукції (товарів, робіт, послуг);

- об'єднання регіональних зусиль у передпродажній стадії, обслуговуванні виробництва і збуті (регіональна диверсифікація виробництв);
- поглиблення внутрішньорегіональної міжсекторної взаємодії;
- розвиток некомерційних інститутів фінансового посередництва;
- використання сприятливої секторної кон'юнктури зовнішнього або сусіднього ринку порівняно з внутрішньорегіональним або в межах території;
- швидка (за часом) інтеграція в світове господарство за рахунок розширення партнерських угод з територіями-сусідами між секторами-суб'єктами ЗЕД або ринками-об'єктами ЗЕД.

В результаті можна констатувати необхідність, після руйнування монополії зовнішньої торгівлі, що історично склалося в середині 80-х років [34, 344-348], розглядати регіони держав як суб'єкти самостійної зовнішньоекономічної політики, зважаючи на стратегічну важливість процесів регіонального розвитку. Більш того, хотілося б доповнити: у процесах регіонального розвитку важливими є і предмет взаємодії – роботи, товари чи послуги, й інституційні особливості секторів економіки, що дозволяють регіону займати більш-менш вигідне становище відносно сусідів.

Необхідною умовою стабільності функціонування економіки країни залишається сприяння і підтримка економічного розвитку підприємств регіону за рахунок активізації використання операцій зовнішньоекономічного характеру. Послідовна реалізація цього завдання повинна змінити характер інтеграції України в світову економіку, зробити цей процес керованим, таким, що підпорядковується довгостроковим економічним завданням, ґрунтується на розрахунку і забезпеченні регіональних інтересів учасників зовнішньоекономічних операцій.

У зв'язку з цим вивчення організаційних особливостей функціонування і створення адекватної умовам роботи підприємства організаційної структури управління зовнішньоекономічною політикою є надзвичайно важливим при реалізації механізмів ефективною зовнішньоекономічної діяльності на рівні мезоекономічних систем.

У той же час, в сучасних умовах демонополізації зовнішньоекономічної діяльності, ринкових перетворень відносин власності, що сприяли розвитку трансформаційних процесів на макро- і мікрорівнях господарської системи, регіон виступає основною проміжною ланкою зовнішньоекономічного комплексу країни. У цьому сенсі цілком легітимною є ідея про те, що будь-який регіон (як мезоагрегат регіональних підприємств) може виконувати роль як експортера, так і імпортера, і має право, в рамках своєї юрисдикції, самостійно визначати форми, методи і обсяги роботи на зовнішньому ринку [27, 127].

Теоретичні й практичні дослідження доводять: як правило, особливості регіональної диференціації характеризується відмінностями в соціально-економічному становищі регіонів, яке визначається рядом об'єктивних (рівень інституційного розвитку економіки регіону, характер його спеціалізації і структура господарства, географічне положення та ін.) і суб'єктивних (політика держави стосовно даного регіону, підприємницька активність населення, ставлення місцевої еліти до ринкових реформ, характер потоків міграції й ін.) факторів.

У той же час не можна забувати про подвійність ситуації, що склалася: з одного боку, експортний потенціал регіонів України істотно впливає на їх економічний стан, з другого, – «інституціональний портрет» регіону, що безпосередньо склався, визначає його експортний потенціал. У зв'язку з цим завдання якісного розширення зовнішньоекономічних зв'язків регіону може бути зведене до заходів як основних складових механізму зовнішньоекономічної діяльності регіону, по-перше, з нарощування експортного потенціалу, по-друге, із зменшення внутрішньорегіональних диспропорцій, по-третє, із зменшення різких міжрегіональних відмінностей.

У зв'язку з цим заслуговують на пильну увагу суперечності регіонального розвитку України, що виявляються в наступному:

1. Наявність депресивних територій з високою часткою обробної промисловості: відповідні регіони сьогодні найслабіше включені в зовнішньоекономічні зв'язки унаслідок критично низької конкурентоспроможності їх продукції; набагато меншою мірою депресія торкнулася регіонів, що мають у своєму розпорядженні могутню сировинну

базу і характеризуються високою питомою вагою добувної промисловості, продукція якої становить левову частку вітчизняного експорту.

2. Частина регіонів України не беруть участь у поповненні експортної бази країни.

Разом з тим, слід визнати, що неучасть регіонів країни в операціях по експорту або імпорту не може свідчити про глибину, масштаби і можливі наслідки, очевидно, що вказані регіони мають проблеми в зовнішньоекономічних зв'язках другого і третього порядків (Дальнє і Близнє Зарубіжжя), але, будучи елементами системи_{1n} господарювання, вони все-таки можуть відіграти роль підсистем, що забезпечують як власну, так і системну стійкість, розвиваючи сферу відносин першого (регіонального) рівня.

3. Товари, що становлять основу експорту, виробляються, головним чином, в ареалах країни, віддалених від державного кордону.

4. Наявні проблеми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, так, наприклад, підприємницькі структури, що є фактично катализаторами процесів внутрішньо-, міжрегіональної та світової інтеграції, зазнають масу труднощів макроекономічного характеру. Практично всі підприємства, незалежно від своєї галузевої належності, вважають найбільш істотними проблеми макроекономічного характеру (що, знову-таки, свідчить про недостатню конкурентоспроможність вітчизняного виробника), високий рівень цін на транспорт і енергоресурси, а також високий рівень оподаткування.

У той же час українські бізнесмени практично в однакових пропорціях вважають основними загрозами своєму бізнесу зростання конкуренції, скорочення замовлень і економічний спад, а також державне регулювання.

Все це є об'єктивною базою гіпертрофованої регіональної диференціації України відносно світогосподарської конкурентоспроможності. Звідси і наявність конфлікту інтересів, з одного боку, регіонів, що орієнтуються на зовнішні ринки і мають у своєму розпорядженні значні валютні кошти, і, з другого боку, регіонів-інтровертів, економіка яких працює, головним чином, на внутрішній ринок і не має порівняльних переваг у системі світового господарства.

При розробці і реалізації державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності і в рамках державного регулювання суб'єктів регіону необхідно враховувати феномен внутрішньокраїнної міжрегіональної конкуренції за вихід на зовнішні ринки, шукати форми пом'якшення гострих суперечностей, що виникають, і різниці в регіональному розвитку.

При визначенні зовнішньоекономічної самостійності регіону необхідно враховувати такі фактори, як: галузева спеціалізація регіону, що пов'язана з особливостями його природно-ресурсного потенціалу і відображає його експортні можливості; «національний менталітет регіону»; частка державної власності по галузях економіки регіону; географічне положення, що обумовлює відмінності в транспортних та інших витратах; ступінь розвиненості інституційної інфраструктури регіону; рівень і напрями потенціалів нарощування економічної потужності; ступінь соціально-економічної неузгодженості суспільства; кадровий потенціал; політична стабільність.

Територіальні особливості динаміки промислового, в т.ч. експортного, виробництва визначаються цілями регіонального розвитку і характеризуються темпами і характером змін в обсязі виробництва, а також ступенем його стійкості.

На нашу думку, фактори, що викликають відмінності в стані соціально-економічного розвитку регіонів та їх адаптації до умов ринкової економіки, визначають такі особливості в регіональному розвитку.:

Сировинні регіони з високим експортним потенціалом потрапили в сприятливіше становище, тому що володіння конкурентоспроможною продукцією дозволило їм за допомогою розвитку світогосподарських зв'язків значною мірою компенсувати втрату попиту через розрив старих господарських зв'язків, що визначали розвиток народногосподарського комплексу СРСР.

Території і суб'єкти України з переважанням у структурі виробництва обробної промисловості опинилися в складнішому, якщо не сказати катастрофічному становищі. З одного боку, це викликано загальною технічною і технологічною відсталістю, що робить її продукцію недостатньо конкурентоспроможною на світовому ринку.

У регіонах з високою питомою вагою сільськогосподарського виробництва кризова ситуація характеризується рядом особливостей. Регіони з

аграрною орієнтацією відстають від ринкових перетворень, а формування багатокладної економіки з перерозподілом власності в цих регіонах має складнішу природу, що викликано відсутністю принципового рішення щодо проблем власності на землю. Відсутність визначеності по формах власності на землю у поєднанні з матеріально-фінансовими проблемами служить причиною занурення цих регіонів у депресивний стан.

Головна причина, яка не дозволяє зупинити падіння виробництва, активізувати інвестиційну діяльність, стабілізувати фінансову систему, полягає у втраті керованості на рівні структур державного управління. Відмова від директивного планування перетворилася на відмову від планування взагалі, що не дозволяє створити повноцінний механізм управління.

Використання економічних методів управління, адекватних ринковим відносинам між усіма взаємодіючими інституційними суб'єктами процесу суспільного відтворення, викликає необхідність корінної зміни існуючої системи управління зовнішньоекономічною діяльністю на регіональному рівні, оскільки її недоліки абсолютно очевидні.

Головні з них – диспропорційність окремих елементів регіонального господарства, їх низька конкурентоспроможність, хронічне відставання у вирішенні назрілих соціальних проблем і неефективне використання регіональних ресурсів.

Викликає нагальну необхідність визначення інституційних характеристик формування механізму міжрегіональної інтеграції, що забезпечують умови для здійснення всієї сукупності функцій управління ЗЕД, оскільки державна політика формується як під впливом внутрішніх факторів, пов'язаних з економічною і політичною ситуацією в країні, так і під впливом зовнішніх факторів, що визначаються загальними тенденціями світового господарства, регіональними процесами, економічними і політичними процесами в сусідніх країнах. Ступінь впливу зовнішніх, міжнародних факторів на формування зовнішньоекономічної діяльності істотно різнився в різні історичні періоди і нині характеризується деякими новими тенденціями і ознаками. Так, відомо, що з моменту закінчення Другої світової війни економічні, фінансові і валютні відносини між країнами постійно розвивалися, створюючи при цьому все більш

і більш тісне переплетення взаємозалежностей, а те, що відбувається в одних країнах, впливає на економічні результати інших; успіхи і невдачі зовнішньої політики, що проводиться одними країнами, частково залежать від становища і дій інших.

Координація зовнішньоекономічної діяльності означає вибір державної політики на основі співпраці регіональних відтворювальних підсистем, від якої виграють всі. Для отримання якнайкращого результату надсистема першого рівня як безліч підсистем-регіонів повинна займати активну позицію в сфері просування регіональних інтересів.

Об'єктивний хід подій поставив регіони України перед необхідністю реалізації принципу економічної самостійності незалежно від того, прагнули вони до неї чи ні. При цьому абсолютно очевидно, що ця самостійність відноситься переважно до зростання відповідальності регіонів, виходячи з нового розподілу прав і повноважень між державними і регіональними органами влади, що передбачає їх участь у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

У той же час головним пріоритетом зовнішньої політики України у сфері міжнародних економічних відносин є сприяння розвитку національної економіки, який в умовах глобалізації неможливий без широкого включення України в систему світогосподарських зв'язків [37; 46].

Система механізму державного регулювання зовнішньої торгівлі і зовнішньоекономічних відносин України, що діє нині, є вельми складною і недостатньо ефективною. Найбільш помітними елементами цієї системи є: Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України, Державна митна служба України. Головне їх завдання у сфері зовнішньоекономічної діяльності – координація і регулювання зовнішньоторговельної діяльності відповідно до рішень найвищих органів державної влади і управління, розробка спільно з іншими федеральними органами виконавчої влади пропозицій щодо проведення єдиної державної зовнішньоторговельної політики і забезпечення її реалізації, розробка напрямів експортної політики, реалізація механізму держпідтримки промислового експорту, зокрема в рамках регіональних програм, захист економічних інтересів

України, її суб'єктів, учасників ЗЕД на зовнішньому ринку, а також інтересів вітчизняних товаровиробників і споживачів, вирішення проблем недобросовісної іноземної конкуренції, розробка і реалізація заходів щодо забезпечення ефективної інтеграції економіки України в світову економіку, залучення іноземних інвестицій.

Завданням Міністерства економіки щодо ЗЕД є: забезпечення проведення єдиної зовнішньоекономічної політики, державної економічної політики щодо інтеграції України у світову економіку, здійснення економічного та соціального співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом); участь у формуванні та реалізація державної політики у сфері взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями, економічними угрупованнями, відповідними міждержавними і регіональними організаціями, в тому числі кредитно-фінансовими установами інших держав, координація роботи, пов'язаної із залученням міжнародної технічної допомоги; забезпечення в межах своїх повноважень захисту економічних прав і законних інтересів України, вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання; проведення аналізу та економічного обґрунтування потреб держави, пов'язаних з її обороною і безпекою.

Міністерство економіки України стосовно ЗЕД здійснює такі функції: за участю зацікавлених міністерств готує пропозиції щодо формування зовнішньоекономічної політики, розвитку зовнішньоекономічних зв'язків; розробляє основні напрями інвестиційної політики щодо залучення і регулювання іноземних інвестицій; формує перелік великих інвестиційних проектів; готує із зацікавленими міністерствами пропозиції щодо укладання міжурядових договорів з питань економічних зв'язків; визначає в установленому порядку квоти експортних поставок стратегічних видів продукції; бере участь у розробці напрямів використання централізованих ресурсів, валютно-кредитної політики, у формуванні платіжного балансу, вносить пропозиції про розміри експортних та імпорتنих тарифів і мита.

Свої функції по управлінню ЗЕД в Україні Міністерство закордонних справ здійснює, спираючись на свої структурні підрозділи, а саме: Дипломатична академія при МЗС, посольства, постійні представництва і місії,

генеральні консульства, представництва МЗС у регіонах. На дані міністерства покладені функції вживання заходів нетарифного регулювання, ліцензування товарів, робіт і послуг, контролю за отриманням і погашенням державних кредитів, а також виконання багатьох інших функцій, пов'язаних з реалізацією єдиної державної зовнішньоекономічної політики.

Державна митна служба України – центральний правоохоронний, контролюючий орган у сфері ЗЕД, що бере участь у розробці і реалізації митної політики країни. Завданнями його діяльності є: захист економічних інтересів, дотримання законодавства, боротьба з незаконними діями, стягування митних зборів, ведення митної статистики і торгової номенклатури ЗЕД, забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України в частині митної справи.

Нині регулювання зовнішньої торгівлі здійснюється на базі багатьох засадничих національних нормативно-правових документів, серед яких насамперед: Конституція України, Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, Воєнна доктрина України, Закон України "Про міжнародні договори України", Закон України "Про правонаступництво України", Закон України "Про участь України в міжнародних миротворчих операціях", Митний кодекс України.

Слід зазначити, що державний рівень системи зовнішньоекономічної діяльності вирішує загальнодержавні завдання, найважливішими з яких є:

1. Формування загальної концепції і стратегії розвитку зовнішньоекономічних зв'язків за рахунок нарощування експортного потенціалу і розробка основних принципів зовнішньоекономічної діяльності.
2. Захист економічних інтересів і економічної безпеки України, а також суб'єктів, що входять в неї.
3. Розробка загального механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності й інструментів реалізації державної політики в цій сфері.
4. Визначення обмежень по експорту й імпорту продукції, товарів, робіт або послуг.
5. Розробка загальнодержавної політики залучення інвестиційних ресурсів.
6. Укладання угод про приєднання до міжнародних економічних

співтовариств.

Можливості самостійного врегулювання комплексу зовнішньоекономічної діяльності з боку регіонів, зокрема визначення пріоритетів розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів, досить обмежені, оскільки повністю координуються державними органами влади, а тип даного «владного» впливу часто є уніфікованим для всіх регіонів. Як основні методи регулювання зовнішньоторговельної діяльності регіону можуть бути використані:

- митно-тарифне регулювання;
- нетарифне регулювання;
- заборони і обмеження зовнішньої торгівлі послугами та інтелектуальною власністю;
- заходи економічного і адміністративного характеру , що сприяють як безпосередньо розвитку зовнішньоторговельної діяльності, так і зміцненню інвестиційного потенціалу регіонів.

Існуюча система керуючих впливів на зовнішньоекономічні відносини мезоекономічних систем зображена на рис. 1.4.

Основний тон у формуванні пріоритетних цілей у формуванні зовнішньоекономічної діяльності України нині задається блоком керуючої макросистеми (владними структурами державного рівня), а інтереси керованих підсистем (мезоекономічний рівень) враховуються досить слабо.

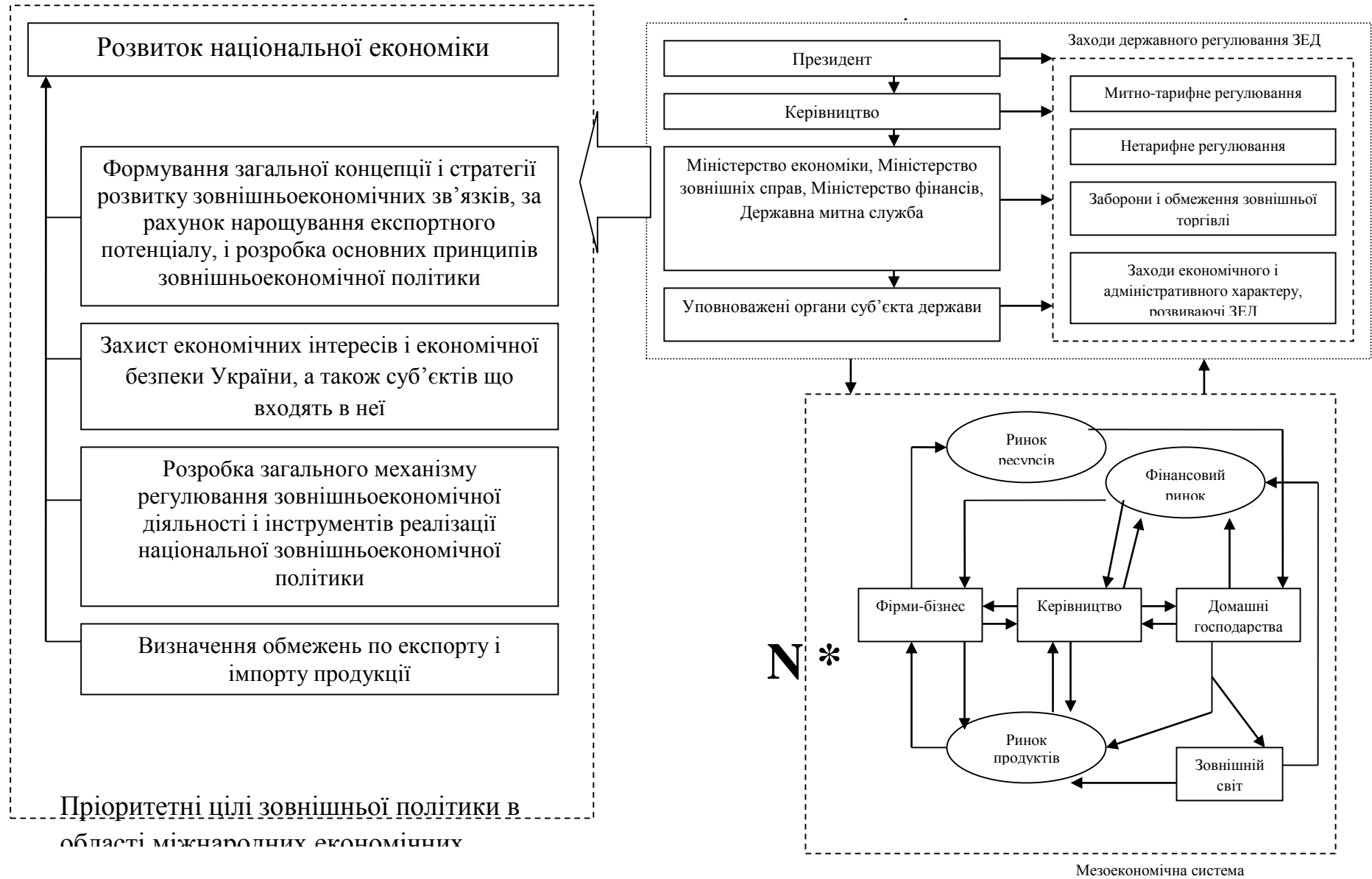

Рис 1.4. Існуюча система управлінських дій на зовнішньоекономічну діяльність мезоекономічних систем

У концептуальному плані, територіальний аспект суспільного відтворення систем першого рівня (регіони) є нерозривною єдністю двох сторін. Одна із сторін – це сама надсистема управління державою як передавальний пристрій керуючих впливів систем другого і третього рівнів. Друга сторона – це безліч цілеспрямованих елементів (ЦСЕ) надсистеми, в нашому випадку регіонів України.

Тому, зважаючи на недостатнє врахування регіональних інтересів, потрібно вирішити завдання відлагодження зворотного зв'язку між макро- і мезорівнем загальної системи управління. В даному випадку рішення може бути модифіковане в дослідження особливостей надсистеми (надбудови) і ЦСЕ (базису).

Основними завданнями дослідження надсистеми є: визначення цілей і завдань надсистеми; виділення в ній підсистем (функцій і завдань), на користь яких застосовується система управління; уточнення показників і критеріїв даних підсистем; визначення зовнішніх властивостей і відповідних показників системи управління, які можуть вплинути на ефективність надсистеми.

До головних завдань дослідження на рівні ЦСЕ належать:

- виділення досліджуваної регіональної підсистеми у вигляді окремого цілеспрямованого елемента;
- виявлення вхідних цілезадаючих, забезпечувальних і перешкоджаючих (руйнівних) впливів, що надходять від різних підсистем надсистеми;
- встановлення показників і критеріїв ефективності ЦСЕ, які можуть охарактеризувати зовнішні властивості системи управління регіоном та її вплив на надсистему (державу).

Таким чином, саме від міжрегіональних зв'язків (система першого рівня), а, потенційно, надалі – зв'язків з Близьким (система другого рівня) і Дальнім (система третього рівня) Зарубіжжям даного регіону залежить ступінь його залученості і, що, можливо, важливіше, ступінь його відповідності геополітичним інтересам країни, а також рівня його вбудованості в загальну, макроекономічну систему світової економіки в цілому [23, 45].

Тому, враховуючи систему керуючих впливів на зовнішньоекономічні відносини, а, отже, і зовнішньоекономічні зв'язки, мова повинна вестися про категорії базису (виробнича, посередницька, транспортна і фінансова

підсистеми) і надбудови (органи виконавчої влади, планові й контролюючі органи), що становлять регіональний зовнішньоекономічний комплекс.

В той же час слід визнати, що існує великий розрив між правами і відповідальністю регіонів, з одного боку, і умовами формування фінансової бази, необхідної для здійснення прав і обов'язків регіонів України, – з другого. Фінансова база регіонів формується під значним впливом рішень, що приймаються на державному рівні. А державна політика в сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності і безпосереднє регулювання лобіювання на різних рівнях виконавчої влади дозволяють включити механізми, які користуються правовими або квазіправовими засобами – юридичними нормами, що впливають з процесуальних регламентів. Завдяки цьому економічна діяльність державного апарату кожного рівня піддається правовому регулюванню і контролю, що відкриває можливість об'єктивно оцінювати її ефективність.

Щодо структури цілеспрямованих елементів-регіонів у призмі розвитку зовнішньоекономічної діяльності, сумарно, відштовхуючись від проєктованих керуючих впливів кожного з секторів економіки, можна провести класифікацію системи ЗЕД регіону за ступенем її формальності/відповідальності і масштабності/локальності розвитку (табл. 1.7).

У той же час, розглядаючи структуру ЗЕД регіону в динамічному контексті відзначимо, по-перше, їх статичність, оскільки за такої структуризації первинними є саме функції і пошук балансу функціональних компонент. При цьому не виокремлюють напрями функціонування – регіональні елементи системи розвитку ЗЕД відносно їх часової орієнтації, або ж ці спроби мають вторинний характер. Даний факт можна розглядати як внутрішньосистемну суперечність, оскільки одним із ключових завдань економічних систем нано-, мікро-, мезо-, макро-, мегарівнів [74, 84-86] є пошук балансу між організаційними видами функціонування на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу стійкого розвитку.

По-друге, особливої важливості у відносинах «центр-регіони», набуває підсистема зворотного зв'язку, що забезпечує інтерактивність розвитку системи ЗЕД країни в цілому через функціонування різних механізмів налагодження і типів організацій (система некомерційних наглядових і експертних рад, професійні союзи і асоціації, програми консолідації і взаємодії всіх інституційних суб'єктів ринку, ініціативи ЗМІ тощо).

По-третє, не менш актуальними залишаються потенціали множинності/мультиплікативності віддачі, тобто наскільки локальний або системний характер має те чи інше нововведення з боку підсистем всіх рівнів ведення ЗЕД. Наприклад, розвиток інвестиційного потенціалу регіональних систем (як фактора розширення ЗЕД) залежить від якості та обсягів функціонування підприємницьких (що роблять дії щодо зміцнення своєї конкурентоспроможності і фінансово-господарського стану) організаційних структур, проте розвиток останніх безпосередньо корелює з системою їх підтримки – бізнес і освітні центри, фонди сприяння, фонди місцевого співтовариства, союзи тощо.

Таблиця 1.7

Класифікація проєктованих керуючих впливів секторів економіки, що створюють структуру ЦСЕ за ступенем їх формальності/відповідальності і масштабності/локальності*

		Тип впливів за ступенем їх масштабності/локальності			
		Загальні	Селективні		
			Групові	Регіональні/індивідуальні	
Характер обмежень/впливів за ступенем їх формальності	Формальні	Зобов'язальні сфери Кримінального кодексу України	Закони, що регламентують оподаткування суб'єктів ЗЕД	Податкові пільги груп підприємств	Формально відсутні.
		Зобов'язальні сфери Цивільного кодексу України	Трудове, митне, міжнародне право	Контракти на виконання державного замовлення	Контракти на виконання державного або муніципального
		Регламентуючі	Нормативні інструкції контролюючих	Галузеві пільги	Селективний підхід в наданні пільг
		Рекомендаційні	Програми розвитку і підтримки вітчизняного товаровиробника	Рекомендації щодо стратегії і тактики розвитку	Селективний підхід в наданні пільг
	Неформальні	Норми, звичаї ділових відносин народу (країни)	Норми, звичаї організаційної культури	Національні норми, звичаї взаємодії в регіоні (менталітет нації)	

*Примітка. Класифікація здійснена автором.

Таким чином, можна зробити висновок, що якість зовнішньоекономічних зв'язків між регіонами України залежить від:

1) ступеня їх взаємозалежностей ЦСЕ – рівня інституційної взаємозв'язаності по секторах і ринках регіональної підсистеми ЗЕД;

2) ступеня взаємодії ЦСЕ – рівня інституційного взаємосприяння по секторах і ринках регіональної підсистеми ЗЕД.

Разом з тим питання про те, що ж є обмежувачами взаємозв'язаності й взаємосприяння суб'єктів зовнішньоекономічних відносин, які компоненти, входять в концептуальну модель регіонального зовнішньоекономічного комплексу, яким чином пріоритети позаекономічної політики визначають процес регіональних інтеграційних механізмів, потребують конструктивного аналізу і, по можливості, – побудови.

1.3. Методика оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності регіону

Для визначення напрямків удосконалювання і перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону необхідна адекватна оцінка поточного стану зовнішньоекономічної діяльності, виявлення основних тенденцій і проблем у цій сфері.

Якщо розглядати питання в ретроспективі, то можна відзначити, що хоча й була сформована цілісна система передпланових економічних досліджень, але зовнішньоекономічна проблема в цілому в цих документах не розглядалася, хоча у ряді галузевих і територіальних схем були розділи по зовнішньоекономічних зв'язках. Ці методичні документи недостатньою мірою враховували необхідність розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

Як відзначає Ю. Кормнов, «у центрі уваги радянських економістів протягом останніх тридцяти років існування СРСР знаходилися питання оцінки й аналізу ефективності зовнішньоторгового обороту, експорту й імпорту країни в цілому» [94, 16].

На рівні окремого району вчені й практики, крім оцінки ефективності зовнішньоторгового обороту, експорту й імпорту, досліджували його галузеву

експортну спеціалізацію і пропонували загальні й районні коефіцієнти галузевої спеціалізації (концентрації, локалізації) експорту, інтегральні показники експортної спеціалізації району, що враховують масштабність регіону по території, населенню і виробленому національному доходу, показник ефективності участі району в зовнішньоекономічних зв'язках, регіональні коефіцієнти відносної валютної народногосподарської ефективності; показник ефективності районного експортного еквівалента; показник ефективності зовнішньоторгового обороту району [6; 24].

Сучасна економічна ситуація в країні й у світі змінилася кардинальним чином, тому багато показників, запропонованих радянськими економістами, через об'єктивні причини у даний час використовувати неможливо.

Відзначимо, що робляться спроби теоретично «реанімувати» розрахунки ефективності експорту, але, відзначимо на практиці такі розрахунки не робляться ні господарюючими суб'єктами, ні управляючими і координуючими органами на державному і регіональному рівнях. Однак необхідність у розробці методики оцінки зовнішньоекономічної діяльності (не тільки ефективності) як на рівні країни і регіону, так і на рівні окремого економічного суб'єкта існує, на що звертають увагу багато вітчизняних економістів [44; 92; 62; 104; 94;], але практичних кроків у цьому напрямку робиться поки недостатньо. Ми згодні з вищевикладеною точкою зору і акцентуємо увагу не тільки на теоретичній, але й на практичній значущості даного питання, тому що в сучасних умовах, на будь-якому рівні управління, необхідно приймати поточні і стратегічні рішення в цій сфері, а це, на наш погляд, неможливо без повної й адекватної оцінки зовнішньоекономічної діяльності.

Думаємо, що основні проблеми при оцінці зовнішньоекономічної діяльності регіону можна звести до двох питань: у якому контексті буде проводитися оцінка зовнішньоекономічної діяльності і які використовувати для цього показники.

Аналіз теоретичних і практичних досліджень з цього питання показав, що ряд авторів, зокрема Т. Аганова проводять оцінку зовнішньоекономічної діяльності регіону в контексті регіональної економічної безпеки і досліджують тільки імпорتنі потоки регіону [3, 44-48].

Н. Аскарів оцінку зовнішньоекономічної діяльності регіону пов'язує з його експортним потенціалом [68, 48-59]. Ми допускаємо, що це пов'язано з тим, що ефективність розвитку зовнішньоекономічної діяльності багато в чому залежить від рівня розвитку і цілеспрямованого використання експортного потенціалу.

В. Комаров проводить оцінку зовнішньоекономічної діяльності через зовнішню торгівлю [94, 65]. Обґрунтуванням цієї точки зору може служити думка В.В. Покровської, яка відзначає, що «у практиці зовнішньоекономічна діяльність реалізується через зовнішньоторгову діяльність» [ ].

Відзначимо, що даний підхід знайшов своє відображення й у роботі Державної митної служби України, у якій оцінка зовнішньоекономічної діяльності проводиться в розрізі «товар – країна» і «країна – товар» і в укрупненому вигляді зводиться до:

- загальної характеристики зовнішньоекономічної діяльності (визначення учасників зовнішньоекономічної діяльності, динаміка декларування, оцінка зовнішньоторгового обороту, експорту, імпорту, сальдо, визначення основних партнерів у зовнішній торгівлі, оцінка товарної структури і бартерних операцій);

- оцінки експорту (оцінка товарної структури по товарних групах, виділення основних країн-контрагентів і товарів, що поставляються в зазначені країни);

- оцінки імпорту (показники аналогічні експорту).

Слід зазначити, що, за винятком методичних рекомендацій Державної митної служби України, авторських методик оцінки зовнішньоекономічної діяльності практично немає. Як справедливо відзначає С. Блудова, «роботи багатьох учених зводяться до теоретичних рекомендацій про те, які показники повинна, на їхню думку, включати така методика» [9, 65].

Вивчення кількісних показників, які пропонують (теоретично) і використовують на практиці економісти для оцінки зовнішньоекономічної діяльності (а точніше зовнішньої торгівлі) у цілому і зокрема регіону, дозволило виділити серед них три основні групи:

- перша – група абсолютних і відносних показників (відносні показники

структури, динаміки і порівняння);

– друга група містить у собі показники першої групи, які доповнюються показниками, що характеризують «ступінь залученості країни (регіону) у світогосподарські зв'язки» (зовнішньоторгова квота, експортна квота, імпортна квота, коефіцієнт динаміки міжнародної торгівлі регіону, коефіцієнт покриття, коефіцієнт еластичності й ін.);

– третя група – індекси (індекс умов торгівлі, індекс бруто-умов торгівлі, індекс умов торгівлі за доходами, індекс Баласса, індекс Грубела-Ллойда й ін.).

Відзначимо, що з першої групи для аналізу найчастіше використовують абсолютні показники, а також відносні показники структури (рідше – відносні показники динаміки і, як правило, ланцюгові), що не підвищує аналітичної значущості отриманих результатів. На наш погляд, кількість додаткових показників другої групи визначається лише ступенем їхньої відомості для дослідника. Застосування індексного методу на практиці є скоріше винятком, ніж правилом, через його складність: трудомісткість розрахунків по величезній номенклатурі товарів, а в ряді випадків непорівнянність товарів у рамках однієї товарної групи при агрегуванні показників. Крім цього, дослідники використовують обмежену кількість показників (у рамках відповідної групи) без їхньої систематизації.

Варто звернути увагу, що методичні рекомендації Державної митної служби України не передбачають використання тих чи інших показників для статистичного аналізу зовнішньої торгівлі. Митні органи самостійно визначають коло використовуваних показників.

На цьому фоні виділимо роботу С.Н. Блудової [9, 65-66], яка спробувала систематизувати відомі показники, що характеризують зовнішньоекономічну діяльність регіону, по чотирьох блоках:

- загальна оцінка стану зовнішньоекономічної діяльності регіону;
- оцінка платоспроможності регіону;
- оцінка загальної конкурентоспроможності регіону й основних галузей економіки;
- оцінка рівня спеціалізації регіону.

На наш погляд, позитивом даної методики є те, що автор спробувала комплексно оцінити зовнішньоекономічну діяльність регіону, а не звести її тільки до оцінки зовнішньої торгівлі. Крім цього, позитивним моментом вважаємо також

використання показників, що характеризують ступінь «відкритості» економіки регіону. Проте зазначимо, що конкурентоспроможність регіону і рівень спеціалізації – це не види зовнішньоекономічної діяльності, тому включення даних блоків показників для оцінки зовнішньоекономічної діяльності регіону видається сумнівним.

Крім цього, вважаємо, що застосування показників другого блоку, які визначають платоспроможність регіону, можна розглядати тільки як потенційний варіант. Крім того, слабкою стороною розглядуваної методики вважаємо відсутність блоку показників для оцінки товарної і географічної структури зовнішньоторгових потоків регіону.

Дослідження економічної літератури довели, що невирішеним також залишається питання формування моделі розробки стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону на засадах створення системи збалансованих показників та комплексної оцінки економічної ефективності ЗЕД підприємства для довгострокового розвитку у сфері міжнародного бізнесу.

Концепція збалансованої системи показників (ЗСП) була розроблена Робертом С. Капланом [ ]. Стосовно ЗЕД підприємства схематично цю систему можна представити наступним чином (рис. 1.5):

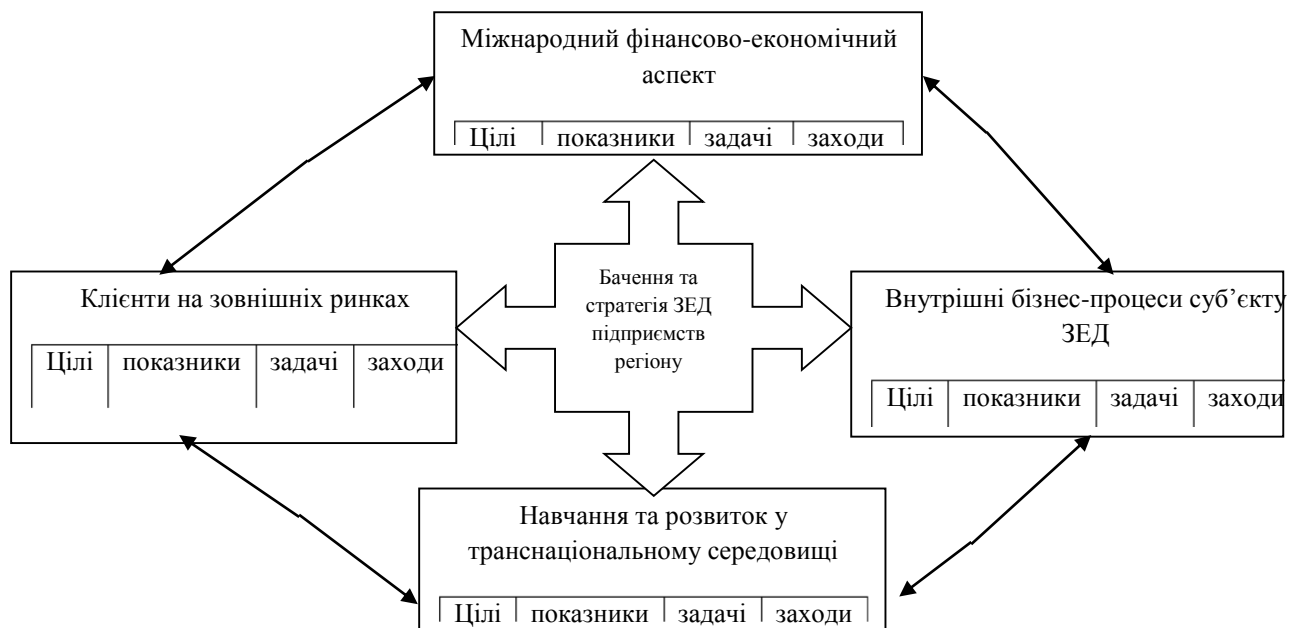

Рис. 1.5. Впровадження збалансованої системи показників у формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону

Треба згрупувати всі показники діяльності підприємства за їх функціональною належністю, визначити цілі та завдання кожного підрозділу та низку заходів, необхідних для досягнення основної мети. Цю систему можна застосовувати для комплексного аналізу та контролінгу ЗЕД підприємства регіону.

Так, до фінансово-економічних чинників можна віднести: ефективність ЗЕД; собівартість реалізованої продукції; рентабельність продажів на зовнішньому ринку; прибуток від ЗЕД; транспортні, податкові та митні платежі; способи платежів та форми розрахунків за експортно-імпорними операціями.

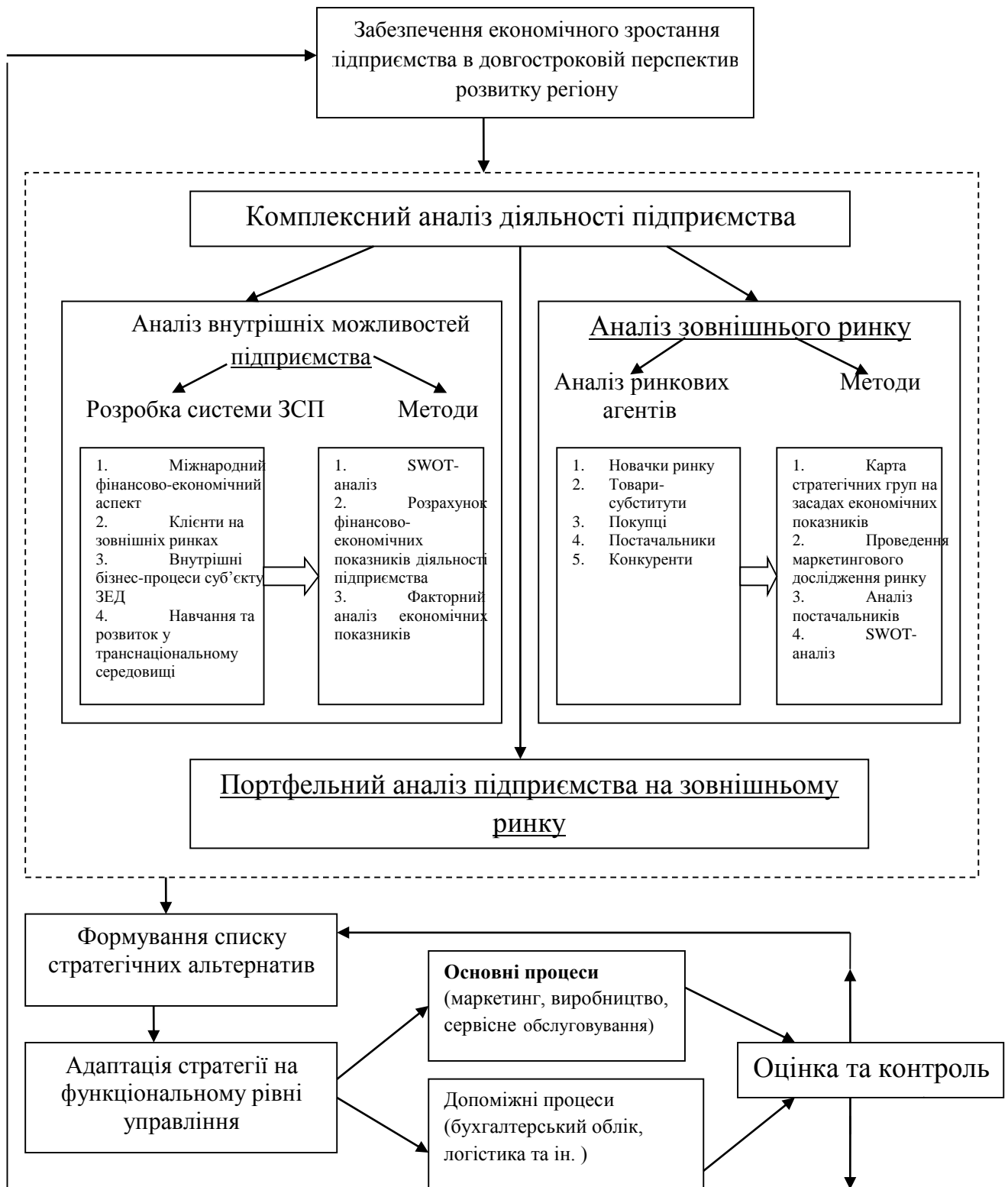
Клієнтський аспект на зовнішніх ринках передбачає такі показники, як доля ринку та доля споживача, розширення та збереження клієнтської бази, ступінь задоволення потреб споживача. Внутрішні бізнес-процеси суб'єкту ЗЕД потребують зниження затрат/збільшення прибутку, удосконалення інноваційного та операційного процесів на підприємстві.

Навчання та розвиток у транснаціональному середовищі – створення необхідної інфраструктури, яка здатна забезпечити досягнення цілей трьох інших аспектів. В цьому напрямку треба перш за все приділити увагу можливостям працівників та можливостям наявних інформаційних систем.

На рис. 1.6 представлена модель розробки стратегії ЗЕД на засадах використання збалансованої системи показників.

Таким чином, використання збалансованої системи показників у сфері стратегічного управління ЗЕД підприємства регіону дозволяє удосконалити систему прийняття стратегічних та тактичних рішень, оптимізувати використання обмежених внутрішніх резервів розвитку регіону щодо подальшого розвитку конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Незважаючи на те, що в науковій літературі, практичних дослідженнях наводяться різні точки зору на те, як проводити оцінку зовнішньоекономічної діяльності і які використовувати для цього показники, ми можемо констатувати, що питання комплексної оцінки зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації економіки авторами не розглядається ні в теоретичному, ні в практичному плані.

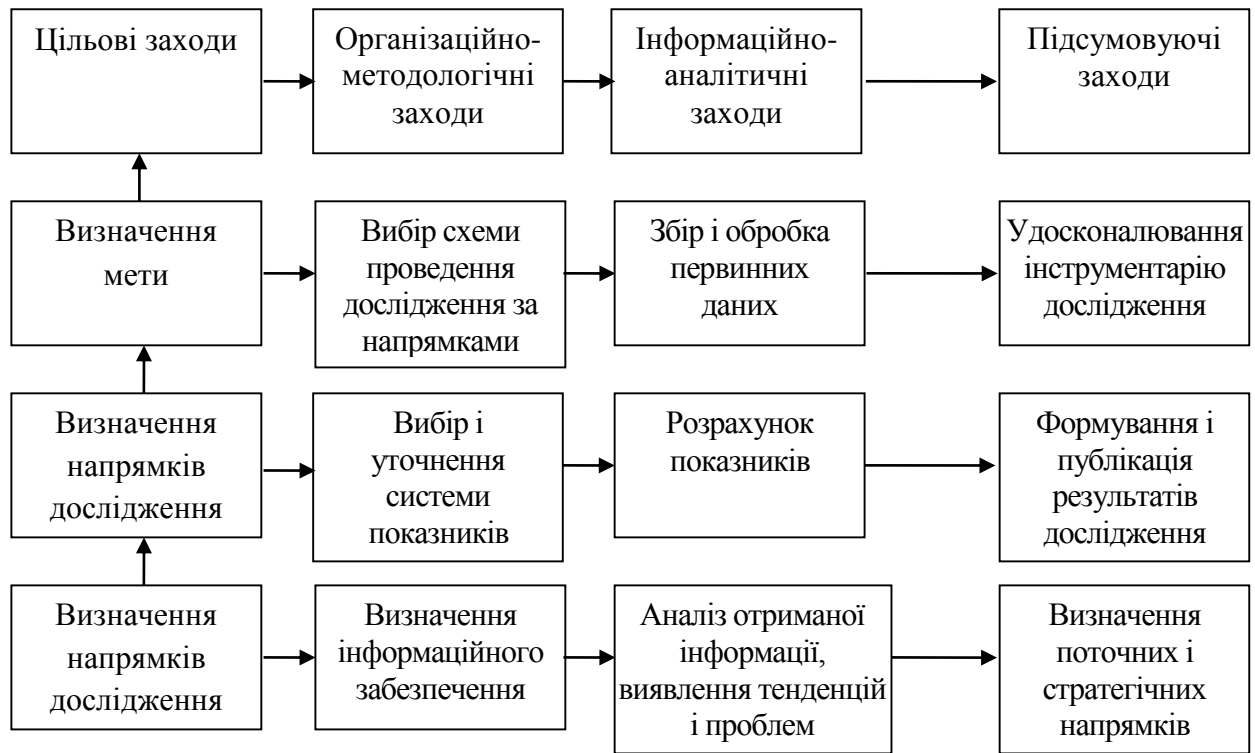

Рис. 1.6. Модель розробки зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону на засадах збалансованої системи показників

У даній ситуації ми вважаємо за можливе запропонувати власну точку зору з цього питання. На наш погляд, при дослідженні зовнішньоекономічної діяльності регіону всі заходи необхідно структурувати по чотирьох блоках, а саме: цільові заходи, організаційно-методологічні заходи, інформаційно-

аналітичні заходи і підсумкові заходи (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Схема дослідження зовнішньоекономічної діяльності регіону

Цільові заходи. Метою ми формуємо одержання повної і достовірної інформації про стан, тенденції розвитку і проблеми зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Вважаємо, що як основні напрямки дослідження, які дозволять комплексно оцінити зовнішньоекономічну діяльність регіону, варто вибрати: зовнішню торгівлю регіону, фінансові операції регіону на зовнішньому ринку і трансграничний рух факторів виробництва (капіталу, робочої сили, технологій). Вибір даних напрямків ми пояснюємо не тільки напрямками розвитку глобалізації, але й тими формами зовнішньоекономічної діяльності, через які відбувається інтеграція регіональної і глобальної економік. Слід також зазначити, що в умовах глобалізації економіки відбувається посилення взаємозв'язку і взаємозалежності торгових, фінансових та інвестиційних потоків.

Крім цього, на рівні регіону слід здійснювати оцінку діяльності ТНК, що не проводиться в даний час, як на рівні держави, так і окремих регіонів. Це необхідно робити внаслідок таких причин: забезпечення економічної безпеки країни і регіону, і неоднозначний вплив ТНК на економічні і соціальні процеси приймаючих країн і регіонів.

Відзначимо, що на необхідність дослідження діяльності ТНК на рівні регіону наголошував у свій час Центр ООН по транснаціональних корпораціях, що у 1992 р. відбив це у своїх рекомендаціях «ТНК і стійкий розвиток» [54]. На жаль, дані рекомендації не знайшли свого подальшого практичного застосування.

З огляду на те, що домінуючою формою зовнішньоекономічної діяльності для регіонів України є зовнішня торгівля, дослідженню даного напрямку необхідно приділити особливу увагу. Визначення конкретних задач, на наш погляд, буде вже формулюватися в рамках заданих напрямків дослідження. Так, при оцінці зовнішньої торгівлі регіону такими задачами можуть бути:

- оцінка ступеня інтеграції регіону у світове господарство;
- оцінка товарної структури зовнішньоторгових потоків регіону;
- оцінка географічної спрямованості зовнішньоторгових потоків регіону.

Організаційно-методологічні заходи. У даному блоці вважаємо досить складним питання вибору системи показників для оцінки зовнішньоекономічної діяльності регіону. Вивчення наукової літератури показало, що вчені і практики не розглядають питання про те, за якими критеріями варто проводити добір показників. Думаємо, що такими можливими критеріями можуть бути:

- показники повинні відповідати напрямкам дослідження;
- кількість показників має варіюватися залежно від глибини дослідження;
- показники повинні розраховуватися на наявній інформаційній базі;
- показники мають бути простими в обчисленнях;
- результати, одержувані на основі показників, повинні відповідати критеріям якості.

У роботах вітчизняних і зарубіжних учених [9; 24; 60; 62] запропонований широкий спектр показників, однак вони не систематизовані, тому їх необхідно згрупувати за напрямками дослідження. Для оцінки зовнішньої торгівлі регіону ми пропонуємо один з можливих варіантів показників. Зважаючи на те, що фінансові операції регіону на зовнішньому ринку зводяться в основному до практики боргового фінансування, на наш погляд, необхідно оцінити розміри боргового навантаження на економіку

регіону. Думаємо, що для цього можна використовувати три групи показників (дод. Д, табл. 1.8). Слід зазначити, що запропонований варіант показників можна буде використовувати тільки за умови зняття заборони на здійснення регіонами зовнішніх запозичень зі світового фінансового ринку.

На наш погляд, найбільші складності і, можливо, нерозв'язні проблеми можуть виникнути при оцінці трансграничного руху факторів виробництва, особливо капіталу, і пов'язано це буде з недосконалістю системи статистичного обліку в Україні. В цілому система статистичного обліку і якість методологічного інструментарію дослідження руху капіталу залишається не достатньо ґрунтовною та систематизованою.

Дійсно, на рівні державного статистичного обліку залишаються нерозв'язними такі питання, як:

- відсутність у статистиці платіжного балансу, в СНР і в інших розділах – статистичного обліку комплексу показників, що дозволяють враховувати трансграничний рух капіталу;
- відсутність показників накопиченої величини зміни заборгованості по експортному виторгу, що не надійшов вчасно, і непогашених імпорتنих авансах;
- відсутність у платіжному балансі показників, що дозволяють судити про сумарні платіжні потреби і ресурси країни;
- некоректний облік дебіторської заборгованості, у якій не враховується дебіторська заборгованість нерезидентів із країн далекого зарубіжжя перед експортерами з оплати поставленої продукції і перед імпортерами з погашення імпорتنих авансів.

Проте дати загальну оцінку руху таких факторів виробництва, як іноземні інвестиції, робоча сила і технології, можна з використанням таких показників (табл. 1.9).

Таблиця 1.8

Основні напрямки дослідження і показники для оцінки зовнішньоторгової діяльності регіону

Напрямок	Показники
Оцінка ступеня «відкритості» економіки регіону і загальна характеристика зовнішньої торгівлі	<ul style="list-style-type: none"> • Зовнішньоторгова квота • Експортна квота • Імпортна квота • Коефіцієнт динаміки МРТ • Коефіцієнт залежності регіональної економіки від експорту • Коефіцієнт покриття • Коефіцієнт випередження показників зовнішньої торгівлі • Коефіцієнт еластичності • Показники зовнішньої торгівлі на душу населення • Коефіцієнти концентрації показників зовнішньої торгівлі з урахуванням масштабності регіону по території і населенню • Показники динаміки зовнішньої торгівлі • Відносна величина структури показників зовнішньої торгівлі • Відносна величина порівняння показників зовнішньої торгівлі
Оцінка товарної структури зовнішньоторгових потоків регіону	<ul style="list-style-type: none"> • Коефіцієнт відносної експортної спеціалізації • Коефіцієнт відносної експортної спеціалізації з урахуванням частки регіону в зовнішньоторговому обороті • Коефіцієнт диверсифікації товарної структури експорту • Коефіцієнт відхилення товарної структури експорту й імпорту • Експортна квота (для визначених товарів) • Коефіцієнт покриття (для товарних груп) • Показники динаміки зовнішньої торгівлі (для товарних груп) • Відносна величина структури показників зовнішньої торгівлі (для товарних груп) • Відносна величина порівняння показників зовнішньої торгівлі (для товарних груп)
Оцінка географічної спрямованості зовнішньоторгових потоків регіону	<ul style="list-style-type: none"> • Коефіцієнт збалансованості зовнішньої торгівлі • Індекс Баласса • Індекс Грубела-Ллойда • Зовнішньоторгова квота, експортна квота, імпортна квота • Коефіцієнт динаміки МРТ (по країнах) • Коефіцієнт залежності регіональної економіки від експорту (по країнах) • Коефіцієнт покриття (по країнах) • Коефіцієнт випередження показників зовнішньої торгівлі (по країнах) • Коефіцієнт еластичності (по країнах) • Коефіцієнт відхилення товарної структури експорту й імпорту (по країнах) • Показники динаміки зовнішньої торгівлі (по країнах) • Відносна величина структури і порівняння показників зовнішньої торгівлі (по країнах)

В Україні для підприємств, що знаходяться у власності ТНК, не передбачене ведення особливих форм статистичної звітності. Дані підприємства подають в органи державної статистики ті форми звітності, що заповнюють підприємства з іноземною участю. Проте оцінити діяльність ТНК досить складно через «закритість» інформації про їхню роботу. Одержання

необхідних даних може бути можливим тільки при досягненні позитивної домовленості між органами влади суб'єкта і керівництвом ТНК на надання таких даних для аналізу.

Таблиця 1.9

Показники для оцінки руху іноземних інвестицій, робочої сили і технологій

Фактор виробництва	Показник
Іноземні інвестиції	<ul style="list-style-type: none"> – Абсолютні показники динаміки і структури – Відносні показники динаміки і структури – Коефіцієнт випередження – Частка іноземних інвестицій у ВРП – Частка іноземних інвестицій регіону в інвестиціях країни – Індекс привабливості регіону для імпортованих прямих іноземних інвестицій – Іноземні інвестиції на душу населення
Робоча сила	<ul style="list-style-type: none"> – Абсолютні показники динаміки і структури – Відносні показники динаміки і структури – Міграційне сальдо – Коефіцієнт випередження
Технології	<ul style="list-style-type: none"> – Абсолютні показники динаміки і структури – Відносні показники динаміки і структури

Якщо це стає можливим, то оцінити діяльність ТНК можна за такими показниками (табл. 1.10). Якщо таких даних немає, то оцінити діяльність ТНК можна тільки «побічно», використовуючи як джерела інформації періодичну пресу й електронні ресурси.

На наш погляд, важливим моментом є формування інформаційного забезпечення, тому що при розрахунку показників не повинно бути складностей з одержанням вихідної інформації.

Важливим компонентом інформаційного забезпечення будуть також статистичні дані регіональних органів виконавчої влади, що займаються питаннями зовнішньоекономічної діяльності. Як додаткове інформаційне

забезпечення можуть виступати дані, отримані в результаті експертних і соціологічних досліджень.

Інформаційно-аналітичні і підсумкові заходи. Після одержання первинної інформації розрахунок показників здійснюється з використанням комп'ютерної програми Microsoft Excel, яка підтримує dbf-формат (DBASE IV), використовуваний митними органами при формуванні бази даних митної статистики зовнішньоторгової діяльності.

Таблиця 1.10

Показники для оцінки діяльності ТНК

	Показник
Транснаціональна корпорація	<ul style="list-style-type: none"> – Абсолютні показники динаміки і структури – Відносні показники динаміки і структури – Коефіцієнт випередження – Інвестиції ТНК у виробництво – Частка продукції, яка випускається на підприємстві, що належить ТНК, у загальному обсязі виробництва галузі – Частка працюючих на підприємстві, що належить ТНК, до загальної чисельності працюючих у галузі – Індекс Херфіндаля – Індекс Монтгомері

Як відзначалося вище, отримані дані повинні відповідати критеріям якості. Ми вважаємо, що як основні критерії варто розглядати затребуваність, вірогідність, точність, своєчасність, доступність, інтерпретованість, погодженість (дод. Е).

Оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності в регіоні дає обґрунтування вибору перспективних напрямів експортоорієнтованості, оскільки саме цей механізм визнано перспективним у формування та розвитку зовнішньоекономічного потенціалу регіону. В цьому контексті основні показники оцінки зовнішньоекономічної діяльності в регіоні доцільно доповнити показниками, що спрямовані на виявлення експортного потенціалу регіону. За цим напрямом дослідження найбільш повною є методика оцінки

експортного потенціалу в роботі В. Коломійця, де ключовими її складовими є наступні параметри [92, 51-77].

І частина – аналіз структурних змін в регіональній економіці.

Наявність ефективно працюючих базових галузей є принципово важливою для регіональної економіки, оскільки вони забезпечують надходження первинного доходу в регіон.

Оцінка перспектив експортного потенціалу і конкурентоспроможності галузей регіону здійснюється за їх відносною концентрацією в місцевій економіці та їх динамікою. Висока концентрація галузі означає, що в регіоні є чинники, які сприяють її розвитку. Динаміка галузей показує, яким чином змінюються регіональні чинники в часі. Всі оціночні показники, що використовуються при аналізі, об'єднані в такі етапи:

1. Для оцінки експортного потенціалу економіки, її самодостатності в світовій практиці використовується метод регіональних коефіцієнтів, для чого обчислюються галузеві коефіцієнти локалізації за формулою:

$$LQ = (РВДВ_i / РВДВ) / (НВДВ_i / НВДВ) \quad (1.1)$$

де РВДВ_i – регіональна валова додана вартість в і-й галузі;
 РВДВ – повна регіональна валова додана вартість;
 НВДВ_i – національна валова додана вартість в і-й галузі;
 НВДВ – повна національна валова додана вартість.

На основі використання коефіцієнту локалізації всі галузі регіону поділяються на дві групи: галузі спеціалізації регіону, які здатні стати базовими експортерами своєї продукції, і галузі, на яких регіон не спеціалізується. Галузі регіональної експортної спеціалізації потенційно призначені для збереження в регіоні. Решта галузей становить інтерес з погляду імпортозаміщення або перспективного розвитку.

2. У середині кожної групи галузей, виділених на першому етапі, визначаються галузі, що перебувають в стані зростання, і галузі, що перебувають у стані спаду. Найдоступнішим і об'єктивним показником, що використовується на даному етапі як індикатор зростання, є показник валової доданої вартості.

Серед методів кількісного аналізу структурних змін в регіональній економіці, що виявляють первинні передумови для визначення експортних можливостей, слід виділити метод зсув-складових (рис. 1.8). Він використовується для аналізу причин змін в структурі валової доданої вартості і регіональної економіки шляхом виділення трьох складових:

– національної (NS), яка відображає тенденції розвитку національної економіки;

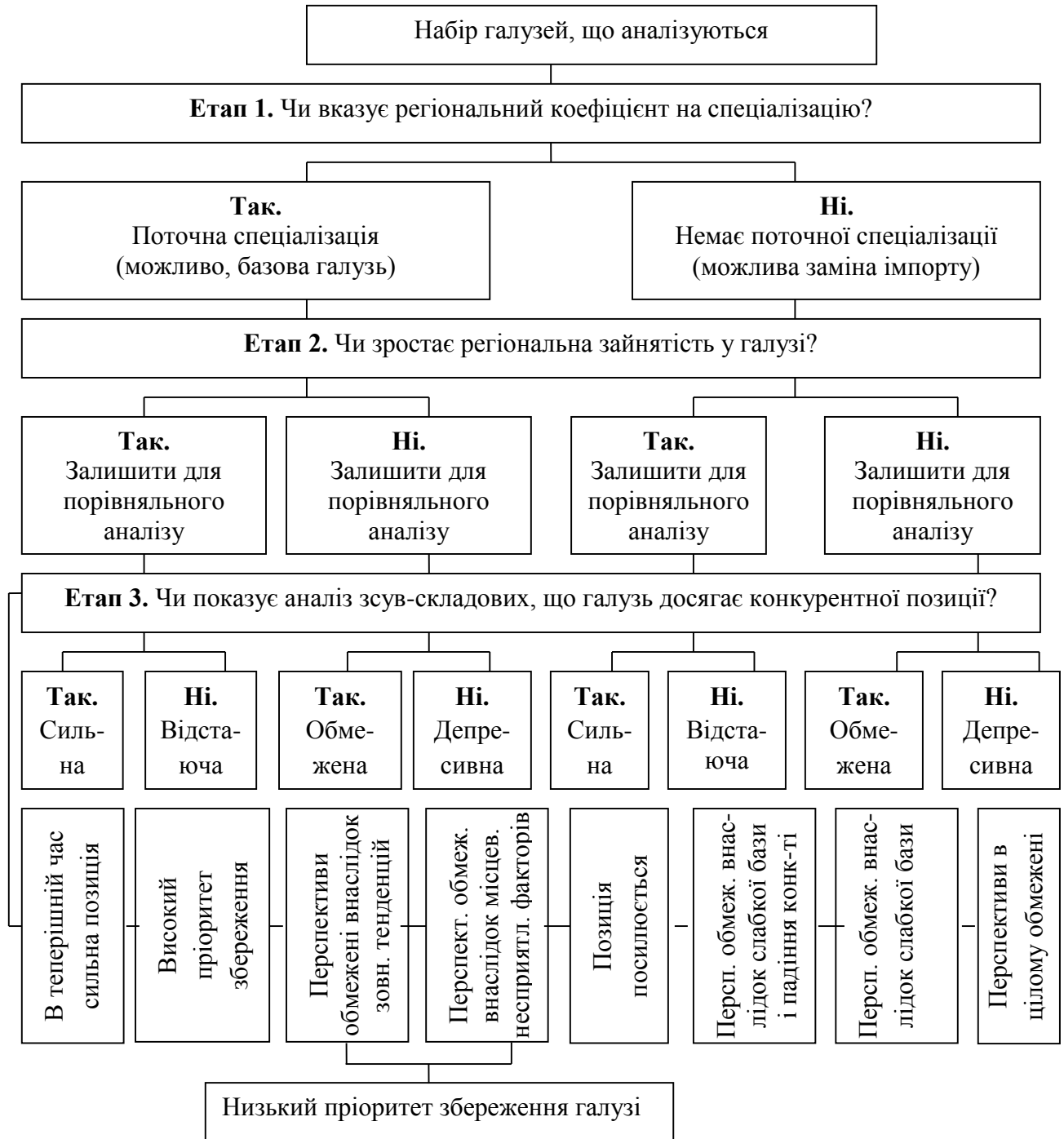

Рис. 1.8. Алгоритм визначення перспективності галузей економіки регіону

- галузевої (IM), що відображає тенденції розвитку окремої галузі економіки;
- регіональної (LF), яка відображає вплив регіональних чинників.

Наведена класифікація складових аналізу дає конкретну оцінку кожній галузі за формулами, що подані нижче.

Чинник національної економіки (NS_i) по і-й галузі розраховується так:

$$NS_i = PВДВ_i \cdot \Delta НВДВ, \quad (1.2)$$

де PВДВ_i – валова додана вартість в і-й галузі регіональної економіки в базисному році;

ΔНВДВ – зміна повної національної валової доданої вартості за аналізований період.

Галузевий чинник (IM_i) по і-й галузі регіональної економіки розраховується так:

$$IM_i = PВДВ_i \cdot [\Delta НВДВ_i - \Delta НВДВ], \quad (1.3)$$

де ΔНВДВ_i – зміна національної валової доданої вартості в і-й галузі за аналізований період;

ΔНВДВ – зміна повної національної валової доданої вартості за аналізований період.

Чинник регіональної економіки (LF_i) по і-й галузі розраховується так:

$$LF_i = PВДВ_i \cdot [\Delta PВДВ_i - \Delta НВДВ_i], \quad (1.4)$$

де ΔНВДВ_i – зміна регіональної валової доданої вартості в і-й галузі за період оцінки.

Сума трьох складових (NS, IM і LF) кожної галузі дорівнює величині загальної зміни валової доданої вартості по кожній галузі економіки регіону:

$$\Delta G_i = NS_i + IM_i + LF_i, \quad (1.5)$$

де ΔG_i – показник загальної зміни валової доданої вартості по і-й галузі регіональної економіки.

Вищезазначені групи показників дозволяють досить повно оцінити галузі економіки регіону за трьома названими чинниками. В результаті всі галузі

поділяються на такі групи: сильні; відстаючі; галузі, що обмежено розвиваються, і депресивні.

Таким чином, наведений алгоритм дозволяє поділити галузі регіональної економіки на вісім груп і сформулювати на первинному рівні економічну політику відносно кожної з них.

II частина – розрахунок галузевих коефіцієнтів експортного потенціалу.

На даному етапі пріоритети розвитку експортного потенціалу регіону визначаються на основі аналізу основних макроекономічних показників галузей, вплив яких на використання можливостей експорту є відчутним. Розрахунок галузевих коефіцієнтів експортного потенціалу виконується шляхом побудови оптимізаційної структури.

Методика розрахунку, що використовується, включає такі етапи:

1. Розрахунок приведенного індексу промислової спеціалізації регіону в системі внутрішньоукраїнського розподілу праці (галузевого коефіцієнта локалізації виробництва) за такою формулою:

$$PI = (p_i/p)/(P_i/P), \quad (1.6)$$

де p_i – регіональне виробництво в i -й галузі;

p – загальний обсяг промислового виробництва в регіоні;

P_i – національне виробництво в i -й галузі;

P – обсяг промислового виробництва національної економіки.

Якщо $PI > 1$, то це означає більш глибоку спеціалізацію регіону у виробництві відповідної продукції, і навпаки.

2. Розрахунок приведенного індексу експортної спеціалізації регіону по основних товарних групах (галузевого коефіцієнта локалізації експорту) виконується за такою формулою:

$$EI = (a_i/a)/(A_i/A), \quad (1.7)$$

де a_i – регіональний експорт по i -й товарній групі;

a – загальний обсяг регіонального експорту;

A_i – національний експорт по i -й товарній групі;

A – загальний обсяг національного експорту.

Якщо $EI > 1$, то це означає більш глибоку спеціалізацію регіону на вивозі відповідної продукції, і навпаки.

3. Розрахунок галузевих коефіцієнтів експортного потенціалу регіону здійснюється перемноженням індексів експортної і промислової спеціалізації за відповідні роки, що дозволяє врахувати в підсумковому показнику граничні можливості експорту тієї чи іншої продукції в кожному конкретний період, які ґрунтуються на існуючому виробничому потенціалі і параметрах зовнішнього попиту на продукцію, що випускається. Формула розрахунку галузевих коефіцієнтів має такий вигляд:

$$EPQ_{ij} = PI_{ij} \cdot EI_{ij}, \text{ при } i = 1, m; j = 1, n, \quad (1.8)$$

де EPQ_{ij} – коефіцієнт експортного потенціалу в i -й галузі у j -му році;

PI_{ij} – індекс промислової спеціалізації в i -й галузі у j -му році;

EI_{ij} – індекс експортної спеціалізації в i -й галузі у j -му році.

4. Побудова розрахункових моделей експортного потенціалу регіону: статичної – EPQ_s (за останній аналізований період) і динамічної – EPQ_D (що охоплює весь період зміни в економіці регіону). Позначивши EPQ_{Di} як значення показника в i -й галузі, маємо формулу:

$$EPQ_{DI} = \frac{\sum_{j=1}^N EPQ_j}{N}, \quad (1.9)$$

де EPQ_j – коефіцієнт експортного потенціалу даної галузі у j -му році;

N – кількість підгруп в даній групі галузі.

В обох випадках розрахована питома вага галузевих коефіцієнтів експортного потенціалу в загальній сумі коефіцієнтів за відповідний період за двома запропонованими моделями:

$$V_{Mi} = \frac{EPQ_{Mi}}{\sum_{i=1}^M EPQ_M}, \quad (1.10)$$

де V_{Mi} – питома вага i -ї галузі за M -моделлю розрахунків.

5. Побудова оптимізаційної структури експортного потенціалу регіону знаходиться як середнє арифметичне значень статичної (EPQ_s) і динамічної (EPQ_D) моделей за формулою:

$$\bar{B}_i = \frac{B_{Si} + B_{Di}}{n}, \quad (1.11)$$

де $\bar{B}_i$ – середньозважене значення підсумкового показника в і-й галузі;

n – кількість груп моделей;

B_{Si} і B_{Di} – питома вага і-ої галузі за двома групами моделей.

Двоступенева побудова підсумкової моделі експортного потенціалу пояснюється необхідністю нівелювання циклічних і кон'юнктурних чинників в економічному розвитку регіону, оскільки неможливо оцінити їх реальне співвідношення і прихований потенціал.

Побудова оптимізаційної структури експортного потенціалу припускає певні допущення, пов'язані з деяким спрощенням галузевої і товарної структури у зв'язку з відсутністю широкого масиву даних, абстрагуванням від чинника вузької регіональної спеціалізації тощо.

III частина – підсумкова рейтингова оцінка галузей регіональної економіки.

На завершення слід провести єдину узагальнену оцінку пріоритетних галузей економіки певного регіону за наявною групою коефіцієнтів. Може застосовуватися метод рейтингової оцінки і визначення на цій основі ряду, що ранжується.

Використовувана багатофакторна характеристика стану експортного потенціалу регіону дозволяє дати оцінку кожній галузі за такою формулою:

$$R_i = LQ_i + PI_i + EI_i, \quad (1.12)$$

де R_i – підсумковий коефіцієнт рейтингової оцінки показників і-ї галузі;

LQ_i – галузевий коефіцієнт локалізації по і-й галузі регіональної економіки;

PI_i – приведений індекс промислової спеціалізації регіону;

EI_i – приведений індекс експертної спеціалізації регіону.

Відповідно до отриманих результатів галузі ранжуються в низхідному порядку. Це означає, що найвищий рейтинг має галузь з максимальним значенням коефіцієнтів (індексів) порівняльної оцінки.

Підсумком проведеного дослідження зовнішньоекономічної діяльності регіону повинне бути вироблення практичних рішень по поточному і перспективному розвитку цієї сфери.

Висновки до розділу 1

Системні наслідки новітніх перетворень в Україні визначили пріоритетні завдання територіального розвитку, на яких стратегічно необхідно зосередити увагу як на державному, так і на регіональному рівнях. Питання оцінки ефективного соціально-економічного використання зовнішньоекономічного потенціалу зумовили необхідність поглиблення методології його дослідження.

Відмінність авторських теоретико-методологічних розробок від існуючих полягає в обґрунтуванні економічної сутності зовнішньоекономічного потенціалу на основі поглиблення теорії та методології зовнішньоекономічної діяльності.

Наукову новизну теоретико-методологічних положень, викладених у першому розділі магістерського дослідження, становлять такі результати:

1. Зовнішньоекономічна діяльність регіону в умовах глобалізації являє собою діяльність суб'єктів господарської діяльності регіону та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що має місце як на території регіону України, так і за її межами, яка базується на таких принципах, як суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; свободи зовнішньоекономічного підприємництва; юридичної рівності і недискримінації; верховенства закону; захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

В реалізації зовнішньоекономічної політики держави провідна роль

належить експорту, розвиток якого створює умови для забезпечення економічної, технологічної, продовольчої і фінансової безпеки країни.

Експортний потенціал регіону являє собою здатність усього суспільного виробництва (підприємств, галузей і економіки в цілому), розташованого в межах даної території, виробляти і реалізовувати на конкретних закордонних ринках у перспективі конкурентоспроможні товари і послуги при досягнутому рівні розвитку економіки і системи організаційно-економічної підтримки експорту. До основних принципів його побудови і функціонування належать: принцип цілісності і комплексності процесу функціонування його структуроутворюючих ланок; принцип урегульованості і управління процесом його формування і розвитку; принцип конкурентоспроможності; принцип інформаційної достатності; принцип оптимізації й адаптивності; принцип однаковості.

2. В дослідженні визначено глобалізацію як процес зростаючого взаємозв'язку і взаємозалежності національно-господарських систем, що веде до формування цілісно-єдиної світогосподарської системи з вільним переміщенням товарів, послуг, капіталів, технологій, інформації, робочої сили і передбачає уніфікований механізм регулювання і контролю. Глобалізація являє собою якісно новий етап інтернаціоналізації світової господарської системи, про який дозволили говорити зміни в економічній та інституціональній сферах.

3. Місце і роль регіону в системі зовнішньоекономічних зв'язків держави визначаються, перш за все, специфічними особливостями соціально-економічного розвитку самого регіону. Регіон у підвищенні ефективності і соціально-економічної результативності зовнішньоекономічної політики держави з погляду перетину інтересів систем відповідних рівнів відіграє ключову роль, і саме даний факт дав можливість визначити передумови і вихідні параметри по розробці механізму взаємодії і взаємосприяння економічних суб'єктів.

4. В сучасних умовах на зовнішньоекономічну діяльність України робить

значний вплив диспропорційність окремих суб'єктів, які її складають, їх низька конкурентоспроможність, хронічне відставання у вирішенні назрілих соціальних проблем і неефективне використання регіональних ресурсів. При розробці і реалізації державної політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності необхідно враховувати феномен внутрішньокраїнної міжрегіональної конкуренції за вихід на зовнішні ринки, враховувати організаційну структуру підприємств на рівні регіону в зовнішньоекономічній політиці держави, що сприяє становленню зовнішньоекономічних зв'язків регіональних суб'єктів ЗЕД з приводу різних об'єктів їх спільної діяльності.

5. На формування державної політики в сфері ЗЕД впливають як внутрішні фактори, пов'язані з економічною і політичною ситуацією в країні, так і зовнішні, які визначені загальними тенденціями світового господарства, регіональними процесами, економічними і політичними процесами в сусідніх країнах.

Доведено, що формування пріоритетних цілей зовнішньоекономічної політики України визначається блоком керуючої макросистеми, а інтереси керованих підсистем мезоекономічного рівня враховуються слабо. Формування ефективної зовнішньоекономічної діяльності регіону пов'язане з сутнісними характеристиками регіону, що дозволяє розглядати регіон з його ресурсами (виробничими, трудовими) як ізольовану структурну одиницю територіальної організації національного господарства. Тому при розробці керуючих впливів з боку сектора «державне управління» зовнішньоекономічної діяльності та їх реалізації на рівні регіону необхідні координація планів зовнішньоекономічної діяльності суміжних регіонів і формування привабливого іміджу регіону в цілому.

6. Зовнішньоекономічна політика на рівні регіону є діяльністю органів управління, спрямованою на розвиток і підтримку зв'язків між вітчизняними імпортозаміщуючими і експортно-орієнтованими підприємствами в плані економічного співробітництва як з вітчизняними, так і з зарубіжними партнерами з урахуванням виробленої зовнішньоекономічної стратегії і вимог

міжнародних стандартів, здійснюваною в рамках інтересів інтегрування і урахування регіональних цілей в макроекономічній політиці держави.

7. Поглиблено науково-методичні підходи та критерії оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності регіону, запропоновано комплексну оцінку перспектив експортного потенціалу і конкурентоспроможності галузей регіону, що здійснюється за їх відносною концентрацією в місцевій економіці та їх динамікою. Дослідження ефективності використання виробничого потенціалу підприємства дозволяє порівнювати отримані результати різних підприємств різних галузей промисловості, оцінити досягнутий рівень експортного потенціалу підприємства, враховувати специфіку різних галузей. Дані методичні положення охоплюють найбільш важливі сторони діяльності промислового підприємства, виключають дублювання окремих показників, дозволяють досить швидко й об'єктивно одержати уявлення про стан підприємства, зробити висновок про здатність підприємства експортувати свою продукцію, а також визначити слабкі і сильні сторони підприємства як учасника зовнішньоекономічної діяльності.

РОЗДІЛ II

СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Аналіз сучасних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області

Активна позиція України стосовно світових процесів глобалізації та регіоналізації суттєво підвищує значення регіональних аспектів розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Передумовою виявлення перспективних напрямів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків господарства регіону, як і країни в цілому, є аналіз його експортного потенціалу на тлі загального соціально-економічного розвитку території. Одним з перспективних регіонів з цього погляду є Київська область, де зосереджені потужний ресурсний, промисловий та експортний потенціали.

Основним механізмом, що активізує піднесення економіки Київського регіону в умовах глобалізаційних процесів та розвитку міжрегіонального суперництва, є зовнішньоекономічна діяльність, обсяги якої останнім часом постійно зростають у відповідності до виробничих можливостей регіону. Так, за темпами економічного розвитку, рівнем життя населення Київський регіон знаходиться в порівняно кращому становищі, ніж інші регіони України. Київська область входить до десятки найбільш індустріально розвинутих регіонів України. Разом з тим, кризова ситуація в Україні позначилася на всіх сферах економічної діяльності регіону, спричинивши спад переважної більшості основних економічних показників (табл. 2.1).

Незважаючи на те, що 2006 рік характеризувався погіршенням динаміки основних макроекономічних показників та зниженням темпів економічного розвитку як в державі в цілому, так і в Київському регіоні зокрема, з 2007 року спостерігалось пожвавлення економічної діяльності. Так, про прискорений соціально-економічний розвиток регіону свідчить той факт, що в 2012 році у порівнянні з 2011 роком суттєво збільшився обсяг інвестицій в основний капітал (на 35,1 %). Одночасно зріс відповідний показник на душу населення (на 63,3 % у порівнянні з 2011 роком) та досяг свого максимального значення протягом досліджуваного періоду. Це свідчить про стійку тенденцію розширення залучення капіталу в регіон не зважаючи на те, що спостерігається активна міграція населення до Київського регіону. Найбільш показом щодо обсягів ВРП виявився 2010 рік (практично в 1,5 рази в порівнянні з 2009 роком). В цьому ж році спостерігався і найвищий показник валового регіонального продукту на душу населення (47,4 % до рівня 2009 р.). Разом з тим, протягом 2010-2012 рр. спостерігаються невисокі, але стабільні показники приросту обсягів промислової та сільськогосподарської продукції [169].

Таблиця 2.1

**Індекси основних економічних показників у Київському регіоні у
2007-2012 рр., у % до попереднього року**

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Валовий регіональний продукт	108,7	106,7	118,4	146,2	129,3	...
ВРП на душу населення	107,7	107,8	119,4	147,4	130,4	...
Продукція промисловості	110	105	117	116	118	114
Продукція сільського господарства	112,6	108,2	96,2	113,1	106,9	109,1
Інвестиції в основний капітал	118,2	115,6	165,2	107,2	105,1	135,1
Інвестиції в основний капітал на одну особу	103,8	127,0	119,3	151,2	126,4	163,3

*Розраховано автором за матеріалами Київського обласного статистичного управління

Аналіз сучасного стану соціально-економічного розвитку Київської області свідчить про те, що стан регіональної господарської системи є одним з

найбільш сприятливих для подальшого економічного зростання серед інших регіонів України.

Базуючись на досягнутих результатах виробничого-соціального розвитку, основними напрямками подальшого соціально-економічного розвитку області в контексті загальнодержавного розвитку мають стати наступні: забезпечення стійкого економічного зростання; підвищення рівня життя населення; поліпшення демографічної ситуації; розвиток соціальної сфери.

Головною метою промислової політики органів влади Київського регіону на сучасному етапі реформ повинно бути підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції промисловості області на зовнішньому та внутрішньому ринках, які є факторами її загального зростання. Основою підвищення конкурентоспроможності виступає фінансова стабілізація, яка не може бути досягнута без підвищення ефективності використання бюджетних важелів.

Важливим є розвиток, раціональне розміщення та ефективне використання науково-технічного потенціалу області, збільшення вкладу науки і техніки в її розвиток, реалізацію найважливіших соціальних завдань, у тому числі збільшення робочих місць та підвищення зайнятості населення, забезпечення прогресивних структурних перетворень в галузі матеріального виробництва, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності продукції, в основному за рахунок збільшення частки продукції високого ступеня обробки, зміцнення взаємозв'язку освіти, науки і виробництва. Особливого значення набувають інформаційно-телекомунікаційні системи, що забезпечують ефективне впровадження інноваційної діяльності.

Кредитна політика повинна спрямовуватись на переорієнтацію ресурсів з фінансового сектора в реальний, збільшення обсягів кредитування виробництва, для чого необхідне розширення практики продажу на умовах лізингу устаткування і основних фондів.

Сучасний стан економіки країни та її регіонів характеризується обмеженістю внутрішнього платоспроможного попиту, тому експортна

діяльність є одним з основних засобів розширення обсягів діяльності вітчизняних підприємств. Незважаючи на зростання обсягів зовнішньоторговельної діяльності в масштабах України, її структура залишається неоптимальною (табл. 2.2) [ ].

Таблиця 2.2

Динаміка показників розвитку зовнішнього сектору економіки України

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Експорт товарів і послуг, млн. дол. США	18059,3	19809,1	22012,4	27328,2	37974	40363,1	45873,5
Імпорт товарів та послуг, млн. дол. США	15106,9	16922,6	18168,4	24409,2	31055,4	39855,7	47097,2
Експорт товарів та послуг, % до ВВП	62,4	55,4	55,1	57,8	58,3	46,2	43,1
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП	57,4	53,8	50,7	55,2	47,7	45,59	44,2
Темпи зростання, % до попереднього року:							
експорту товарів та послуг	117,9	109,5	110,7	124,0	138,9	106,3	113,7
імпорту товарів та послуг	117,8	114,1	105,0	128,7	127,2	128,3	118,2
Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом, %	103,4	101,2	104,0	102,2	112,3	101,3	97,4

*Примітка: складено автором за даними Платіжного балансу України за 2012 р.[ ]

Як видно з табл. 2.2, наявна чітка тенденція до вартісного зростання обсягів як імпортової, так і експортної діяльності. Проте, зважаючи на динаміку експортно-імпортової квоти в регіональному розрізі (дод. Ж) та процентне відношення імпорту до валового внутрішнього продукту в 2006 році, можна зробити висновок, що структура зовнішньоторговельної діяльності України є неоптимальною. Загальнодержавні тенденції реалізації зовнішньоекономічної діяльності характерні також для багатьох регіонів країни, в тому числі і для Київського, в якому на фоні загального соціально-економічного розвитку зростають обсяги експорту та імпорту товарів і послуг, при чому обсяги зростання імпорту перевищують обсяги зростання експорту (табл. 2.3). Так, у 2012 р. обсяги імпорту товарів та послуг склали 2017,4 млн. дол. США і значно

перевищили обсяги експорту товарів та послуг (на 1331,9 млн. дол. США). Тобто торговельний баланс області був від'ємним, що є негативним явищем, оскільки свідчить про поступове погіршення зовнішньоторговельного балансу області.

Таблиця 2.3

Динаміка розвитку зовнішньоекономічних зв'язків Київського регіону у 2006–2012 рр., млн. дол. США*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зовнішньоторговельний оборот	617,1	780,7	801,2	1154,7	1820,7	2179,0	2702,9
Експорт	260,8	326,4	329,6	384,3	561,5	597,7	685,5
Імпорт	356,3	454,3	471,6	770,4	1259,2	1581,3	2017,4
Сальдо	-95,5	-127,9	-142	-386,1	-697,7	-983,6	-1331,9
Товари							
Експорт	239,9	303,1	299,3	343,5	485,2	496,1	581,5
Імпорт	346,0	445,3	464,8	754,7	1185,4	1546,9	1950,6
Сальдо	-106,1	-142,2	-165,5	-411,2	-700,2	-1050,8	-1369,1
Послуги							
Експорт	20,9	23,3	30,3	40,8	76,3	101,6	104,0
Імпорт	10,3	9,0	6,8	15,7	73,8	34,4	66,8
Сальдо	10,6	14,3	23,5	25,1	2,5	67,2	37,2

*Розраховано на основі даних Головного управління статистики Київської області.

Зовнішньоекономічна діяльність Київського регіону є складною соціально-економічною категорією, яку слід досліджувати в двох аспектах:

- а) як процес безпосереднього обміну товарами та послугами між суб'єктами ЗЕД;
- б) як особливий тип суспільних відносин, що виникають між державами і регіонами в процесі та з приводу обміну товарами.

З метою визначення основних напрямів розвитку ЗЕД Київського регіону в умовах глобалізації необхідним є дослідження тенденцій, які склалися в цій сфері регіону на теперішній час.

Так, частка області в загальному обсязі експорту товарів та послуг регіонів

України в 2012 році складала 3,04 % проти 4,4 % в 2011 р. [ ]. За даним показником Київський регіон перемістився з 5 в 2011 році на 8 місце у 2012 р. серед регіонів України [ ]. Експортною діяльністю займалося 521 підприємство, які експортували продукцію більше, як до 40 країн світу.

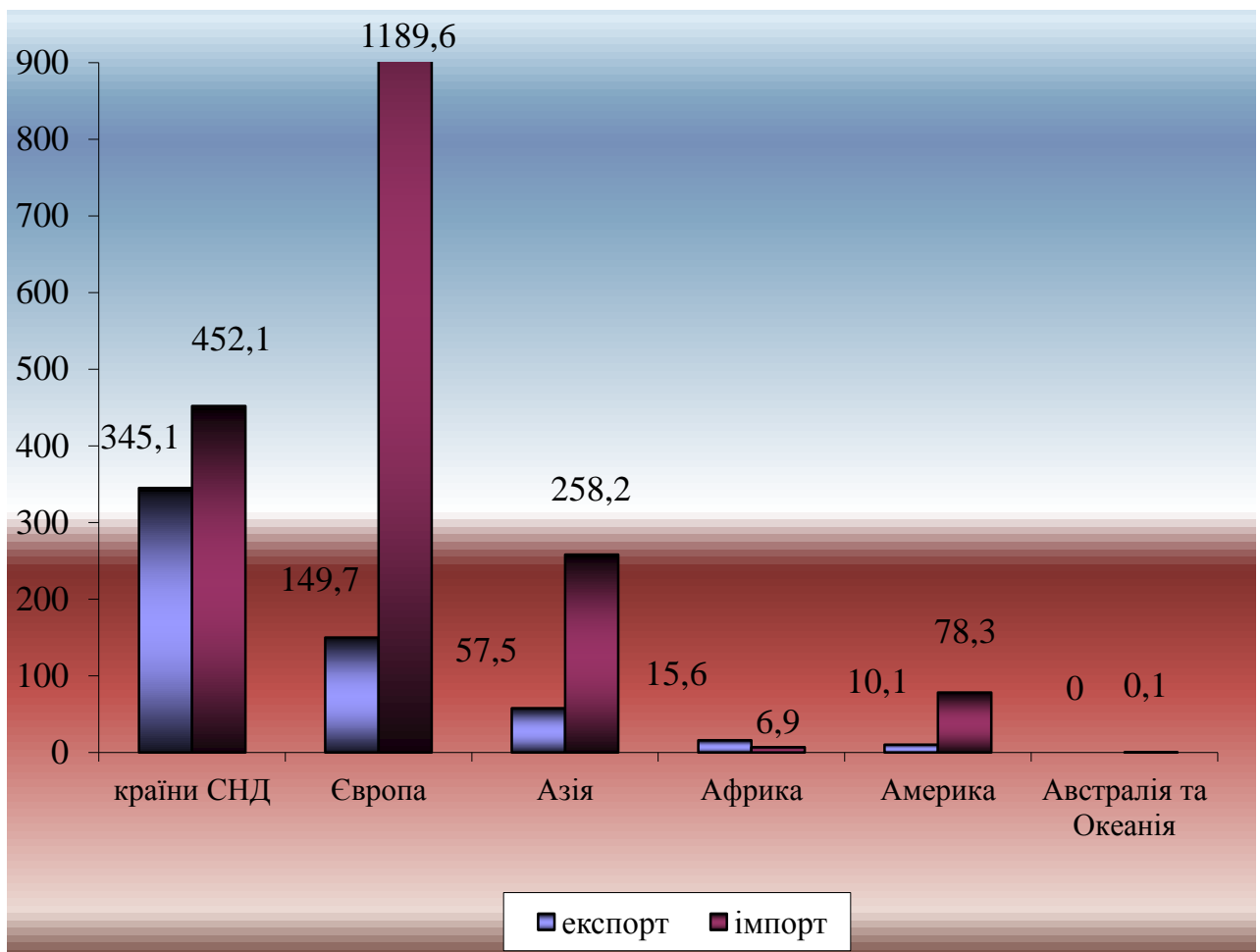
Отримані регіоном переваги у зовнішньоекономічній діяльності зумовлюються кількома факторами, основними серед яких є зручне геополітичне розташування, наявність кваліфікованих кадрів, забезпеченість природними ресурсами, науково-технічний розвиток, наявність розвинутої транспортної мережі. Разом з тим, протягом досліджуваного періоду спостерігається перевищення обсягів імпорту товарів над їх експортом. Зростання загальнообласного експорту товарів в 2012 році було зумовлено значною часткою у загальному обсязі експорту, в першу чергу, таких товарів: деревина та інші целюлозні матеріали (25,3 % у загальному обсязі), полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 95,7 млн. дол., або 16,6 %; маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів – 146,4 млн. дол. (25,3 %); готові харчові продукти – 50,6 млн. дол., або 8,8 %; продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 18 млн. дол. (3,2 разу); текстиль та вироби з текстилю – 42,7 млн. дол. (7,4 %); недорогоцінні метали та вироби з них – 46,9 млн. дол. (8,1 %), механічне обладнання, машини та механізми; електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку – 43,5 млн. дол. (7,5 %) (дод. Ж, табл. 3) [ ].

Наведена структура експорту продукції свідчить про те, що експорт з області характеризується значною часткою продукції сировинної спрямованості та низьким рівнем доданої вартості, що спричинює виснаження сировинної бази регіону та послаблює стійкість регіональної господарської системи до впливу зовнішніх чинників і зміни ринкової кон'юнктури. Частка продукції з високим ступенем обробки залишається незначною (механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання у 2012 р. становили 7,5 % обсягів експорту регіону).

З огляду на вищевикладене, цілком зрозумілим є той факт, що

налагодження високих темпів експорту високотехнологічної продукції є одним з основних резервів збільшення його обсягів в області.

За даними, наведеними на рис. 2.1, можна прослідкувати географічні особливості експортно-імпортного обміну товарами області. Так, традиційно з найбільш розвинутими країнами світу в зовнішній торгівлі товарами переважає імпорт. Це стосується країн Європи, Америки, Азії та СНД. Щодо менш розвинутих країн, таких як країни Африки, то переважає експорт товарів. Це пояснюється, насамперед, тим, що за рівнем розвитку економічної системи Україна відстає від розвинутих країн, а, отже, змушена імпортувати не технології та „ноу-хау”, а готові товари та давальницьку сировину, що посилює залежність економіки області від імпорту.

Рис 2.1. Зовнішня торгівля товарами Київської області за регіонами світу, 2012 р.

Серед країн світу, до яких підприємства Київщини вивозять товари, традиційно найбільшу питому вагу мають: Російська Федерація – 36,68 %

експорту області (212,0 млн. дол.), Білорусь – 6,44 % (37,2 млн. дол.), Німеччина – 5,45 % (36,3 млн. дол.), Казахстан – 4,93 % (28,5 млн. дол.), Польща – 4,27 % (24,7 млн. дол.), Молдова – 4,19 % (24,2 млн. дол.). Перелічені країни були серед основних партнерів впродовж 2006-2012 років. Не зважаючи на те, що обсяги експорту в деякі країни знизилися (в Бразилію – в 33 рази, у Пакистан – в 15 раз, у Колумбію – в 29 раз, в Індію – в 4,2 рази, а також у Сполучене Королівство, Гвінею, Румунію, Республіку Корея, Сербію і Чорногорію), за останні два роки значно збільшилась частка експорту до таких країн як Грузія (16,7 млн. дол.), Франція (9,6 млн. дол.), Єгипет – в 1,4 рази, в Алжир – у 2,4 рази, а також у Словаччину та Саудівську Аравію. Це свідчить про те, що в Київському регіоні зосереджений потужний експортний потенціал, який має тенденцію до нарощування.

До найбільших підприємств Київської області, які реалізують зовнішньоекономічну діяльність, належать завод по виробництву шин ЗАТ „Росава”, підприємство по виробництву екскаваторів ВАТ „Борекс” та автобусів ЗАТ „Бориспільський автозавод”, скловиробів – ВАТ „Гостомельський склозавод”, азбестотехнічних виробів ВАТ „Трібо”, картону та паперу – ВАТ „Київський картонно-паперовий комбінат”, картонної упаковки – ВАТ „Елопак-Фастів”, гігієнічних засобів – ТОВ „Тамбранс-Україна”, круп та комбікормів – ВАТ „Миронівський завод по виготовленню круп і комбікормів”, харчової продукції – ЗАТ „Крафт Фудз Україна” та інші. Серед підприємств-експортерів продукції найбільші обсяги реалізації продукції за кордоном у 2012 році мали ЗАТ „Росава” – 387,57 млн. грн. (13,7 % від загального обсягу експорту по області), ВАТ „Київський картонно-паперовий комбінат” – 230,74 млн. грн. (8,2 %), ВАТ „Елопак-Фастів” – 146,19 млн. грн. (5,2 %), ТОВ „Тамбранс-Україна” – 143,45 млн. грн. (5,09 %), ВАТ „Миронівський завод по виготовленню круп і комбікормів” – 139,04 млн. грн. (4,94 %) та Вишгородська філія ЗАТ „Крафт Фудз Україна” – 125,29 млн. грн. (4,45 %).

Обсяги експортних операцій з давальницькою сировиною, що відбувалися протягом 2012 року, є незначними у порівнянні з обсягами імпортних операцій з давальницькою сировиною. Їх загальний обсяг склав 397,59 млн. дол. США, який в крайньому розрізі був розподілений таким чином: Швейцарія – 184,37 млн. дол. США (46 % обсягу експорту продуктів переробки давальницької сировини), Російська Федерація – 71,02 млн. дол. США (18 %), Польща – 56,32 млн. дол. США (14 %), Німеччина – 40,7 млн. дол. США (10 %) та США – 20,99 млн. дол. США (5 %). Найбільшим експортером продуктів переробки давальницької сировини в 2012 році було підприємство ТОВ „Тамбранс-Україна” (4,04 тис. грн.).

Проте, в розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Київській області спостерігаються суттєві диспропорції, зокрема не всі господарські суб'єкти регіону залучені до цього процесу. Так, обсяги зовнішньоекономічної діяльності Богуславського, Володарського, Згурівського, Поліського, Рокитнянського, Ставищенського, Таращанського, Тетіївського та Яготинського районів є незначними, що пояснюється незначною концентрацією на їх території експортоорієнтованих видів виробництва. На основі групування територіально-адміністративних одиниць Київської області за обсягами їх зовнішньоекономічної діяльності визначені такі територіальні особливості зовнішньоекономічної діяльності регіону (дод. Ж, рис. 1).

Найвищі показники експорту товарів у розрахунку на душу населення припадають на Миронівський (1082,45 дол. США на душу населення), Обухівський (903,32 дол. США) та Вишгородський (799,17 дол. США) райони. Така ситуація пояснюється наявністю міжнародного аеропорту в м. Бориспіль та розташуванням в цих містах і районах підприємств-експортерів товарів і послуг. Лідерами за абсолютним показником експорту по регіону є м. Біла Церква, обсяги експорту товарів якого склали у 2012 р. 119,4 млн. дол. США, Обухівський (62,6 млн. дол. США) та Вишгородський (58,1 млн. дол. США) райони [ ].

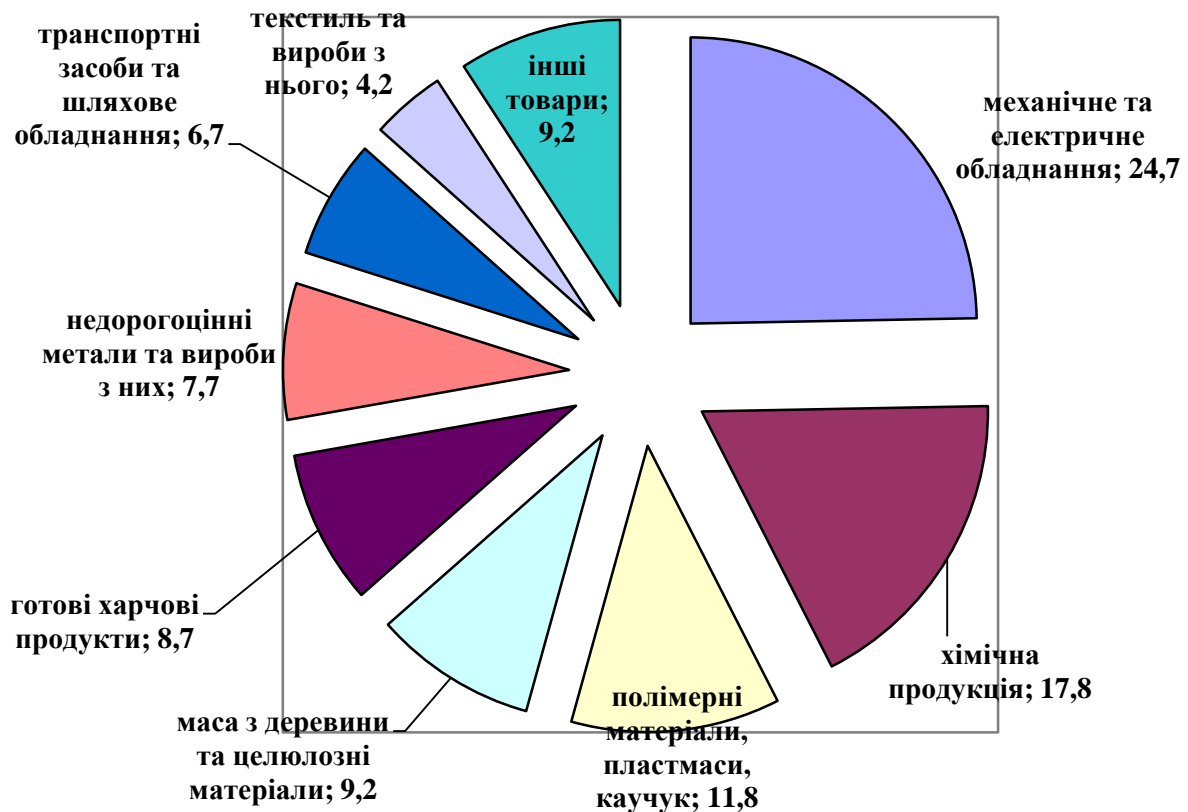
Незважаючи на активізацію експортної діяльності Київського регіону, слід зазначити, що з 2008 року спостерігається швидке зростання обсягів імпорту. В 2012 році обсяг імпорту товарів склав 1985,2 млн. дол. США, що на 28,3 % більше за попередній рік. Протягом всього досліджуваного періоду імпорт перевищував експорт, сальдо зовнішньої торгівлі товарами регіону є від'ємним і в 2012 році зовнішньоторговельний дефіцит області склав 1369,1 млн. дол. США.

Це є негативним явищем, яке свідчить про неоптимальну структуру імпорту регіону і відображає залежність регіональної економічної системи, в тому числі й експортоорієнтованих галузей (насамперед хімічної) від зовнішніх джерел постачання енергоносіїв. Товарна структура імпорту Київської області (рис. 2.2) з роками розширюється, проте в ній традиційно переважають механічне та електричне обладнання, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, полімерні матеріали, пластмаси та каучук, маса з деревини або інші волокнисті целюлозні матеріали, готові харчові продукти, недорогоцінні метали та вироби з них, транспортні засоби та шляхове обладнання, текстиль та вироби з нього, створюючи тим самим суттєву конкуренцію вітчизняним товарам.

Зростання імпорту в область у 2012 році було зумовлено значною часткою у загальному обсязі імпорту таких товарів: готові харчові продукти – 172,2 млн. дол., або 8,7 %; продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 382,3 млн. дол. (19,3 %); полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 232,9 млн. дол., або 11,7 %; маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів – 190 млн. дол., або 9,6 %; недорогоцінні метали та вироби з них – 153,6 млн. дол., або 7,7 %; механічне обладнання; машини та механізми; електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку – 491,9 млн. дол., або 24,8 % (дод. Ж, табл. 4). Розвивається імпорт живих тварин, продуктів тваринного походження, транспортних засобів та шляхового обладнання, текстилю та виробів з текстилю, а також мінеральних продуктів.

З усього переліку товарів, що імпортувалися в Київську область у 2011 році, найбільшу частку займала продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей

промисловості (17,9 % від обсягів імпорту), механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та їх частин, пристрої для записування або відтворення зображення і звуку (24,8 %), полімерні матеріали, пластмаси та каучук (11,7 %), ввезення яких в сукупності забезпечило більше половини загальнообласного імпорту (рис. 2.3).

Рис. 2.2. Товарна структура імпорту Київської області у 2012 році, %

Така структура імпорту області свідчить про те, що відбувається подальше нарощення обсягів ввезення сировини для галузей виробничої спеціалізації регіону, в тому числі й експортоорієнтованих галузей. Проте, зважаючи на загальноукраїнську тенденцію щодо переважання в українському імпорті енергоносіїв (майже третина вітчизняного імпорту), слід відмітити, що така важлива експортоорієнтована галузь регіону, як хімічна галузь, є залежною від зовнішніх джерел постачання енергоносіїв.

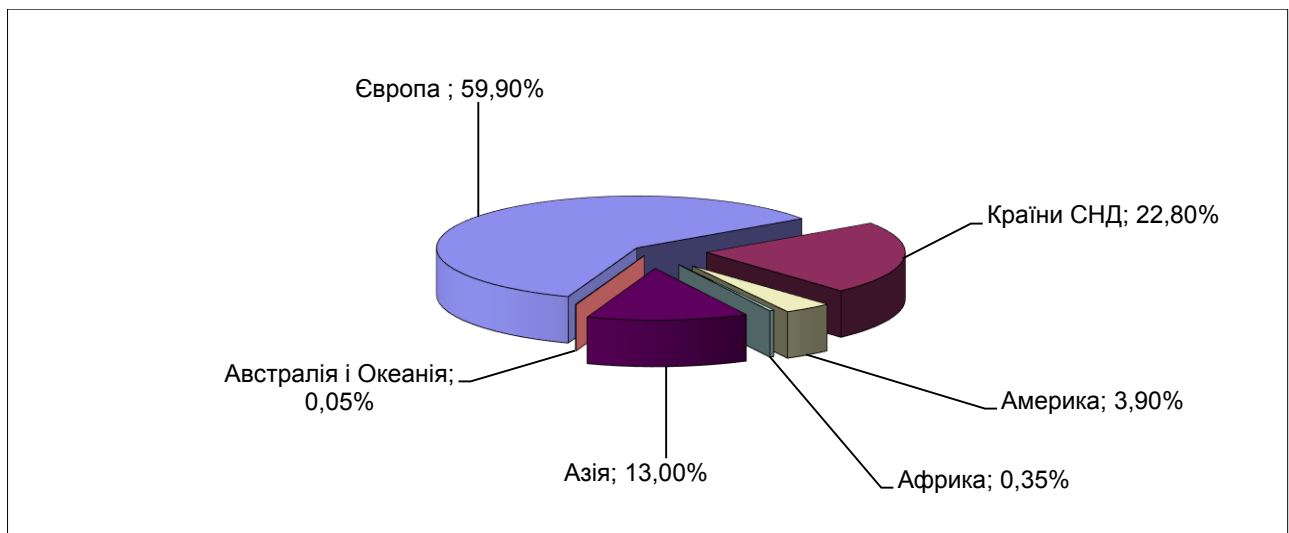

Рис. 2.3. Структура імпорту товарів Київської області в 2012 році, %

Як позитивну слід відмітити тенденцію до зростання в структурі імпорту частки продукції машинобудівної промисловості з 21,65 % від обсягів імпорту області в 2011 році до 24,8 % в 2012 р. Визначальним фактором такого зростання є прискорення темпів оновлення основного капіталу і, відповідно, зростання інвестиційного попиту на машини та обладнання імпортного виробництва.

В географічній структурі імпорту Київської області в 2012 році налічувалось 80 країн, що на 1 менше, ніж у 2011 році. Обсяги імпорتنних надходжень до області порівняно з 2011 роком збільшились по всіх регіонах світу, окрім країн СНД (11 країн) – зменшились на 1,3 %, а з Австралії і Океанія (2 країни) – в 2 рази. Переважну більшість поставок забезпечують країни Європи – 59,9 %, значна частка товарів надходить також з країн СНД – 22,8 %. Імпорт з Європи (32 країни) зріс на 47 %, з Азії (26 країн) – в 13,5 %, з Африки (13 країн) – в 60,5 %, з Америки (14 країн) – на 65,2 %, . Серед країн-імпортерів найбільший обсяг поставок товарів здійснили Російська Федерація – 19,6 % імпорту області (388,7 млн. дол.), Німеччина – 15 % (295,5 млн. дол.) (рис. 2.3). Ці країни є основними постачальниками товарів до області протягом 2006-2012 років. Значні відвантаження товарів впродовж 2012 року здійснили також Польща – 7,3 % (144,9 млн. дол.), Франція – 6 % (120,1 млн. дол.), Китай – 5,8 % (89,2 млн. дол.), Нідерланди – 5,5 % (109,5 млн. дол.). Трохи меншу, але значну, частку у загальному обсязі імпорتنних надходжень становлять такі країни як Білорусь, Фінляндія, Італія, Угорщина та Японія. Також досить постійним партнером є США, хоча їх частка і дещо менша, але протягом 2006-

2012 років ця країна завжди була в першій десятці, причому обсяги імпорту були порівняно стабільними і не мали різких відхилень в жодну зі сторін. У 2012 році частка США склала 3,2 % (63,8 млн. дол.). Порівняно з 2011 роком найбільше обсяг імпорту збільшився з Люксембургу – в 29 разів, з Сирійської Арабської Республіки в 25 разів, з Пакистану – в 7 разів, Кіпру – в 3 рази, з Казахстану, Греції, Нідерландів, Португалії – в 2 рази. Зменшення поставок спостерігалось з Норвегії – на 86 %, з Ірландії – на 72,6 % та з Аргентини – в 2 рази.

Рис. 2.4. Географічна структура імпорту товарів Київської області, 2012 р.

Серед підприємств-імпортерів продукції найбільші обсяги ввезення товарів мали такі: ЗАТ „Альба Україна” – вартість імпортованих лікарських засобів склала 681,81 млн. грн. (7,51 % загальнообласного імпорту), ВАТ „Миронівський хлібопродукт” – вартість імпортованих запчастин та механічного обладнання склала 472,11 млн. грн. (5,2 %), „Кока-Кола Беверіджиз Україна ЛТД” – імпортовано харчових груп товарів, обладнання та пристроїв на суму 434,28 млн. грн. (4,78 %), ЗАТ „Росава” – вартість імпорту сировини склала 341,31 млн. грн. (3,7 %), ТОВ „Марс Україна” – імпортовано продукції харчових груп товарів на суму 280,93 млн. грн. (3,09 %) та ТОВ „Євроформат” – вартість імпорту устаткування, сировини, текстилю, паперу та пластмас склала 372,25 млн. грн. (3 %).

На протязі 2012 року, як і попередні періоди, суттєвою залишається проблема імпорту давальницької сировини. Так, в 2012 році в структурі імпорту області 2,6 % (243,9 млн. грн.) займало ввезення давальницької сировини для

переробки на митній території України, яке здійснювали 19 підприємств, зареєстрованих на території Київської області. Основними країнами, з яких здійснювалось постачання давальницької сировини, були такі як Швейцарія (146,47 млн. грн. або 60 % обласного імпорту), Польща (38,92 млн. грн. або 15,6 %), Німеччина (29,3 млн. грн. або 12 %) та США (13,86 млн. грн. або 5,3 %) [ ].

Лідерами серед імпортерів давальницької сировини в область протягом 2012 року були такі підприємства:

– ВАТ „Елопак-Фастів” – ввезено 21,49 тис. тон картону та поліетилену на суму 80,51 млн. грн. (33 % від обсягу імпорту давальницької сировини) від швейцарської фірми „GD SYSTEMS AG”. За цей же рік експортовано 19,05 тис. тон продуктів переробки (картонні заготовки пакетів) на суму 116,55 млн. грн., з яких 60 % вивезено до Російської Федерації (71,02 млн. грн.);

– ТОВ „Тамбранс-Україна” – ввезено 7,27 тис. тон продукції для виробництва індивідуальних засобів гігієни (папір, віскоза, целюлоза) на суму 66,02 млн. грн. (27 % від обсягу імпорту давальницької сировини). Постачальником сировини виступила фірма „Проктер & Гембл Інтернейшнл” (Швейцарія). Натомість, протягом року вивезено 5,77 тис. тон продуктів переробки (гігієнічні засоби „Тампакс”) на суму 143,45 млн. грн.;

– ТОВ „Кен-Пак Україна” – ввезено 1,31 тис. тон алюмінію для виробництва банок для напоїв на суму 19,57 млн. грн. (8 % від обсягу імпорту давальницької сировини) від постачальника „Can Pack S.A.” (Польща). На адресу нерезидента вивезено 1,35 тис. тон заготовок банок для напоїв на суму 30,11 млн. грн.;

– ТОВ „Белла-Центр” – імпортовано 0,79 тис. тон продукції для виробництва індивідуальних засобів гігієни (поглинальна смуга, волокна перфоровані, клей) на суму 14,58 тис. грн. (5,9 % від обсягу імпорту давальницької сировини) від постачальника Торунський завод (Польща). На адресу цього ж нерезидента експортовано 0,64 тис. тон продуктів переробки (гігієнічні засоби „BELLA Perfecta”) на суму 19,56 млн. грн.;

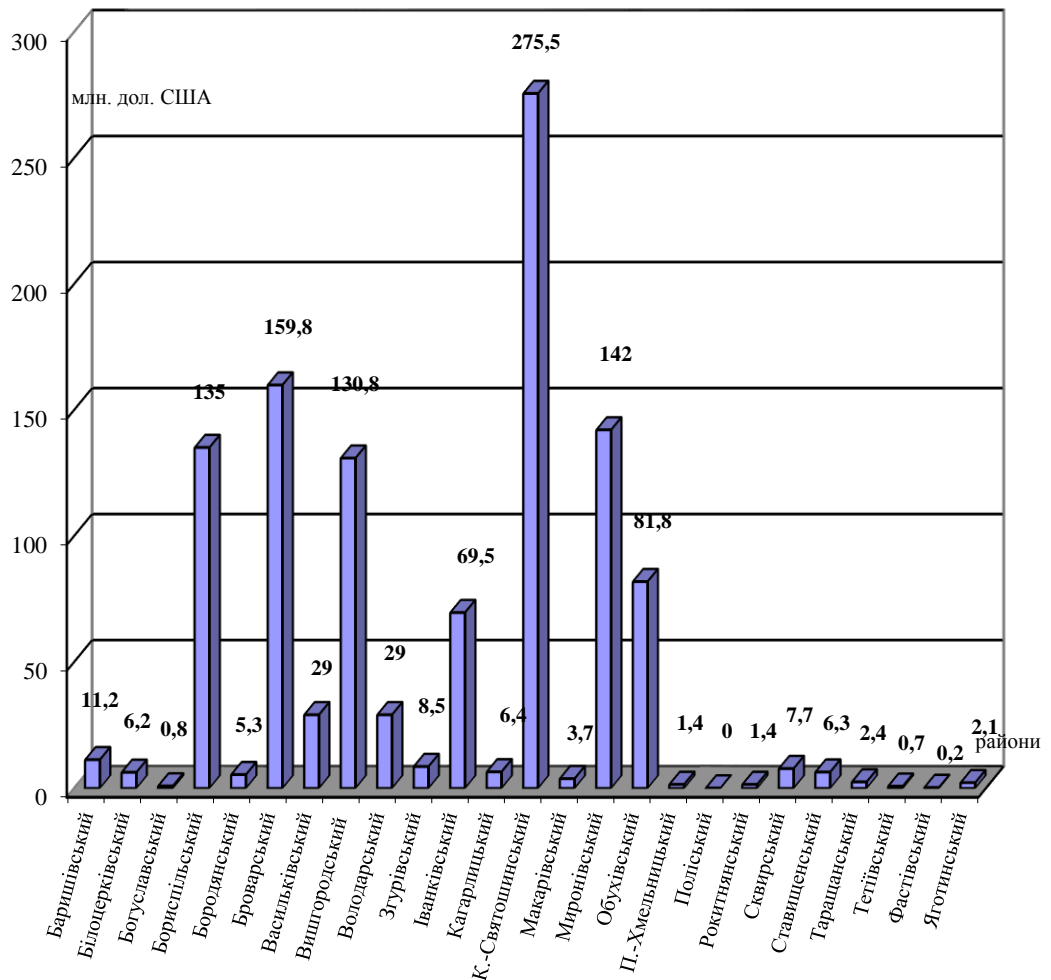
– ПП „Швейна фабрика „Гаян” – імпортовано 0,64 тис. тон тканин, фурнітури, ниток на суму 19,56 млн. грн. (5,6 % від обсягу імпорту давальницької сировини) з Франції, Австрії, Великобританії, Італії та США, до яких взамін експортовано 0,17 тис. тон жіночого та дитячого одягу на суму 17,36 млн. грн.

Такі дані свідчать про те, що структура імпорту області є нерациональною, при виробництві продукції з давальницької сировини використовується порівняно дешева робоча сила та місцевий виробничий потенціал, натомість готова продукція завозиться з іноземних країн по високих цінах, гальмуючи економічний розвиток регіону.

У 2012 році найбільш активно імпортували товарів підприємства Києво-Святошинського району – 275,5 млн. дол., або 13,9 % загального обсягу імпорту товарів, Вишгородського району – 130,8 млн. дол., або 6,6 %, Іванківського району – 69,5 млн. дол., або 3,5 %, Броварського району – 159,8 млн. дол., або 8,1 %, Бориспільського району – 135 млн. дол., або 6,8 %, Обухівського району – 81,8 млн. дол., або 4,1 % (рис. 2.5) [ ]. Найбільша частка імпорту припадає на підприємства та організації таких міст Київської області як Бровари – 11,3 % (223,9 млн. дол.), Біла Церква – 10,6 % (211,1 млн. дол.) та Бориспіль – 11,8 % (234,5 млн. дол.).

На підставі проведеного дослідження встановлено, що в сфері ЗЕД Київської області спостерігається погіршення умов зовнішньої торгівлі внаслідок нерациональної структури експорту й імпорту, що призводить, незважаючи на зростання обсягу експортно-імпортних операцій з товарами, до зниження ефективності ЗЕД і перерозподілу доходів на користь закордонних партнерів. З результатів дослідження слідує, що найважливішою проблемою економічного розвитку Київської області, яка є одночасно й причиною неефективного ведення ЗЕД, є структура її економіки, що відбиває чітко виражену сировинну орієнтацію і необґрунтоване виключення обробної промисловості з числа пріоритетних напрямків розвитку регіону. На наш погляд, подібний підхід до формування галузевої структури і визначення місця

регіону в міжнародній системі поділу праці спричинює низку негативних чинників нарощення обсягів зовнішньої торгівлі регіону, зокрема:

Рис. 2.5. Обсяг імпорту товарів в розрізі міст та районів Київської області у 2012 році

- не відповідає сформованим тенденціям і світовому досвіду вирішення задач соціально-економічного розвитку регіону;
- не дозволяє повноцінно використовувати наявний у регіоні потенціал соціально-економічного розвитку, в тому числі наявні висококваліфіковані кадри;
- призводить до втрати значної частини доходу в зв'язку з відносно меншим рівнем доданої вартості сировинних товарів і товарів низького ступеня обробки;
- робить економіку регіону нееластичною, залежною від нестійкої

кон'юнктури цін на ринках сировини і продовольства;

- негативно впливає на розвиток кадрового потенціалу в зв'язку з незатребуваністю висококваліфікованої праці й інтелектуальних активів;

- створює проблеми в забезпеченні умов стійкого розвитку через недотримання вимог комплексного розвитку галузей спеціалізації і високу залежність від імпорту основних факторів виробництва.

З огляду на це система економічного стимулювання експорту Київського регіону повинна стати комплексною задачею на всіх рівнях та реалізовуватись за такими напрямками:

- грошово-кредитна політика щодо експорту продукції, виробленої в регіоні, бюджетно-податкова політика;

- регулювання цін на продукцію і послуги з метою управління структурою витрат експортних виробництв;

- удосконалення системи державного стимулювання нарощування частки експорту продукції високого ступеня обробки.

Для Київської області, як і для інших регіонів України, назріла потреба у збільшенні обсягів експорту продукції високотехнологічних галузей економіки, зокрема машинобудівної, в т.ч. енергетичного та сільськогосподарського, літакобудування, суднобудування, двигунобудування, а також експорту послуг, зокрема – проектування та будівництва нафтогазопроводів, залізниць, ліній електропередач тощо. Це неможливо реалізувати без впливу держави, зокрема без застосування таких стимулюючих заходів, як страхування, кредитування експорту та надання податкових пільг експортерам певних товарів [86, 61].

2.2 Структура експорту та імпорту послуг Київського регіону і шляхи її удосконалення

Важливою умовою при оцінці перспектив розвитку зовнішньоекономічних зв'язків регіонального господарства є вивчення потенціалу нарощення експорту послуг у прив'язці до характеру соціально-

економічного розвитку регіону. Структура експортно-імпортних операцій з послугами Київського регіону подана в табл. 1,2 дод. 3.

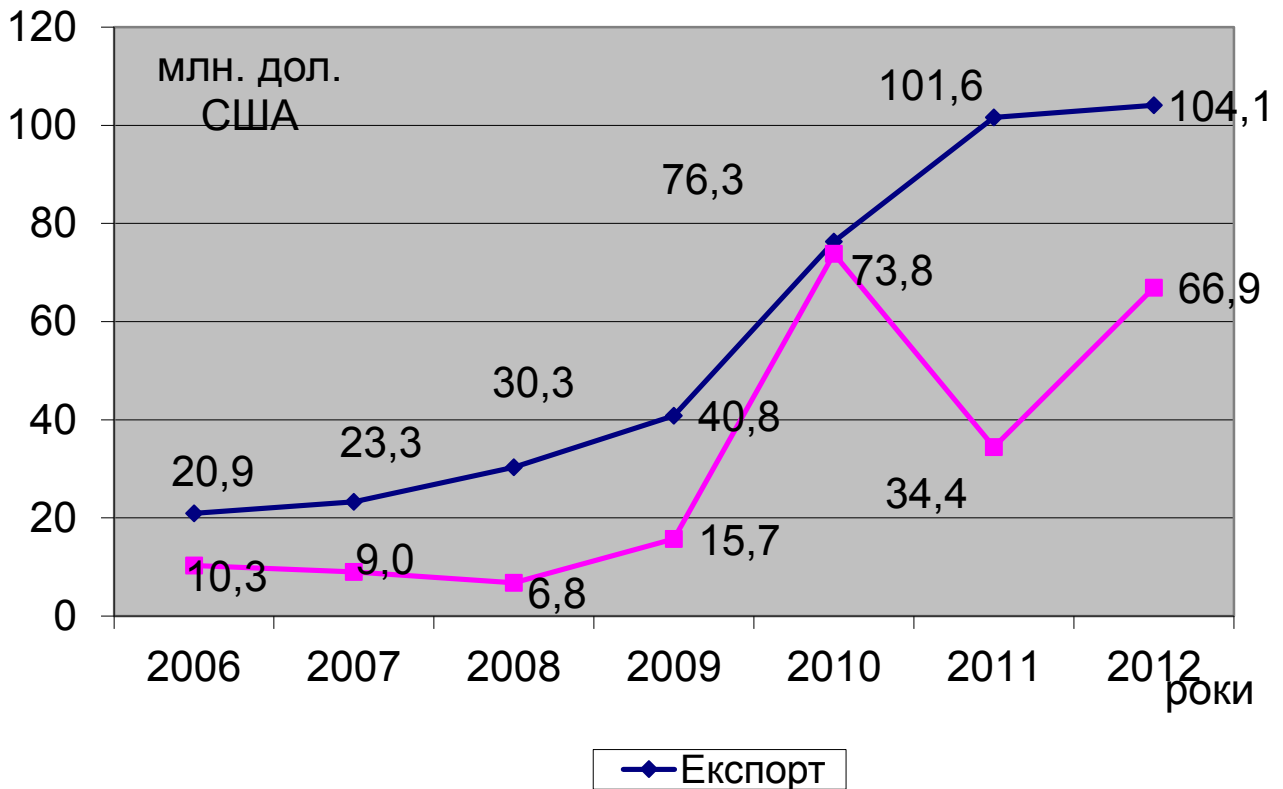
З 2006 року в Київському регіоні спостерігається тенденція до зростання обсягу експорту послуг, максимальне значення якого було досягнуто в 2012 році (104,0 млн. дол. США, або на 2,4 % більше за попередній рік). Частка Київської області в загальному експорті послуг України становить 1,4 % (8 місце серед регіонів), імпорту – 1,8 % (8 місце) [ ].

За обсягами експорту-імпорту послуг у 2012 році в Київській області експортувалось послуг на суму 104,08 млн. дол. США (проти 101,67 млн. дол. США в 2011 році), а імпортувалось на суму 66,88 млн. дол. США, що на 32,44 млн. дол. США більше за обсяг імпорту послуг в 2011 році (рис. 2.6) [ ]. Найбільший обсяг експорту послуг Київської області був зафіксований в 2012 році, тоді як найменший обсяг експорту послуг спостерігався у 2006 році і складав 20,9 млн. дол. США. З початку 2006 року спостерігалась тенденція до збільшення обсягів експорту. Це є позитивним явищем, оскільки регіон може виробляти конкурентоздатні послуги, насамперед це стосується транспортних послуг.

Частка Київської області в загальному експорті послуг України становить лише 1,4 % (8 місце серед регіонів), імпорту – 1,8 % (8 місце). Підприємства і організації області здійснювали партнерські стосунки з нерезидентами з експорту та імпорту з 50 країн світу.

Найбільший обсяг імпорту послуг Київської області був зафіксований в 2010 році і становив 73,8 млн. дол., а найменший у 2008 році – 6,8 млн. дол. Протягом досліджуваного періоду обсяги імпорту послуг зазнають постійних коливань: за період 2006-2008 років поступово зменшуються імпортні надходження, а за період 2008-2010 років, навпаки, різко зростають. У 2011 році обсяги імпорту послуг зменшуються в 2 рази, порівняно з попереднім роком. Це пояснюється як припиненням діяльності деяких суб'єктів на ринку зовнішньоекономічних послуг (в основному, транспортних підприємств), так і зменшенням активності діючих, а також впливом інших факторів

неекономічного характеру. В 2012 році обсяги імпорту послуг знову зростають і майже сягають показника 2010 року (66,88 млн. дол. США).

Рис. 2.6. Динаміка експорту та імпорту послуг Київської області за 2006-2012 рр.

Лідером експорту по регіону є Бориспільський район, який експортував у 2011 р. послуг на суму 46262,24 тис. дол. США, а імпорту – м. Ірпінь, сума імпортованих послуг якого становить 6374,15 тис дол. США.

Ринок зовнішніх торговельних послуг в 2011 році дещо послабив свої позиції порівняно з 2010 роком – зовнішньоторговельний оборот послуг становив 136 млн. дол., що на 10,4 % менше ніж у попередньому році. Уперше з 2006 року загальний обсяг зовнішньої торгівлі послугами за 2010 рік досяг 150,2 млн. дол. В 2012 році ситуація покращилась і зовнішньоторговельний оборот послуг досяг показника 170,96 млн. дол. США, що на 20,76 млн. дол. США більше показника 2010 року [ ].

Сальдо зовнішньої торгівлі послугами традиційно протягом 2006-2012 років є додатнім, а у 2011 році воно було найвищим (67,2 млн. дол. США).

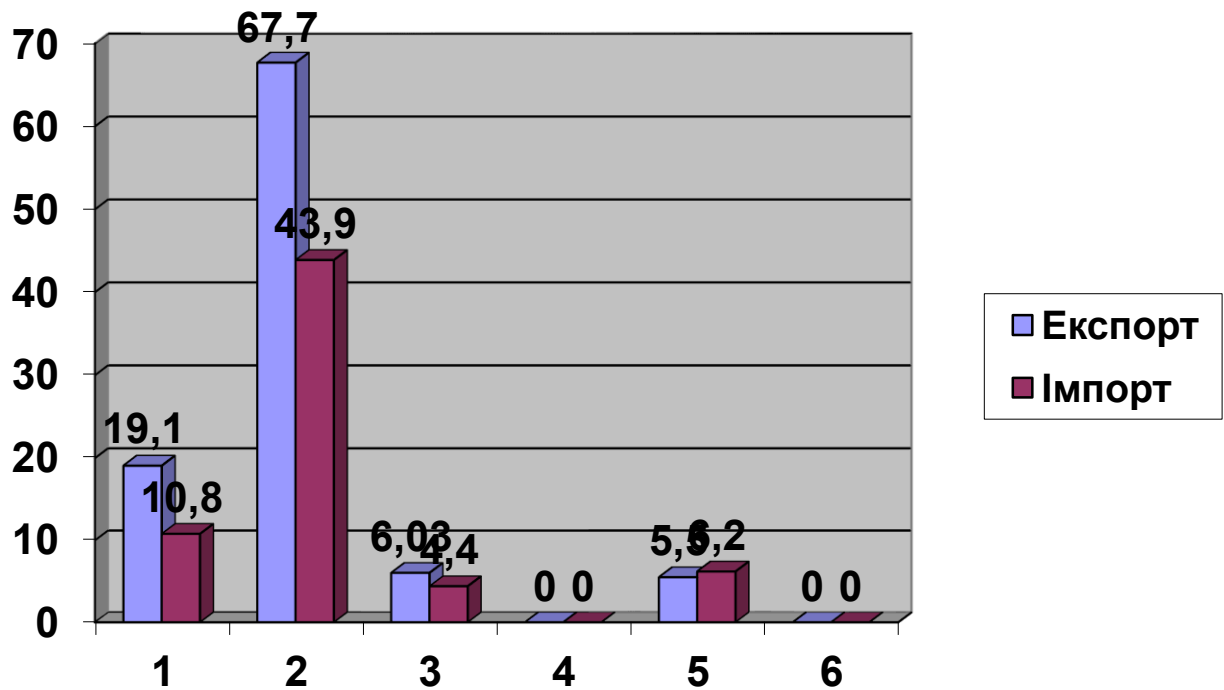
Баланс зовнішньої торгівлі послугами традиційно зорієнтований на країни Європи та СНД. Загалом у 2012 році з 38 країн-партнерів додатне сальдо

склалося майже зі всіма країнами, окрім США (проти –610,7 тис. дол. США в 2012 р.), Данії (–1635,3 тис. дол. США в 2011 р.), Казахстану (–1130,4 тис. дол.), Австрії (–3343,6 тис. дол.), Греції (–78,2 тис. дол.), Іспанії (–477,7 тис. дол.), Канади (–113,6 тис. дол.), Китаю (–287,7 тис. дол.), Кіпру (–4275,9 тис. дол.), Словаччини (–8,3 тис. дол.), Словенії (–67,4), Сполученого Королівства (–1509,3 тис. дол.), Швеції (–260,3 тис. дол.), де імпорт переважає експорт. Слід зауважити, що позитивне сальдо у 2012 році було найбільшим по Швейцарії (+7328,1 тис. дол.), Російській Федерації (+5848,6 тис. дол.), Німеччині (+4286,2 тис. дол.), та Франції (+4579,5 тис. дол.), які є одними з основних країн-партнерів області відповідно в експорті та імпорті товарів (рис. 2.7).

В країні СНД було надано послуг в 4,7 рази менше, ніж в інші країни світу. У порівнянні з попереднім роком до країн СНД експорт послуг зменшився на 8,4 %, а до інших країн збільшився – на 5,1 %.

Серед найзначніших країн-партнерів в 2012 році найбільший обсяг послуг був наданий Швейцарії – 18909,8 тис. дол. (18,2 % від загального експорту послуг), це на 5 % менше ніж минулорічний показник. На 2,9 % зменшився обсяг наданих послуг партнерам з Російською Федерацією – 14483,5 тис. дол. (13,9 %). Обсяг наданих послуг в Німеччину збільшився на 10,8 % і становить 14909,4 тис. дол. (14,3 %).

Також зменшення експорту у 2012 році, порівняно з 2011 роком, торкнулось Азербайджану, Вірменії, Таджикистану, Бельгії, Естонії, Ізраїлю, Польщі, Фінляндії, Франції та Швейцарії. В 2012 році розподіл основних країн-партнерів був таким: найбільше послуг було надано партнерам з Швейцарії – 18,2 %, Німеччини – 14,3 % і Росії – 13,9 %. Географія структури експорту послуг області в 2012 році представлена на рис. 2.8.

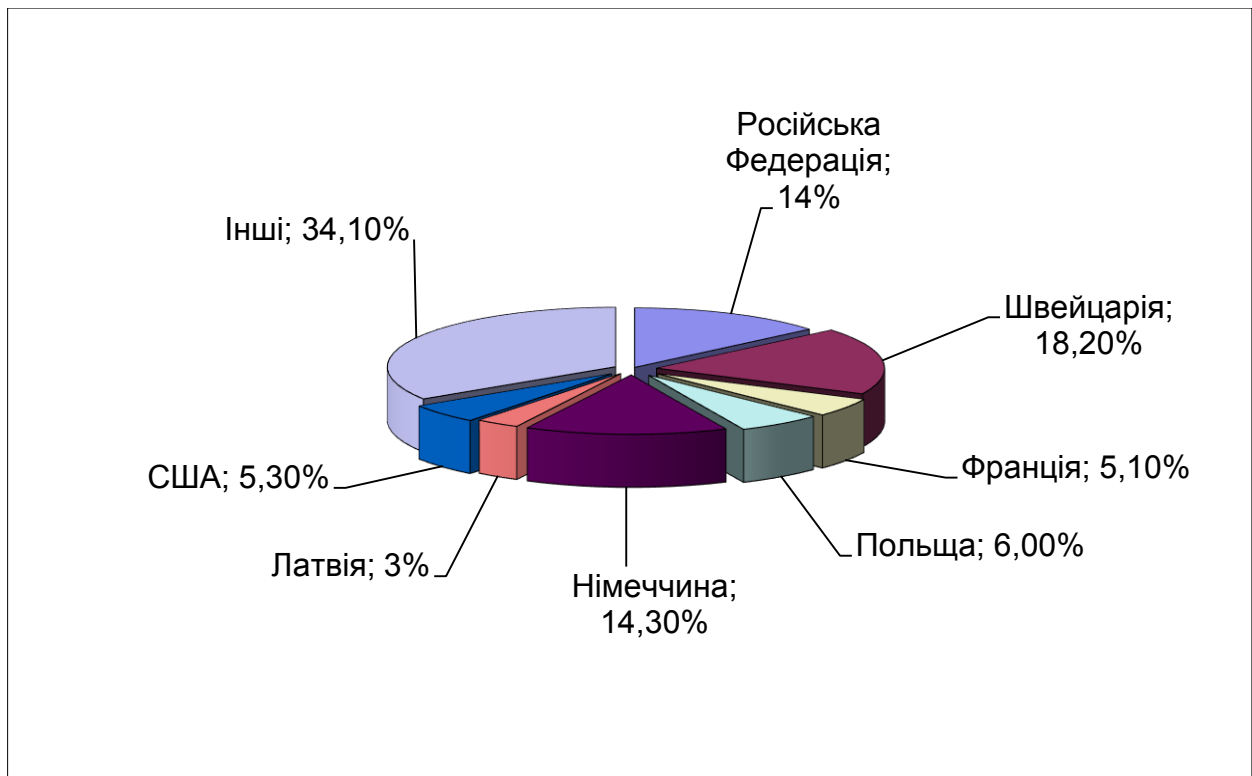
**Рис 2.7. Зовнішня торгівля послугами Київської області у 2012 р.,
млн. дол. США**

(де 1 – країни СНД, 2 – Європа, 3 – Азія, 4 – Африка, 5 – Америка, 6 – Австралія та Океанія)

Кількість країн, з яких імпортуються послуги, в порівнянні з кількістю країн експортерів, така сама, але розподіл країн трохи інший. З країн СНД у 2012 році надійшло 18,3 % всього обсягу імпорту послуг, хоча, порівняно з 2011 роком, він зменшився на 2,3 %.

Інші країни світу постійно були і є найвагомими постачальниками послуг в область, хоча їх частка у 2012 році, порівняно з 2011 роком, знизилась на 0,9 % (рис. 2.9).

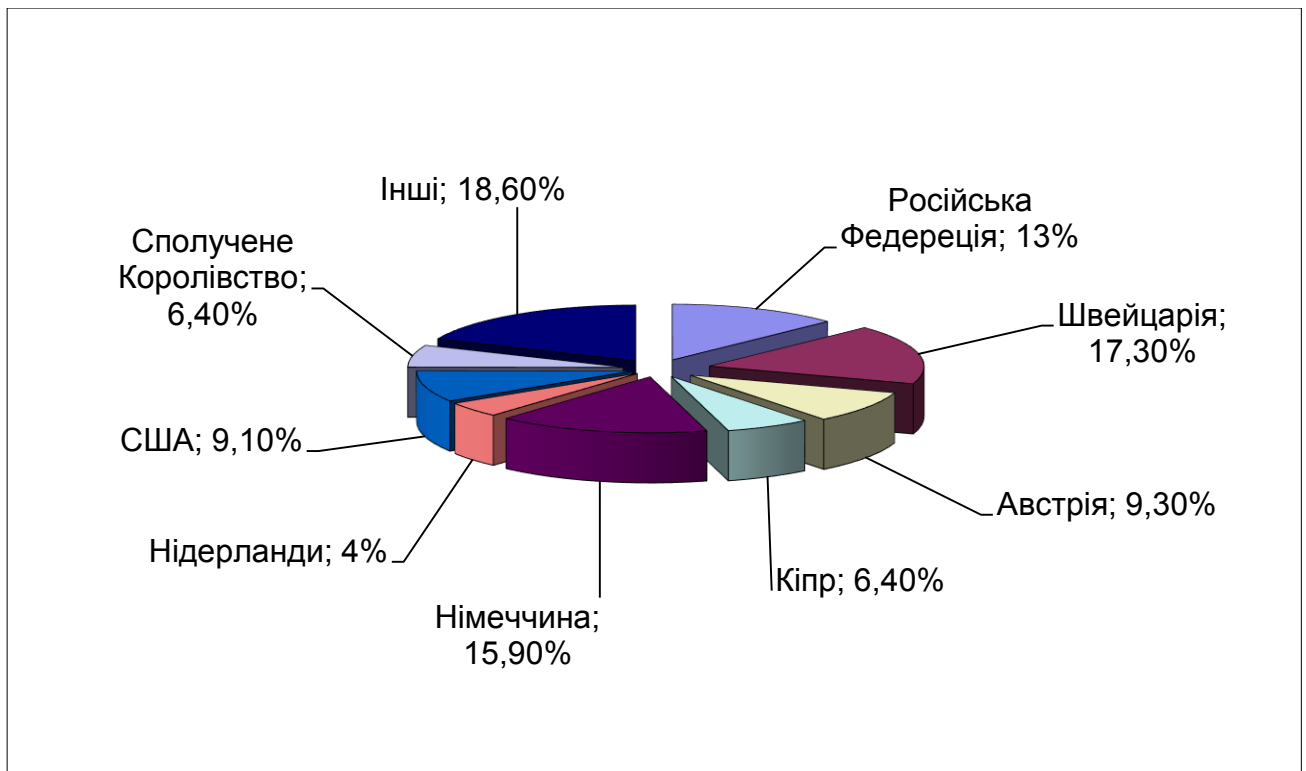
Аналізуючи стабільність надання великих обсягів послуг київським підприємствам з Німеччини, можна зробити висновок, що німецькі партнери продовжують вважати перспективним надання послуг київським підприємствам. Протягом 2006-2012 років обсяг імпорتنих поставок з даної країни завжди займав одну з найбільших часток у загальному імпорті області. У 2012 році обсяг імпорتنих поставок з Німеччини становив 10623,2 тис. дол., що на 84,4 % більше ніж у 2011 році.

Рис. 2.8. Географічна структура експорту послуг Київської області, 2012 р.

За рахунок цього частка Німеччини в географічній структурі лишається однією з найбільших (друге місце за величиною) – 15,9 %. Різко зменшились у 2012 році, порівняно з 2011 роком, обсяги надання послуг з Словаччини і Грузії – в 10 і 23,7 разів, а з Естонії взагалі у 2012 році не було імпорتنних надходжень. Дещо зменшились імпорتنні поставки з Болгарії, Нідерландів, Туреччини, Угорщини, Швеції та Греції. Серед інших країн-партнерів слід відзначити Швейцарію – 17,3 %, Німеччину – 15,9 % і Російську Федерацію – 13 %, які і в попередньому році були найактивнішими в наданні послуг.

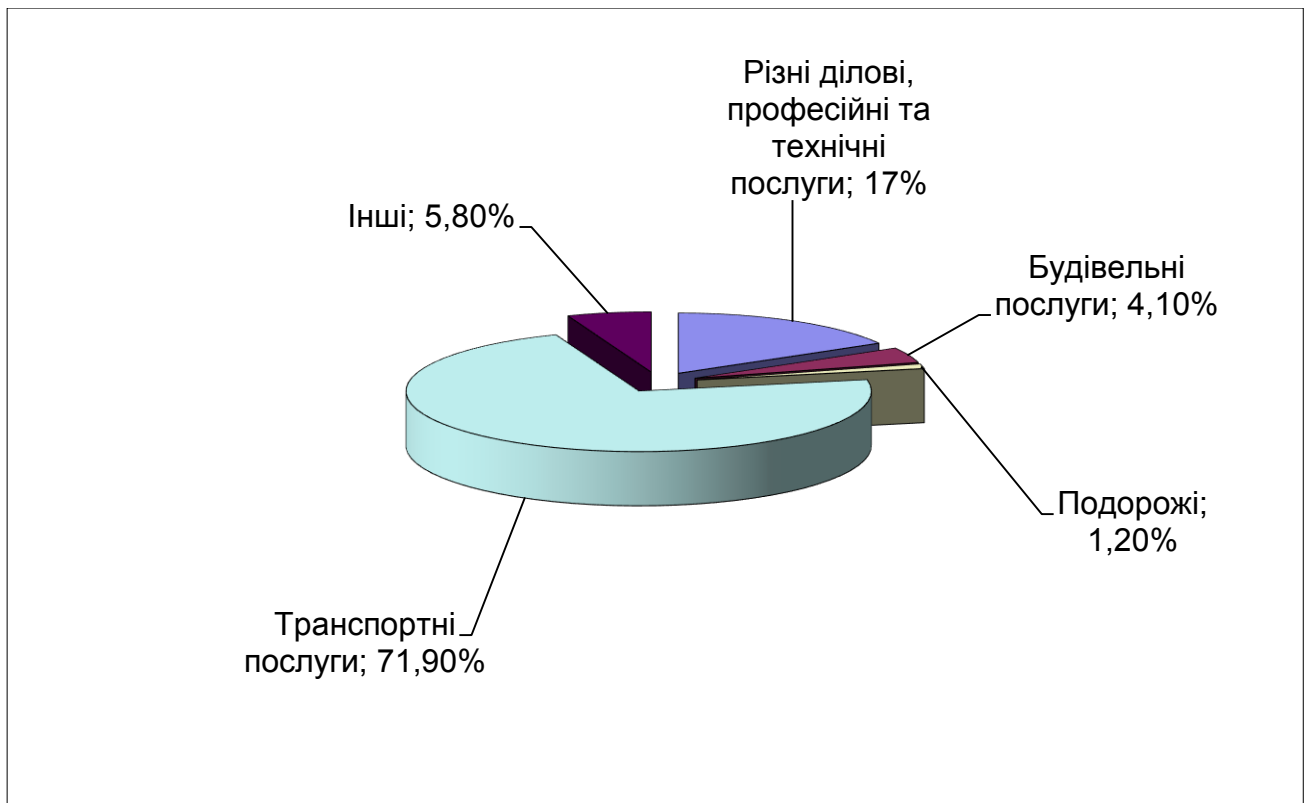
Протягом 2012 року відбулись деякі структурні зміни в експорті послуг у порівнянні з 2011 роком (рис. 2.10). Експорт послуг у 2012 році, порівняно з 2011 роком, зріс на 2,3 % або 2414,9 тис. дол. У 2012 році транспортні послуги є основним видом наданих підприємствами послуг – 71,9 % від загального обсягу експорту.

Рис. 2.9. Географічна структура імпорту послуг Київської області, 2012 р.

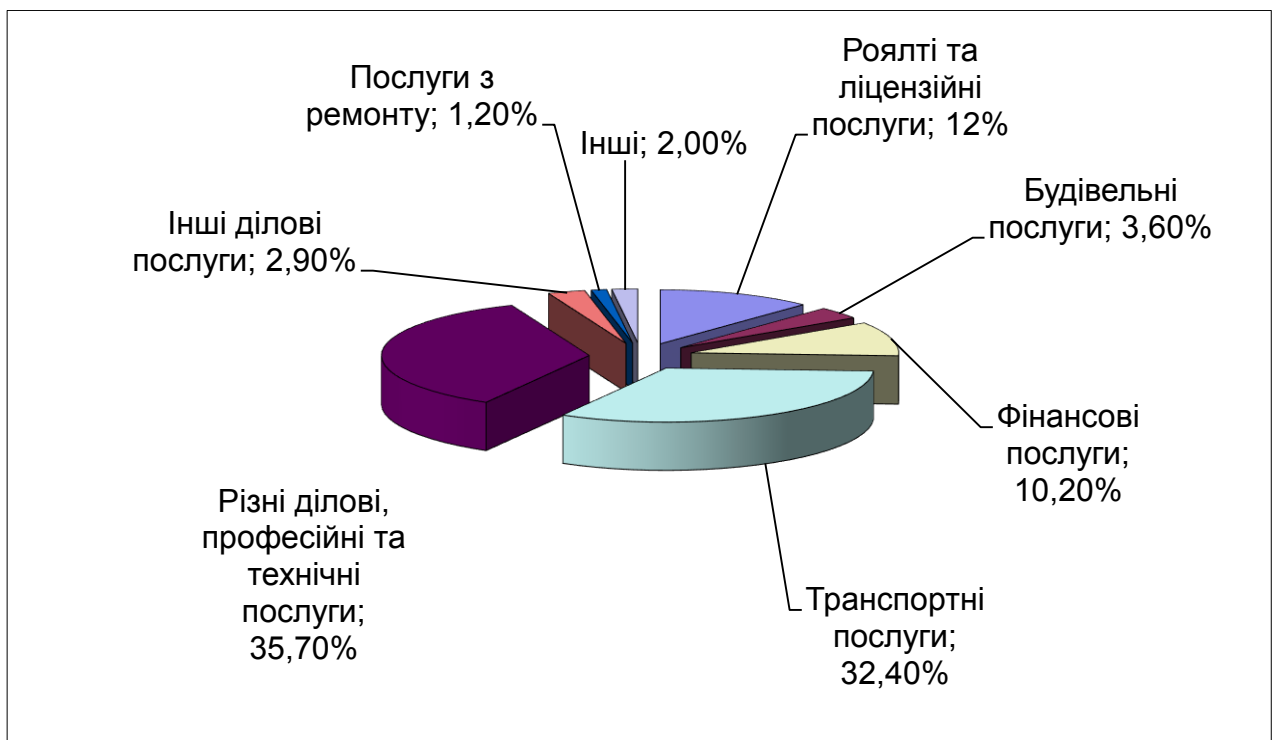
Основну частину, а саме 73,0 %, становлять послуги повітряного транспорту. У порівнянні з 2011 роком зменшення обсягів експорту спостерігається на ділові, професійні та технічні послуги – 17245,9 тис. дол. США, а також на будівельні послуги – 4239,6 тис. дол. США. Поступово зменшується обсяг таких експортних послуг як подорожі – 1293 тис. дол. США. Найменшу частку експортних послуг становлять роялті та ліцензійні послуги – 16,6 тис. дол. послуги зв'язку – 10,7 тис дол. США та послуги з ремонту – 175,7 тис. дол. США.

В імпорті послуг відбулися певні структурні зрушення. В 2012 р. імпорт зріс на 2 рази або на 32436,2 тис. дол. США у порівнянні з 2011 р. Так, в 2012 році найбільшу частку у загальному імпорті послуг склали ділові, професійні та технічні послуги – 23894,7 тис. дол. США, транспортні послуги – 21637,8 тис. дол. США та роялті та ліцензійні послуги – 8092,9 тис. дол. США. Досить вагому частку в імпорті послуг становлять фінансові та будівельні послуги – 6809,7 та 2380,6 тис. дол. США.

Рис. 2.10. Структура експорту за видами послуг Київської області, 2012р.,%

Структура імпорту за видами послуг Київської області подана на рис. 2.11.

Рис. 2.11. Структура імпорту за видами послуг Київської області, 2012р., %

Протягом 2006-2012 років не всі підприємства області брали участь у зовнішній торгівлі послугами. Не приймали участі такі райони Київської області як Баришівський, Богуславський, Володарський, Згурівський, Переяслав-Хмельницький, Поліський, Рокитнянський, Ставищанський, Таращанський, Тетіївський, Фастівський та Яготинський, а також м. Ржищів. Це пов'язано з тим, що на їх території відсутні експортоорієнтовані галузі господарства.

Значні обсяги експорту послуг спостерігаються у 2011 році у таких містах: Бориспіль – 46,2 млн. дол. США, або 45,5 % (найвищий показник по всіх районах і містах Київської області), Ірпінь – 11,3 млн. дол. США, або 11,2 %, Славутич – 7,9 млн. дол. США, або 7,7 %, Фастів – 9 млн. дол., або 8,9 %.

У 2011 році найбільш активно імпортували послуг підприємства Бориспільського району – 5,2 млн. дол. США, або 15,1 % загального обсягу імпорту послуг, Миронівського району – 5 млн. дол. США, або 14,6 %, Вишгородського району – 3,5 млн. дол. США, або 10,2 %, Обухівського району – 3,1 млн. дол. США, або 9,2 %. Найбільша частка імпорту припадає на підприємства та організації таких міст Київської області як Ірпінь – 18,5 % (6,3 млн. дол. США), Бориспіль – 9,5 % (3,2 млн. дол. США), Фастів – 7,2 % (2,4 млн. дол. США), Бровари – 5,5 % (1,9 млн. дол. США) та Біла Церква – 4,1 % (1,4 млн. дол. США) [ ].

Отже, результати аналізу зовнішньоторговельних операцій з послугами Київської області дозволяє зробити такі висновки:

– сальдо зовнішньої торгівлі послугами протягом 2006-2012 років є додатнім. У 2012 році з 38 країн-партнерів додатне сальдо склалося майже зі всіма країнами, окрім США, Данії, Казахстану, Австрії, Греції, Іспанії, Канади, Китаю, Кіпру, Словаччини, Словенії, Сполученого Королівства, Швеції. Позитивне сальдо у 2012 році було найбільшим по Швейцарії, Російській федерації Німеччині та Франції;

– основними партнерами Київської області серед держав світу є Російська Федерація та Німеччина. Підприємства області мають з цими країнами тісні економічні зв'язки як в експорті, так і в імпорті послуг протягом 2006-

2012 років;

– зовнішньоторговельний оборот послуг у 2012 році становив 170,96 млн. дол. США, що на 25,6% більше ніж у попередньому році. Експорт у 2012 році становив 104,1 млн. дол. США, або збільшився, порівняно з попереднім роком, на 2,3 %;

– протягом 2006-2012 років не всі підприємства області брали участь у зовнішній торгівлі послугами. Найбільша частка експорту послуг (88,3 %) припадає на підприємства та організації Вишгородського та Києво-Святошинського районів та містах Бориспіль, Ірпінь, Славутич, Фастів. У 2011 році найбільш активно імпортували послуги (93,9 %) підприємства Бориспільського, Миронівського, Вишгородського, Обухівського районів та міст Ірпінь, Бориспіль, Фастів, Бровари, Біла Церква;

– в 2011 році транспортні послуги є основним видом наданих підприємствами послуг – 71,9 % від загального обсягу експорту. Значний приріст обсягу експорту спостерігається на ділові, професійні та технічні послуги та на будівельні послуги. В 2012 році найбільшу частку у загальному імпорті послуг склали ділові, професійні та технічні послуги, транспортні послуги, роялті та ліцензійні послуги.

Перспективи зміцнення ринку зовнішньоекономічних послуг регіону проявляються в таких аспектах, як: розвиток ринку сучасних конкурентоспроможних технологій; просування науково-технічних розробок і наукомісткої продукції на зовнішній ринок, що включає маркетинг, рекламну і виставкову діяльність, патентно-ліцензійну розробку; залучення іноземних інвестицій; розвиток сприятливих умов для реалізації туристичних послуг, які повинні бути наближеними до світових стандартів.

Слід також зауважити, що наслідки розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Київській області склались під впливом не тільки економічних факторів. Особливість організації зовнішніх відносин даного регіону полягає в його розташуванні в центрі країни та межування з Республікою Беларусь, тому вплив зовнішньоекономічних зв'язків на Київський регіон більшою мірою залежить від його експортного потенціалу, місткості ринку, ніж від відстані до кордону. Київщина завдяки своєму географічному положенню має істотні

конкурентні переваги в зовнішньоекономічній діяльності, особливо в торгівлі, спільному використуванні виробничої, транспортної інфраструктури, енергетичних потужностей, туризмі тощо.

Всупереч ситуації, що складається в решті регіонів України, вигідне положення відносно зовнішніх ринків Київщини не супроводжується згортанням зв'язків з іншими регіонами. Навпаки, мультиплікативний ефект від розвитку міжрегіональних торгово-економічних зв'язків слугує стимулом розширення масштабів і якісних змін в експортній діяльності. Наявність слабкої виробничої спеціалізації при низькому рівні конкурентоспроможних виробництв приводить до появи в економіці області взаємозалежних ефектів зовнішньоекономічних і міжрегіональних зв'язків.

Важливим об'єктом стимулювання зовнішньоекономічної діяльності в Київському регіоні є залучення прямих іноземних інвестицій. Проаналізувавши сьогоднішній стан справ у цій сфері, дійшли до висновку, що система залучення прямих іноземних інвестицій в плані стимулювання потребує значного вдосконалення, для реалізації якого необхідно вирішити ряд питань:

- 1) обґрунтування необхідності застосування податкових стимулів для залучення прямих іноземних інвестицій;
- 2) вибір суб'єктів підприємницької діяльності, по відношенню до яких застосовуватимуться стимули;
- 3) визначення видів податкових стимулів та їх розмірів;
- 4) розробка механізму надання податкових пільг та обґрунтування необхідності їх націленості на певні суб'єкти чи галузі.

Активне залучення до міжнародних інтеграційних процесів, орієнтація на європейську інтеграцію в умовах глобалізації світової економіки сприяють розвитку інвестиційної діяльності в Україні. Слід зазначити, що рівень внутрішніх ресурсів в Україні є низьким і недостатнім для збереження економічного зростання, тому вирішення сучасних економічних завдань є можливим шляхом залучення іноземного капіталу [47, 38].

З точки зору економіко-географічного положення Київський регіон є одним із найперспективніших ринків для вкладання капіталів. Однак, у 2012 році Київська область займала 4 місце після м. Києва, Дніпропетровської та

Одеської області за обсягами прямих іноземних інвестицій. Обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку області за видами інвестування та географією надходження подані в дод. 3, табл. 3,4.

Статистичні дані свідчать, що у 2011 році в Київський регіон іноземними інвесторами вкладено 522208,5 тис. дол. США, причому найбільшу частку інвестованих коштів залучено з Нідерландів (265488,1 тис. дол. США, або 50,8 % від загального обсягу інвестицій). В 2012 році цей показник склав 878995,7 тис. дол. США, тобто на 68,32 % перевищив показник минулого року. Це є позитивною тенденцією, яка свідчить про підвищення довіри з боку іноземних інвесторів до вітчизняних економічних та політичних умов. Як і в попередньому році найбільшим інвестором регіону були Нідерланди, обсяг інвестицій з яких склав 305,6 млн. дол. США, або 35 % від прямих іноземних інвестицій, що надійшли в область в 2012 році (табл. 4, дод. 3). Крім Нідерландів, основними інвесторами економіки Київського регіону в 2012 році стали:

- Кіпр – 112,9 млн. дол. США (12,8 % від обсягу прямих іноземних інвестицій);
- Сполучене Королівство (97,3 млн. дол. США, або 10,6 %);
- Сполучені Штати Америки (58,4 млн. дол. США, або 6,6 %).

У 2011 році внесення значних інвестицій до промислових підприємств регіону дозволило зосередити у зазначеній галузі 386590,9 тис. дол. США (65,4 %). Значні обсяги інвестицій зосереджено на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства (112276,7 тис. дол. США, або 19 %), оптової торгівлі та посередництва в торгівлі (46092,7 тис. дол. США (7,8 %) [ ].

В 2012 році до промислового сектору економіки Київського регіону надійшло 505148,8 тис. дол. США (57,5 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій), що на 118557,9 тис. дол. США менше за попередній рік. На особливу увагу заслуговує той факт, що 55,4 % капіталовкладень (проти 63,8 % у 2011 році) залучених в промисловість, надійшли в обробну промисловість, що є потужним стимулом розвитку економічного потенціалу регіону.

Також в 2012 році зросли надходження іноземного капіталу в сільське господарство області (на 23213,5 тис. дол. США). Позитивною тенденцією є надходження іноземних інвестицій в сферу охорони здоров'я та надання соціальної допомоги. Тобто, в Київському регіоні за рахунок іноземних надходжень розвивається не тільки виробнича, але й частково соціальна інфраструктура.

В цілому оцінка інвестиційної привабливості регіонів відповідає розподілу іноземних інвестицій, які зосереджені в тих регіонах, де для них створені найкращі умови. Київський регіон належить до „регіонів-лідерів”, для яких характерним є гармонійний розвиток усіх напрямів інвестиційної активності. Так, у 2010 році Київський регіон в рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України займав лідируючу позицію. В 2012 році регіон дещо погіршив свою позицію, але залишається в п'ятірці найбільш інвестиційно привабливих регіонів.

Це пояснює той факт, що в області розвивається промисловий комплекс, суттєву частку в загальній вартості основних фондів України становлять засоби виробництва. У структурі засобів виробництва найвагомніше місце належить промисловості – 29,1 %, сільському господарству – 17,1, транспорту і зв'язку – 13,4, будівництву – 2,3, торгівлі і громадському харчуванню – 2,6 %.

У загальнодержавній структурі основних засобів промисловості належить 3,1 %, сільському господарству – 5,3, транспорту та зв'язку – 3,6, будівництву – 4,6, торгівлі та громадському харчуванню – 4,1 %.

У структурі вартості невиробничих фондів Київської області основне місце займає державне управління – 6,0%, освіта – 4, охорона здоров'я та соціальна допомога – 1,9, колективні, громадські та особисті послуги – 2,1, готелі та ресторани – 0,1 та інші.

Однією з важливих проблем є залучення інвестицій в основний капітал, оскільки протягом останніх років спостерігався значний спад інвестиційної діяльності, спричинений кризою, зниженням інвестиційних можливостей підприємств та держави. Відбулося зменшення витрат на нове будівництво, реконструкцію, розширення і технічне переозброєння діючих промислових, сільськогосподарських, транспортних, торгових та інших підприємств області,

а також на будівництво об'єктів житлово-цивільного призначення і соціально-культурної сфери.

Обсяги капітальних вкладень не задовольняють сучасних інвестиційних потреб області, а кошти, що виділяються, ледь забезпечують підтримку виробництва.

Підвищення внутрішніх інвестиційних можливостей підприємств області можливе лише через подолання їх скрутного фінансово-економічного стану. Перспективним напрямом розвитку може стати залучення іноземних інвестицій. Тому на особливу увагу заслуговують іноземні інвестиції як джерело оновлення та розширення виробничого потенціалу області та її територіально-адміністративних одиниць (табл. 5 дод. 3).

Інвестиції здійснюються не лише в область, а і з області в інші країни. Так, у 2012 р. обсяг інвестування склав близько 10 тис. дол. США, що є незначним у порівнянні із обсягами інвестованого в область іноземного капіталу.

Подальшого розвитку набувають такі нові форми економічної співпраці, як спільні підприємства. Дані офіційної статистики свідчать, що саме на спільні підприємства припадає основна частка прямих іноземних інвестицій, що надходять в область.

Одночасно виявлені несприятливі тенденції в сфері міжнародного інвестування, які виражаються в негативній динаміці обсягів, структури інвестицій і відмовленні закордонних інвесторів від спільної підприємницької діяльності з російськими партнерами. Не відзначено позитивних зрушень і в сфері довгострокового науково-технічного співробітництва, задачею якого, в першу чергу, є формування умов для розвитку технологічного потенціалу регіону.

2.3. Економічний механізм стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону

В практичній діяльності регіонів України простежується прямо пропорційна залежність між ступенем розвитку експортного потенціалу й ефективним функціонуванням усього господарського комплексу регіону. Як правило, рівень розвитку внутрішньої економіки тим вищий, чим могутнішим експортним потенціалом володіють регіони держави, і навпаки. Як показує світовий досвід, найбільш дієвою й ефективною стратегією інтеграції економічної системи у світову економіку є поєднання структурної перебудови національної економіки з її орієнтацією на активне зростання експорту.

Мотиви залучення регіональної структури господарства в експортну діяльність визначаються вирішенням таких проблем:

1. Можливість підвищення ефективності використання природних ресурсів і переваг територіального поділу праці.
2. Зменшення рівня безробіття, що може поліпшити ринок праці.
3. Підвищення конкурентоспроможності галузей промисловості, що базується на удосконаленні технічного рівня виробництва та якості продукції.
4. Збільшення припливу інвестицій вітчизняного та іноземного походження.
5. Приплив валютних ресурсів. Чим вище обсяг експорту регіону, тим більше можливостей поповнити доходи бюджету. Наявність експортних виробництв зміцнює фінансово-економічне положення регіону через приплив податків з підприємств і громадян, збільшуючи дохідну частину бюджету територій.
6. Поліпшення платіжного балансу. Збільшення експорту сприяє досягненню позитивного сальдо балансу. У рамках загальнодержавних інтересів збільшення платіжного балансу регіону сприяє зростанню величини зовнішнього торгового обороту країни.

7. Поліпшення в цілому економічної структури регіону і поява можливості економічного зростання. Це дозволить підвищити рівень і якість життя населення, створить відповідну інфраструктуру господарства і підвищить загальну привабливість регіону.

Загальновідомим є той факт, що розвиток експорту створює умови для забезпечення економічної, технологічної, продовольчої і фінансової безпеки країни. Тому, на наш погляд, розвиток експортного потенціалу є стрижневим контуром моделі сприяння економічному розвитку регіону, реалізація якого відбуватиметься згідно регіональної Програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області на 2015-2020 рр., розробленої у відповідності до Законів України „Про стимулювання розвитку регіонів України” та „Про місцеве самоврядування в Україні” [ ] та Постанови Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2012 р. № 1151 „Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” [ ]. У той же час її реалізація ускладнюється відсутністю на регіональному рівні законодавчих актів, що регулюють відносини в сфері зовнішньоекономічних зв’язків.

Регіональна програма розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області на 2015–2020 рр.

Зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності регіону – основа його стійкого соціально-економічного розвитку. Київська область – один із провідних регіонів України, тому від зростання обсягів її зовнішньоекономічної діяльності і стійкого соціально-економічного розвитку залежить в значній мірі й ситуація в Україні в цілому.

Метою Програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області 2015-2020 роки є:

- поліпшення соціально-економічного стану регіону шляхом збільшення обсягів та підвищення ефективності експорту продукції та послуг підприємствами Київської області;

- стимулювання інвестиційної активності іноземних компаній в Київському регіоні через залучення нових технологій та „ноу-хау” у перспективні

експортоорієнтовані підприємства.

Програма розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області на 2015-2020 роки визначає такі основні завдання, як:

- реалізація заходів, спрямованих на розширення інтеграції Київської області у світові ринки товарів, послуг і капіталів шляхом активізації інвестиційних процесів та виробничої діяльності підприємств різних форм власності;
- підтримка конкурентоспроможних проектів підприємств визначальних для області промислових кластерів;
- запровадження механізмів щодо зростання експортоорієнтованого високотехнологічного виробництва;
- розширення всебічного співробітництва з іншими країнами для нарощування обсягів і підвищення ефективності експорту вітчизняної продукції та послуг.

Програма розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області на 2015-2020 роки включає механізм реалізації, вироблений на основі аналізу досвіду стимулювання експорту в розвинутих країнах світу. Він являє собою комплексний підхід щодо напрямів і шляхів реалізації регіональної Програми, тобто одночасне здійснення заходів, спрямованих на розвиток виробництва конкурентоспроможної продукції, розроблення і налагодження виробництва нових видів товарів, здатних конкурувати на світових ринках, просування продукції підприємств визначальних для області промислових кластерів на зовнішні та внутрішні ринки.

Для реалізації Програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області 2015-2020 роки необхідно реалізувати відповідні заходи: визначити та сприяти реалізації перспективних конкурентоспроможних проектів з розвитку експортного потенціалу підприємств визначальних для області промислових кластерів; сформувати ефективну систему збуту товарів та послуг, яка б відповідала світовим стандартам і забезпечувала швидке освоєння київськими товаровиробниками нових зовнішніх ринків; сприяти розширенню

асортименту та збільшенню обсягу товарів та послуг, що експортуються; розширювати межі міжнародної кооперації та співробітництва; створити дієву інфраструктуру, яка б відповідала міжнародним стандартам і задовольняла потреби учасників зовнішньоекономічних відносин у забезпеченні необхідними інформаційними, консалтинговими, маркетинговими, іміджевими та іншими послугами при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності; сприяти розвитку виставкової діяльності; підвищувати інвестиційний імідж регіону; залучати матеріальні і фінансові ресурси для освоєння нових технологій та реалізації перспективних інвестиційних проектів підприємств визначальних для області промислових кластерів; розширювати обсяги страхових послуг по зменшенню ризиків при проведенні зовнішньоекономічних операцій; сприяти активізації інвестиційної діяльності з метою підтримки конкурентоспроможних проектів; забезпечити розширення обсягів кредитування банківськими установами області інноваційно-інвестиційних проектів та експортних операцій.

Для того, щоб дану Програму можна було застосувати необхідно знайти джерела її фінансування. Основними джерелами фінансового забезпечення Програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області 2015-2020 роки стосовно заходів, що здійснюються облдержадміністрацією з метою сприяння підвищенню експортного та інвестиційного потенціалу регіону в межах її повноважень відповідно до чинного законодавства України, є бюджетні кошти. До того ж, планується залучення власних коштів підприємств, технічної допомоги (у тому числі іноземної), іноземних інвестицій, кредитних ресурсів комерційних банків.

Фінансування із обласного бюджету в межах визначеного кошторису буде здійснюватись на виставкову, презентаційну діяльність, залучення провідних наукових інституцій для аналітичної роботи, виготовлення інформаційних матеріалів, замовлення протокольної-сувенірної продукції, проведення представницьких заходів за участю вітчизняних експортерів та іноземних інвесторів, забезпечення участі представників обласної державної

адміністрації, обласної ради та місцевих адміністрацій у зовнішньоекономічному сегменті діяльності Київського регіону, тобто закордонні візити, зустрічі іноземних делегацій.

У 2015 році прогнозовані витрати з обласного бюджету на виконання заходів Програми становлять 9209,0 тис. грн., у тому числі [ ]:

– проведення презентаційно-іміджевих виставкових заходів підприємств визначальних для області промислових кластерів за кордоном згідно з планами Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки та галузевих міністерств, облдержадміністрації та обласної ради, а також у регіонах, з якими укладені міжрегіональні угоди, – 1909,0 тис. грн.;

– подолання недостатньої інформованості іноземних партнерів про сучасний стан та можливості економіки регіону. Розроблення та систематичній випуск інформаційної, рекламної та презентаційної продукції у друкованому та електронному формах – 1300,0 тис. грн.

На наступний рік прогнозовані витрати з обласного бюджету на виконання заходів Програми становлять 2500 тис. грн., у тому числі:

– проведення презентаційно-іміджевих виставкових заходів підприємств визначальних для області промислових кластерів за кордоном згідно з планами Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки та галузевих міністерств, облдержадміністрації та обласної ради, а також у регіонах, з якими укладені міжрегіональні угоди, – 2100,0 тис. грн.;

– подолання недостатньої інформованості іноземних партнерів про сучасний стан та можливості економіки регіону. Розроблення та систематичній випуск інформаційної, рекламної та презентаційної продукції у друкованій та електронній формах – 1400,0 тис. грн.

Головним розпорядником коштів є Головне управління економіки та зовнішніх економічних зв'язків Київської обласної державної адміністрації.

Реалізація Програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області 2015-2020 роки посилить ефективність та практичну дію Програми економічного та соціального розвитку Київської області та сприятиме:

створенню додаткових робочих місць; модернізації промислового виробництва та забезпеченню випуску конкурентоспроможної продукції; впровадженню енерго- та ресурсозберігаючих технологій; підвищенню інвестиційної привабливості регіону та пошуків інвестиційних процесів; залученню нових технологій та „ноу-хау”; забезпеченню споживачів внутрішнього ринку якісною продукцією; розширенню асортименту конкурентоспроможної продукції на внутрішніх ринках з метою скорочення імпорتنих поставок; захисту вітчизняного товаровиробника; розвитку соціальної сфери.

При розробленні Програми було здійснено прогностичний аналіз, на якому базуються основні положення даної Програми і що має забезпечити реальні результати. Виконання Програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області 2015-2020 роки забезпечить у середньому щорічний приріст експорту по основних галузях у 2015 році – на 25 %, у 2016 році – на 30 % і т.д. [ ]. Ці показники випливають з прогностичного аналізу експортного потенціалу Київської області та тенденцій у зовнішній торгівлі регіону.

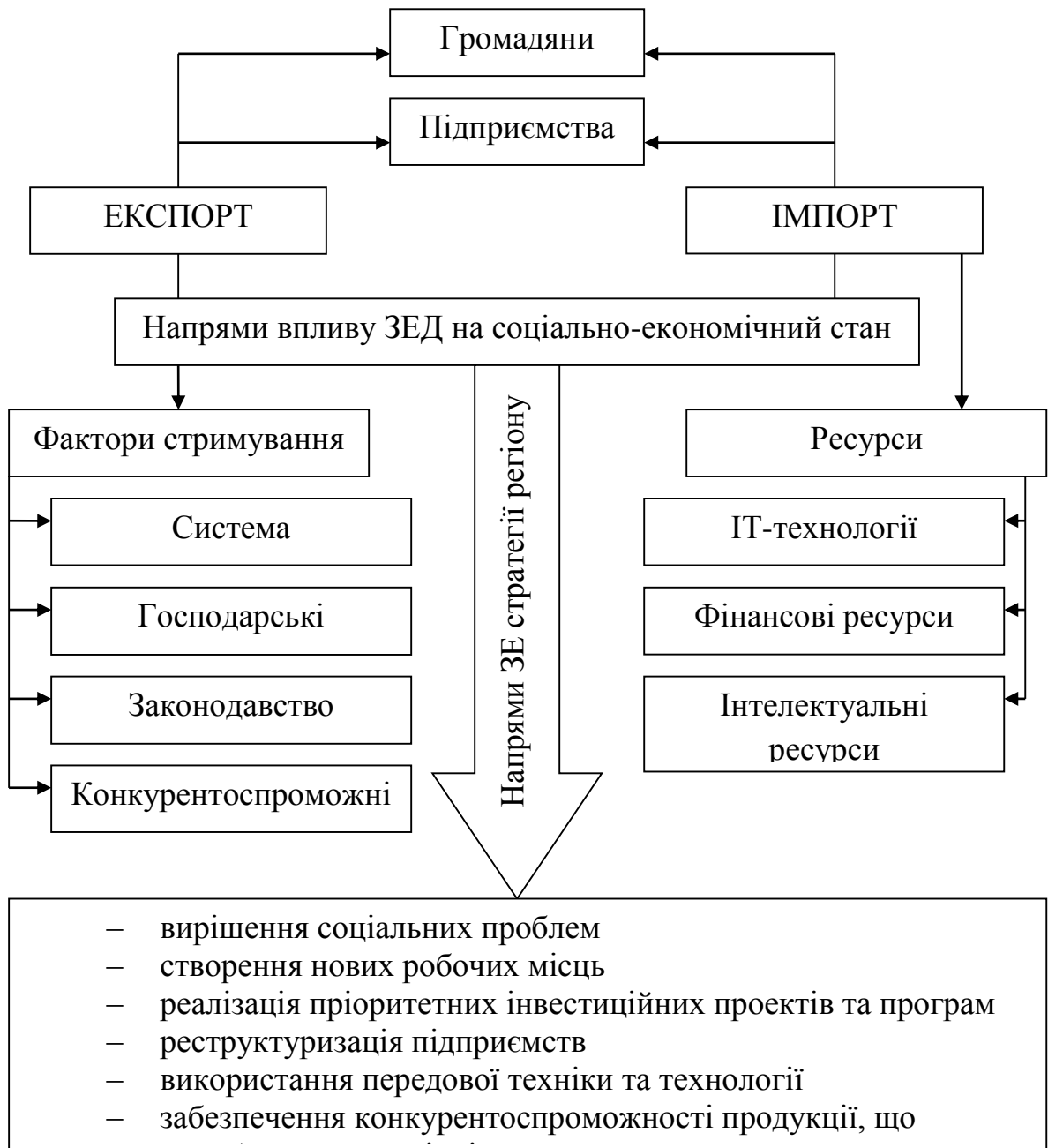
Під час виконання Програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області 2015-2020 роки обов'язковим є координація та контроль за її ходом.

Координацію дій по виконанню Програми здійснює Головне управління економіки та зовнішніх економічних зв'язків обласної державної адміністрації.

Контроль за виконанням Програми покладається на постійну комісію Київської обласної ради з питань соціально-економічного розвитку регіону.

Така регіональна програма матиме позитивні наслідки не тільки для розвитку експортної діяльності регіону, але й справить суттєвий вплив на рівень соціально-економічного розвитку регіону (рис. 2.12) [29].

Сформульоване в роботі уявлення про зовнішньоекономічну діяльність як невід'ємну частину відтворювального процесу на рівні регіону дозволяє виділити певну послідовність кроків і у формуванні його ефективної зовнішньоекономічної політики:

Рис. 2.12. Напрями впливу зовнішньоекономічної діяльності на соціально-економічний стан регіону

1. Визначення тенденцій розвитку світового господарства і вивчення світового досвіду формування регіональної політики з урахуванням сформованих тенденцій.

2. Дослідження стану регіональної економіки і результативності ЗЕД у плані її впливу на вирішення задач соціально-економічного розвитку регіону.

3. Визначення проблем соціально-економічного розвитку регіону і місця ЗЕД у їхньому вирішенні.

4. Обґрунтування стратегії ЗЕД регіону як найважливішої складової

загальної стратегії його соціально-економічного розвитку: постановка стратегічних цілей і задач, визначення шляхів їхнього рішення, вибір з наявних альтернатив найбільш ефективних стратегій, формування механізмів реалізації прийнятих стратегій.

5. Формування зовнішньоекономічної політики регіону як мотиваційного механізму, що забезпечує найбільш сприятливі умови реалізації стратегії ЗЕД.

Проведений у роботі аналіз загальноукраїнських тенденцій, стану економіки Київського регіону і результативності його зовнішньоекономічної діяльності дозволяє стверджувати, що однією з найгостріших проблем розвитку регіону є неефективна структура експортно-імпортних операцій, яка породжує істотні втрати доходу як від внутрірегіональної, так і від зовнішньоекономічної діяльності.

Формування раціональної галузевої структури регіональної економіки, обґрунтоване виділення галузей спеціалізації в сформованій системі міжнародного поділу праці являє собою складну теоретичну і практичну задачу.

З погляду економічної теорії ефективна галузева структура економіки повинна відповідати принципів системності. Причому йдеться про створення структури, що знаходиться в стані безперервного розвитку. Оскільки дана система формується з різних напрямків діяльності, то надзвичайно актуальним видається питання про сполучення властивостей її цілісності й подільності. Цілісною визнається система, у якій кожний елемент або параметр пов'язаний з усіма іншими елементами або параметрами, і зміни, внесені в один з елементів або параметрів, викликають необхідність внесення змін в усі інші елементи або параметри. Навпаки, подільною вважається система, у якій елементи або параметри не пов'язані між собою. Раціональне сполучення властивостей цілісності й відособленості багато в чому визначає умови стійкого функціонування, модернізації та розвитку системи.

Ще одна проблема, яка істотно впливає на формування раціональної структури економіки Київського регіону, – знаходження оптимального

сполучення між рівнем її спеціалізації й диверсифікації. Очевидно, що при стабільних потребах у продукції галузей і регулярних потоках факторів виробництва, більш раціональним виявляється поглиблення спеціалізації. Однак нестабільність більшості галузевих ринків робить необхідною диверсифікацію економічних систем, що дозволяє гнучкіше підбудовувати їхню структуру під потреби ринку, що змінюються, і маневрувати розташовуваними ресурсами, розподіляти ризики. Ми вважаємо, що при визначенні необхідного рівня диверсифікації слід орієнтуватися на виробництва або регіони, які мають незбіжні цикли коливань ринкової кон'юнктури.

В умовах високодинамічного середовища названі вимоги до ефективної структури економіки регіону, на нашу думку, повинні бути доповнені вимогою до формування внутрішніх джерел саморозвитку і самонавчання системи, які дозволяють їй пристосовуватися до змін, що відбуваються, і тим самим створювати основу стійкості функціонування в кожний даний відрізок часу.

Дотримання принципу цілісності ґрунтується на взаємодії галузей і сфер діяльності в ході вирішення задач соціально-економічного розвитку регіону. Розглянемо одну з важливих галузей спеціалізації регіону – сільськогосподарське виробництво. Як показує досвід економічно розвинених країн, що мають у цій галузі найбільш істотні досягнення, в сучасних умовах спостерігається чітко виражена тенденція до зниження частки сільського господарства у валовому суспільному продукті і різкого скорочення зайнятості економічно активного населення [34]. Це в жодному разі не означає зниження значущості галузі, але в той же час подібна тенденція є наслідком її глибокої структурної перебудови, докорінної зміни її становища в економічній системі.

Умовою ефективного сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах є його органічний зв'язок з галузями промисловості й транспорту, наукою, формування агропромислового комплексу (АПК) і агробізнесу. У цьому зв'язку про розвиток галузі варто судити за рівнем розвитку усього АПК, що включає, як відомо, три сфери: промисловість, яка виробляє засоби

виробництва для сільського господарства, включаючи сільськогосподарську техніку, виробництво добрив і т.д.; власне сільськогосподарське виробництво; галузі, зайняті транспортуванням, переробкою, зберіганням і збутом продовольства та сільськогосподарської сировини.

Причому, досвід економічно розвинених країн показує, що для підвищення ефективності роботи АПК, збільшення частки виробленої ним доданої вартості співвідношення між зазначеними сферами повинне підтримуватися на рівні 30:10:60. Наприклад, у США в першій і другій сферах АПК формується 9/10 усієї вартості виробленого продукту [106]. Стосовно України та Київської області історичною особливістю є переважання сільськогосподарського виробництва в структурі АПК, що призводить до низької дохідності й продуктивності даної сфери діяльності, технічної відсталості, втрат значної частини врожаю в зв'язку з недостатнім рівнем розвитку потужностей по переробці, зберіганню і транспортуванню виробленої в сільському господарстві продукції. Очевидно, що при побудові ефективної структури економіки регіону слід врахувати раціональні пропорції між різними сферами діяльності АПК.

Подібні проблеми пов'язані також з розвитком сфери туризму і надання рекреаційних послуг. В усьому світі ця сфера набула рис туристичної індустрії, до складу якої включаються підприємства, що надають послуги по розміщенню туристів; підприємства громадського харчування і торгівлі; транспортні організації; підприємства, що виробляють товари для туристичного сервісу; навчальні заклади, що займаються підготовкою відповідних фахівців. Комплексний розвиток галузей туристичної індустрії забезпечує високий рівень туристичного сервісу, привабливість регіону для туристів, а також максимальну результативність розглядуваної сфери діяльності.

Формування на території регіону найбільшого в Україні транспортного вузла також припускає взаємозалежний розвиток дорожнього будівництва, потужностей по збереженню вантажів, а також підприємств, що забезпечують їхній розвиток необхідними засобами виробництва.

У цілому досвід розвитку світової економіки свідчить про збереження ролі промисловості як провідної сфери матеріального виробництва. Промисловість є головним виробником товарів виробничого й особистого споживання, від рівня її розвитку залежать темпи науково-технічного відновлення і зростання продуктивності праці в інших сферах і галузях. У цьому зв'язку формування сучасного конкурентоспроможного промислового виробництва в регіоні виступає основним моментом його переходу до стійкого поступального розвитку. Особливо це стосується галузей, що визначають науково-технічний прогрес, головним чином, машинобудування і хімії. Їхня питома вага в економіці розвинених держав неухильно зростає, наближаючись до оцінки в 50 % [106].

У той же час, якщо орієнтуватися переважно на сільськогосподарську спеціалізацію, то, як показує приклад деяких держав Євросоюзу з подібною спеціалізацією, вони відносяться до числа відносно бідних держав і є дотаційними регіонами [89].

Однак, це не означає, що в регіоні слід розвивати всі перелічені галузі, оскільки їх продукція не буде конкурентоспроможною в умовах відкритості вітчизняної економіки.

На особливу увагу заслуговує досвід створення вільної економічної зони Славутич. Але цілий ряд факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру призвели до того, що зазначена ВЕЗ не виконує в повному обсязі поставлених завдань [208].

Існує кілька теоретичних концепцій, що дозволяють визначити напрямки економічної політики регіону. Відповідно до неокласичної теорії зростання, прямо орієнтованої на пропозицію, темп зростання регіональної економіки визначається нагромадженням капіталу, зростаючою пропозицією праці і технічним прогресом. Регіональне зростання можливе також за рахунок міжсекторних (міжгалузевих) зрушень. Просторові нерівності обумовлені міжрегіональною і міжкраїнною іммобільністю виробничих факторів. Тому регіональна економічна політика повинна коректувати недосконалий ринковий

механізм і стимулювати таку мобільність через інвестиційні та міграційні субсидії, поліпшення фізичної інфраструктури тощо.

На противагу неокласичній теорії, теорія експортної бази підкреслює вплив фактора попиту. В регіонах, що спеціалізуються на виробництві продуктів з низьким рівнем витрат і високою часткою експорту, до яких належить Київська область, економічне зростання істотно залежить від гнучкості та мобільності факторів виробництва. Ці гнучкість і мобільність можуть стимулюватися за допомогою того ж інструменту, який рекомендує неокласична теорія. Однак неокласична теорія уникає застосування важелів впливу адміністративного типу, тоді як теорія експортної бази вважає правомірним використання прямої державної допомоги або державної участі в приватних підприємствах.

Теорія розміщення розглядає як один з основних напрямків регіональної політики поліпшення факторів розміщення, тому що саме відмінностями у факторах розміщення вона пояснює економічну просторову нерівність. Такими факторами вважалися транспортні й комунікаційні витрати. Звідси й акцент на інвестиції у фізичну інфраструктуру (дороги й ін.). Пізніше стала підкреслюватися важливість соціально-культурних факторів розміщення, таких як можливість одержання освіти, медичного обслуговування й ін.

У теорії полюсів зростання, що одержала розвиток у працях Перроу і Будевіля, регіональний економічний розвиток пов'язується зі створенням деякого промислового каркаса, який через механізм „витрати-випуск” викликає розвиток інших виробництв.

У теорії кумулятивних причин, навпаки, підкреслюється негативний ефект економічного зростання. Зокрема відзначається, що економічний розвиток є кумулятивним процесом у регіонах з агломераційними перевагами, що веде до зростання відмінностей між розвиненими і менш розвиненими регіонами.

Прихильники теорії полюсів зростання і теорії кумулятивних причин важливу роль у регіональній політиці відводять створенню і розвитку

промислових комплексів у відсталих регіонах. Невелика кількість добре продуманих і розміщених промислових підприємств може послужити поштовхом для подальшого формування відносно невеликих близько розташованих підприємств, тобто розвитку території.

Відповідно до теорії життєвого циклу виробництва товарів регіональна економічна політика повинна концентруватися на створенні сприятливих умов для інноваційної стадії в менш розвинених регіонах, наприклад, на створенні освітніх і наукових центрів. На цій стадії необхідні великі персональні контакти і, отже, більш сприятливим місцем для розміщення інновацій є великі міста. Друга стадія – активне виробництво, воно може бути розміщене в периферійних районах. Однак необхідно враховувати, що в міру насичення ринку активність виробництва буде знижуватися і будуть потрібні нові інновації.

Часто просторові нерівності розглядаються як результат політичної й економічної влади (теорії влади). При цьому підкреслюється, що виробництво і торгівля найвищою мірою контролюються мезоструктурами, які складаються з трансрегіональних і транснаціональних корпорацій. Ігнорування ж влади і міжнародного аспекту розподільних рішень веде до помилок у регіональній політиці. З погляду Фрідмана, проблема просторових нерівностей може бути вирішена через перерозподіл економічної та політичної влади та відновлення балансу між функціональною і територіальною інтеграцією. Зазначимо, що саме до питань перерозподілу влади між державою і регіонами зводиться розуміння регіональної політики багатьма вітчизняними політиками та дослідниками.

Таким чином, вибір стратегії і регіональної зовнішньоекономічної політики – складна задача, яка потребує врахування всіх сформованих тенденцій і використання розвинутих методів наукового супроводу. Разом з тим від ступеня ефективності передбачених у ній мотиваційних механізмів прямо залежить формування умов стійкого розвитку регіональної економіки.

Як показує світовий досвід, найбільш ефективними є шляхи забезпечення міжнародного рівня конкурентоспроможності підприємств регіону, що спираються на прийняту економічно розвиненими країнами світу нову доктрину ведення зовнішньоекономічної діяльності. Тим більше, що Київський регіон володіє унікальним набором найбільш істотних у сучасних умовах компетенцій, таких як зростаючий ринок, сприятливі ресурсно-кліматичні умови і місце розташування, дешева і висококваліфікована робоча сила, режим максимального сприяння, в тому числі іноземним інвесторам, з боку регіональної адміністрації.

Для ефективного використання впливу наявних компетенцій на компетенції зовнішньоекономічних партнерів, на нашу думку, назріла необхідність переходу від концепції атомізованого розвитку підприємств промисловості регіону і торгово-посередницької доктрини ведення зовнішньоекономічної діяльності до концепції взаємодії в рамках міжнародних відтворювальних структур.

Обмін компетенціями можливий в Київському регіоні за такими напрямками. До проблемних сфер, в яких доцільним є здійснення обміну компетенціями, є такі:

- ресурсні й інвестиційні обмеження;
- технологічні обмеження;
- неефективна структура управління;
- неефективні розподільні мережі;
- відсутність навичок маркетингової роботи;
- проблеми формування клієнтської бази.

Для реалізації взаємодії в межах міжнародних господарських структур для вирішення проблем розвитку потенційні партнери повинні володіти такими компетенціями:

- наявність потужного інвестиційного потенціалу;
- нові технології;
- передові методи управління і навчання кадрів;

- гарні конкурентні позиції на ринку;
- популярність торгової марки;
- розвинуті ділові й розподільні мережі;
- прогресивні маркетингові стратегії і засоби їх реалізації.

Для включення до складу транснаціональної відтворювальної структури підприємство, яке бажає до неї вступити, повинно володіти такими компетенціями:

- зростаючий ринок продукту;
- доступ у місцеві органи влади;
- наявність напрацьованих формальних і неформальних зв'язків і відносин у бізнесі;
- досвід роботи в країні, знання особливостей національного ринку;
- полегшення процедури організації бізнесу в країні.

В сучасних умовах, що характеризуються зростанням взаємодії національних економік і глобалізацією виробництва, найвищими темпами науково-технічного прогресу і крайнім загостренням конкурентної боротьби, що не визнає національних рамок, відродження конкурентоспроможного промислового виробництва неможливе без інтеграції в глобальні світогосподарські процеси.

Закордонна практика пропонує нові організаційні форми адаптації до нових умов розвитку економіки – формування або участь у вже існуючих транснаціональних корпораціях, стратегічних альянсах і підприємницьких мережах. Дані форми міжнародної взаємодії дозволяють їх учасникам, незалежно від обсягу власних ресурсів і розмірів, вирішувати не тільки питання виживання, але й активно наступати на позиції конкурентів. Економічні суб'єкти, спираючись на ТНК, мережі й альянси, одержують можливість освоювати нові технології і ринки збуту, реалізовувати міжгалузеві новаторські проекти, переборювати границі країн і економічних блоків, розділяти з партнерами ризики і вигоди, пристосовуватися до умов державного регулювання ринку і конкуренції. Активізацію процесу створення цих структур

можна розцінювати як докорінну організаційну перебудову усїєї світової ділової мережі, що створює, крім усього іншого, сприятливі умови для входження українських підприємств і корпорацій у глобальні інститути впливу.

Однією з найпомітніших тенденцій розвитку сучасного світового господарства є виникнення нового виду міжкраїнної конкуренції, спрямованого на боротьбу за залучення в країну транснаціонального капіталу. Проявом цієї тенденції є швидке зростання кількості зон економічного сприяння.

Власники капіталу встають на шлях розміщення інвестиційних ресурсів за кордоном у відповідь на конкуренцію, що підсилюється, лібералізацію ринків, появу нових, ефективніших сфер прикладення капіталу. Однак найбільші вигоди цей процес приносить країнам, що розвиваються, і країнам із кризовим станом економіки. У цьому випадку іноземні інвестиції не тільки служать джерелом необхідних фінансових коштів для економічного зростання, але й забезпечують доступ до сучасних технологій, методів управління виробництвом, спричиняють приплив іноземних фахівців, полегшують можливість підготовки кваліфікованих кадрів.

На думку відомих західних економістів Г. Хабернера, Г. Майера й ін., приплив іноземного капіталу позитивно позначається в усіх випадках, незалежно від форми вторгнення в національну економіку (приватні прямі інвестиції, портфельні інвестиції, державні й міждержавні кредити). Таке твердження не є безперечним. Аналіз ефективності іноземних інвестицій в економіку України показує, що використання різних форм інвестування має неоднозначні наслідки. Залучення міжнародних кредитів сприяє, як правило, виникненню різноманітних форм залежності від кредиторів, викликає різке зростання зовнішнього боргу. Надання кредитів не пов'язане також з одержанням доступу до сучасних технологій. Не можуть виступити як діючий каталізатор економічного розвитку і портфельні інвестиції. Ця форма інвестування розглядається власниками капіталу, насамперед, як засіб диверсифікації ризиків і одержання додаткового доходу від спекулятивних операцій з цінними паперами. На відміну від названих форм, прямі іноземні інвестиції (ПІІ) дійсно викликають довгостроковий економічний інтерес обох

сторін, сприяють розвитку партнерських відносин і забезпечують доступ українським підприємствам до накопиченого у світовому господарстві науково-технічного, виробничого і кадрового потенціалу.

Найперспективнішими в плані створення умов для економічного зростання є ПІІ у вигляді нової техніки і технології, здійснювані в ключові галузі розвитку регіону транснаціональними утвореннями. Узагальнюючи світовий досвід, можна простежити три цільові ланцюжки здійснення ними ПІІ у різні сфери бізнесу (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Цільові ланцюжки здійснення прямих іноземних інвестицій з боку ТНК

Такий взаємозв'язок свідчить про те, що поряд з безпосередньо інвестиціями транснаціональні організації привносять і нову культуру їх розміщення, що забезпечує системний комплексний підхід до розвитку вибраної сфери інвестування.

Останніми роками не можна не відзначити значного збільшення припливу іноземних інвестицій в країни, що розвиваються. При цьому інтерес іноземних

інвесторів викликають, перш за все, країни і регіони з гарними перспективами економічного зростання, здатні забезпечити нові місткі ринки збуту. Факторами негативного впливу є політична нестабільність, невизначеність нормативних актів і законодавства, проблеми інфраструктури, низька культура українського бізнесу, злочинність. Компенсувати ці несприятливі фактори можна тільки за рахунок надання державних гарантій від інвестиційного ризику і широкого використання пільг та стимулів для іноземних інвесторів в регіонах.

Проте було б неправильним здійснювати стимулювання припливу іноземних інвестицій взагалі, не озброївшись обґрунтованою інвестиційною політикою, не визначивши стратегічної мети, ефективних пропорцій і пріоритетів. В даний час переважна частина ПІІ припадає на найбільш динамічні інфраструктурні галузі (телекомунікації, енергетика) та підприємства добувної промисловості. Іноземні інвестори прагнуть отримати високий і швидкий прибуток. Це цілком нормально, але погіршує і без того визначену сировинну орієнтацію української економіки, нерівність між галузями, що працюють на внутрішній і зовнішній ринки.

Залучення капіталу в галузі, що визначають економічний розвиток регіону, можна забезпечити шляхом надання селекційних пільг, які дозволяють одержувати в цих галузях не менший прибуток, ніж, наприклад, в галузях плавно-енергетичного комплексу. І в першу чергу, необхідно підвищити привабливість вкладень в галузі, що виробляють наукомістку і високотехнологічну продукцію. Саме ці галузі визначають не тільки теперішній стан, але й майбутнє соціально-економічне положення регіонів.

Іноземні інвестиції вітчизняних підприємств традиційно представлені прямими і портфельними інвестиціями. Проте їм властиві певні особливості, що впливають з мотивів діяльності. Якщо інвестори західних компаній мають на меті максимізацію прибутку, то для українського бізнесу головними мотивами є пошук клієнтів за кордоном і формування там сучасної інфраструктури зовнішньоекономічних зв'язків. Ці підприємства виконують в

основному посередницькі функції, пов'язані з реалізацією продукції вітчизняних виробників за кордоном, і одержують дохід через різницю в цінах.

Ми вважаємо, що розвиток форм зарубіжного інвестування здатний принести велику ефективність. Вітчизняні інвестиції у виробничу сферу доцільно здійснювати в трьох напрямках: виробництво товарів для збуту на місці, експорт вироблених товарів у треті країни, поставки до України в рамках виробничої кооперації і для споживацького ринку. Як наступний крок можна розглядати розширення мережі закордонних компаній виробничого профілю за участю українського капіталу. Так, для ряду наукомістких галузей було б доцільним перенести на територію західних країн досвідне і малосерійне виробництво високотехнологічної продукції, створеної на основі вітчизняних розробок. Це дозволило б посилити впроваджувальну стадію і підвищити конкурентоспроможність цієї продукції на західних ринках.

Функції регіональної влади в стимулюванні розвитку ЗЕД в регіоні повинні стосуватись формування внутрішніх факторів залучення іноземних інвесторів в регіон та створення передумов участі інвесторів в соціально-економічному розвитку регіону. До компетенцій регіональної влади повинні входити:

- визначення умов участі іноземних інвесторів в соціально-економічному розвитку регіону, за яких така участь дасть найбільший результат;
- встановлення потенційних партнерів, робота з якими забезпечить отримання максимальних переваг для регіону;
- визначення і позиціонування компетенцій, які можуть бути запропоновані можливим партнерам в обмін на включення регіональних підприємств в міжнародні відтворювальні структури;
- створення продуманих мотиваційних механізмів, що забезпечують найдієвіші стимули для всіх зацікавлених сторін в реалізації нової концепції ЗЕД регіону.

Ще одним слабким місцем регіональної зовнішньоекономічної політики є недооцінка ролі в створенні умов стійкого розвитку регіону високих

технологій, які в сучасних умовах розглядаються в усьому світі як найперважніший метод стимулювання ендogenous розвитку. Питанню регіонального розвитку на основі високих технологій в країнах ОЕСВ приділяється першорядна увага.

Регіональний аспект науково-технічної політики в сучасних умовах передбачає:

- створення інноваційних центрів і агентств з поширення нових технологій;
- створення науково-дослідних парків при університетах;
- стимулювання малих, високотехнологічних фірм, що є одночасно і високоризиковими, особливо на депресивних територіях;
- поліпшення інфраструктурного забезпечення територій як умова розміщення високотехнологічних підприємств;
- створення спеціального фонду заохочення інновацій та ін.

Світовий досвід економічного розвитку показує, що цілеспрямована зміна технологій дозволяє економіці швидко вийти зі стану тривалої депресії. Розвиток сфери високих технологій дозволяє підвищити продуктивність і одночасно знизити ціни, що сприяє зростанню добробуту населення, збільшенню масштабів виробництва, розвитку торгівлі і підвищенню загальної конкурентоспроможності. На регіональному рівні досягається підвищення технічного рівня місцевої промисловості шляхом стимулювання власних наукових розробок або залучення високотехнологічних виробництв з інших регіонів.

За наслідками спеціальних досліджень, проведених ОЕСО, зроблений висновок, що високі технології позитивно впливають на промисловий розвиток і зайнятість в регіонах, здатних розвивати і використовувати їх, але не дають такого результату у відсталих регіонах; що без урядової підтримки високі технології майже не розвиваються. Саме як форму підтримки слід розглядати створення техніко-впроваджувальних зон, що набули значного поширення в багатьох країнах світу, і в тому числі в країнах перехідної економіки [36, 50-58].

Нині, за різними оцінками, в США, наприклад, діє до 150 технопарків, які забезпечують співпрацю між університетами і промисловими підприємствами, дозволяючи вченим безпосередньо брати участь у практичній реалізації їх ідей. Допускається створення на території технопарків і промислових виробництв, що випускають дослідні партії продукції, здійснюючих збірку високотехнологічних виробів [63, 69-72].

При різних формах організації та спеціалізації створення технопарків неможливе без допомоги на початковій стадії робіт венчурним компаніям, окремим винахідникам і вченим, які розробляють нові види продукції і нові технології.

При розробці плану створення технополісу місцева влада надає велике значення не тільки фінансовій, але й моральній підтримці проекту. В регіоні проводиться його публічне обговорення, організуються лекції, семінари, конференції з проблем створення і розвитку технополісу. Влада постійно інформує населення про виконання програми.

Для координації здійснення програм створення технополісів на території регіонів, як правило, формується спеціальний комітет, куди входять представники органів влади, місцевих органів самоврядування, бізнесу, науки, преси. Цей комітет деталізує загальну концепцію технополісу, критерії відбору кандидатів для участі в програмі. Оперативними справами технополісів займається сектор відділу розміщення промисловості і охорони навколишнього середовища. В меріях також створюються координаційні комітети і, крім того, різні комісії, асоціації, товариства сприяння технополісам, куди на громадських засадах входять бізнесмени, університетські вчені, місцеві політичні діячі, журналісти тощо.

Дослідження світового досвіду (країнна диференціація інструментів зовнішньоекономічної політики) дозволяє узагальнити підходи до формування системи стимулів, за допомогою яких регіони здійснюють свою зовнішньоекономічну політику.

Так, в різних країнах світу використовуються різні види пільг для стимулювання зовнішньоекономічної діяльності регіонів, до яких належать:

1. Податкові пільги:
  - на кредити;
  - на майно;
  - на контракти промислових і торгових фірм;
  - на продаж;
  - на інвестиції.
2. Звільнення від митних зборів устаткування, що імпортується.
3. Субсидії капіталу.
4. Звільнення від податків на доходи корпорацій.
5. Звільнення від податків на акції.
6. Інвестиційні позики.
7. Звільнення від локальних податків на майно.
8. Звільнення від інших видів локальних податків.
9. Стимулювання зайнятості:
  - кредити на створення робочих місць;
  - стимулювання вибіркової зайнятості;
  - навчання робочих професій;
  - навчання службовців.
10. Звільнення іноземців від прибуткового податку у разі рідкісних і українських необхідних професій.
11. Підтримка інвестиційних фондів:
  - випуск облігацій під промисловий розвиток;
  - пільгові кредити;
  - відміна податку на збільшення вартості капіталу.
12. Субсидування проектів.

Зазначимо, що в більшості випадків регіональна політика передбачає гнучке поєднання різних інструментів (методів). Вибір тих чи інших стимулів або їх сукупності залежить від мети розвитку регіону.

Поряд з виявленням найефективніших сфер розвитку і стимулювання зовнішньоекономічної діяльності важливою методичною проблемою є також визначення раціональних форм і методів її ведення. Причому ефективність може визначатися як з позиції інтересів підприємницької структури (отримання високого прибутку), так і з позиції інтересів регіону. І в першому, і в другому випадку зовнішньоекономічна діяльність покликана забезпечити досягнення мети і вирішення задач, що стоять у сфері розвитку підприємницької структури або регіональної економіки в цілому. Отже, вибір форм і методів ведення зовнішньоекономічної діяльності, її обсягів не може здійснюватися у відриві від вказаної мети і задач.

У той же час в основі вибору повинна лежати специфіка конкретних сфер цієї діяльності. Для сировинних товарів і сільськогосподарської продукції розвинутою формою міжнародної торгівлі є торгівля через товарні біржі. На сьогоднішній день через товарні біржі відбувається від 5 до 20 % світової торгівлі біржовими товарами (нафта, нафтопродукти, кольорові метали, сільськогосподарська сировина і т.д.). Реалізація товарів через товарну біржу дозволяє підприємцю не вирішувати задачі просування товарів та створення власних збутових мереж і тим самим уникнути значних фінансових витрат. Особливий інтерес при цьому становлять ф'ючерсні товарні біржі, де угоди укладаються на товари стандартної кількості і якості фіксованими термінами поставки в майбутньому. Для зменшення ризиків втрат, пов'язаних з несприятливою зміною цін, вдаються до операцій хеджування. Суть цих операцій виражається в тому, що при сприятливій кон'юнктурі ринку здійснюється продаж контрактів на майбутні поставки продукції на максимально можливу перспективу. Якщо в майбутньому ціни на дану продукцію впадуть, контракти можна відкупити за новою, нижчою ціною. Це дозволяє не тільки уникнути збитків, але й отримати прибуток на різниці цін.

Поряд з прямим експортом товарів слід використовувати все різноманіття форм міжнародної науково-технічної та економічної співпраці, включаючи угоди з експортерами аналогічних ресурсів з інших країн про розділ і квотування ринків країн-імпортерів (табл. 2.4).

Реалізація ефективної концепції зовнішньоекономічної діяльності регіону

потребує перенесення акцентів зі сфери торгівлі в сферу довгострокової співпраці, формами якої є міжнародна кооперація виробництва, науково-технічна співпраця і обмін технологіями, спільне здійснення інвестиційних проектів і міжнародний лізинг.

Міжнародна кооперація в обробній сфері займає провідне місце серед інших форм зовнішньоекономічних зв'язків. Кооперація об'єднує партнерів з різних країн на основі спільності економічних, виробничих і науково-технічних інтересів.

Вона виступає наслідком міжнародного поділу праці, що досяг такого рівня, при якому за окремими країнами закріплюються стадії виробничого процесу або життєвого циклу продукту.

Міжнародна кооперація охоплює різні сфери співпраці:

– передвиробнича взаємодія (передача технологій, спільна розробка нових видів кооперованої продукції, будівельні й монтажні роботи, модернізація підприємств і т. ін.);

– виробнича і технологічна співпраця (розробка і погодження проектно-конструкторської документації, технологічних процесів, якісних характеристик продукції);

– вдосконалення управління виробництвом, торгово-комерційні зв'язки по реалізації кооперованої продукції (взаємні поставки, продаж третім особам, координація обсягів поставок і цін, умов і форм розрахунків, післяпродажного обслуговування).

Міжнародна кооперація створює ряд важливих переваг для вітчизняних підприємств:

– розширює можливості технічного оновлення; забезпечує відповідність кооперованих виробів (кінцевих і комплектуючих) стандартам міжнародних організацій і країн-партнерів по коопераційних зв'язках;

Переваги і недоліки різних форм міжнародної торгівлі

Види операцій	Переваги	Недоліки
1. Міжнародний бартер (товарообмін) і зустрічні закупівлі (поставки товарів на звичайних комерційних умовах і із зобов'язанням закупити у партнера зустрічний товар)	Розробка нових ринків збуту продукції, збір інформації і налагодження ринкових контактів Забезпечення стійкого зв'язку між партнерами, оскільки втрата партнера означає втрату джерела потрібного товару і ринку збуту Можливість подолати нетарифні бар'єри і обмеження Економія на транспортних, складських витратах Розширення можливостей експорту	Невідповідність принципам СОТ про недискримінацію і різносторонність торгівлі Обмежені можливості збігу інтересів партнерів Погано структуровані розрахунки Тривалі й складні переговори Труднощі в управлінні якістю товару, що поставляється
2. Компенсаційні операції (продаж закордонними фірмами машин, устаткування, технологій в обмін на стрічні поставки сировини і напівфабрикатів, вироблених на поставленому устаткуванні)	Можливість заміщення за рахунок іноземних позикових коштів частини одноразових капітальних вкладень з погашенням кредиту поточними витратами на випуск стрічної продукції, що поставляється Вдосконалення структури експорту, тому що, отримавши від закордонної фірми устаткування, можна поставляти продукти вищого ступеня обробки	Автономність комерційної і фінансової сторін угоди, внаслідок чого постачальник комплектного устаткування може в майбутньому відмовитися від купівлі товару Обмежені можливості вибору партнера Значні відмінності у вартості сировини і напівфабрикатів, з одного боку, і устаткування – з другого, потребують великомасштабних поставок сировинних ресурсів на світовий ринок, що веде, у свою чергу, до зниження цін на них і зростання зобов'язань
3. Авансові поставки (товар поставляється закордонному контрагенту авансом, із зарахуванням виручки на спеціальний умовний рахунок в банку імпортера, звідки потім йде оплата зустрічних товарів)	Можливість укладання угоди у випадку, якщо первинний експортер не має достатніх валютних коштів для оплати товарів, що імпортуються, або коли фірма-контрагент не впевнена в платоспроможності імпортера Служить засобом активного просування товарів на ринках країн з обмеженою платоспроможністю Використання умовних рахунків дозволяє гарантовано одержувати платежі у випадку, якщо угода відбулася, а також повернути втрачені кошти при її розірванні Можливість використовувати залишок коштів на розсуд їх власника	Труднощі з наданням фірмі-контрагенту задовольняючого її асортименту товарів для авансових поставок Велика тривалість переговорів, особливо при підключенні третіх осіб і державних органів Утруднення з погодженням цін в умовах різночасного відвантаження товарів Висока вартість банківських послуг з управління спеціальними умовними рахунками і послуг з взаємного страхування сторін від фінансового ризику Необхідність надання знижок та інших стимулів зацікавленою стороною

- дозволяє добитися значного і швидкого збільшення випуску кінцевої продукції, реалізації її на ринках закордонного партнера і на світовому ринку завдяки тому, що до відносно невеликої частини імпортних комплектуючих українське підприємство може приєднати значну кількість компонентів власного виробництва і живої праці та скористатися для реалізації розподільною мережею партнера;
- сприяє економії валютних коштів;
- інтенсифікує спільну підприємницьку діяльність партнерів з різних країн в різних договірних та інституційних формах.

При виборі форми міжнародної кооперації виробництва для стимулювання розвитку експорту в регіоні можна спиратися на укрупнене групування, застосовуване Європейською економічною комісією ООН.

Модель 1. Кооперація на ліцензійній основі, тобто передачі (продажу) ліцензії її власником партнеру для подальшого використання. У ряді випадків передача ліцензії доповнюється продажем деяких видів розрізненого спеціального устаткування або комплектних технологічних ліній (разом з відповідними технологіями), що відносяться до предмета кооперації і переданих ліцензій. Як оплата здійснюються поставки кооперованої продукції (кінцевої, проміжної) або виконуються роботи і послуги.

Модель 2. Кооперація за моделлю 1, доповнювана постійною поставкою ліцензіаром (первинним власником ліцензії) ліцензіату (одержувачу ліцензії) комплектуючих в певній частці вартості проміжної або кінцевої продукції.

Модель 3. Кооперація за моделлю 1 з одночасною передачею устаткування в порядку лізингу.

Модель 4. Спільне виробництво, яке передбачає:

- використання технологій, переданих однією або всіма сторонами коопераційного проекту одна одній;
- виробництво на їх основі кооперованої продукції (кінцевої або компонентів, комплектуючих виробів) і взаємні, при необхідності і домовленості, поставки цієї продукції і/або технічного устаткування, пов'язаного з кооперацією;

- спеціалізацію кожної сторони договору про кооперацію на виготовлення кінцевої і/або проміжної продукції за погодженою номенклатурою, що фіксується в спільній виробничій програмі;
- розподіл збуту продукції між учасниками кооперативних зв'язків, при цьому мається на увазі, що партнери обмінюються компонентами і комплектуючими для виконання кожним з них своєї частини виробничої програми.

Модель 5. Кооперація, що включає додатково до викладеного вище комплексу робіт і послуг спільне проведення НДДКР.

Модель 6. Кооперація по комплексу робіт, охоплюваних переліченими вище моделями.

Модель 7. Підрядна кооперація, при якій замовнику надається погоджена кількість кінцевої продукції і/або компонентів (комплектуючих), вироблених підрядником з використанням ноу-хау і документації замовника. У ряді випадків останній може передати підряднику компоненти і комплектуючі свого виробництва, а також устаткування, пов'язане з кооперацією.

Ця форма кооперації – найбільш проста і поширена, проте вона не охоплює всі етапи інноваційного циклу. Крім того, вона відзначається нестабільністю.

Виходячи з необхідності збереження і нарощування науково-технічного потенціалу України та її окремих регіонів, державне регулювання технологічного обміну повинне передбачати систему стимулів, спрямованих на вибір ефективної форми і способу передачі технології, який, у свою чергу, визначається ступенем їх розробленості, новизною, комерційним потенціалом і здатністю покупця самостійно її реалізувати.

Серед найпоширеніших форм виділяють:

- ліцензійний обмін (надання на платній основі права користування об'єктами промислової інтелектуальної власності);
- інжиніринг (виконання партнером сукупності проектних, інженерно-технічних і економічних робіт, необхідних для використання передаваної технології);

- франчайзинг (передача права розпорядження товарним знаком, знаком обслуговування і ноу-хау під контролем передаючої сторони).

До сучасних і перспективних форм міжнародної співпраці відноситься спільне здійснення інвестицій, проектів, реалізоване найчастіше через операції генерального підряду. Ця форма передбачає поставки комплектного устаткування для будівництва виробничих об'єктів, надання технічного сприяння й інших робіт із створення відповідних об'єктів. Організаційно такі операції здійснюються через створення консорціумів.

У світовому господарстві сформувався розвинутий ринок об'єктів капітального будівництва. Сотні будівельних та інжинірингових компаній реалізують інвестиційні проекти за кордоном, переважно в країнах, що розвиваються, на основі надання їм довгострокових кредитів і на компенсаційній основі. Участь українських організацій в таких операціях є одним з перспективних напрямів міжнародного бізнесу. З другого боку, українська сторона також зацікавлена в залученні іноземних підрядників, оскільки вони забезпечують вищий технічний рівень і якість робіт або меншу їх вартість.

Враховуючи економічний стан регіону і тенденції, що склалися в світовому господарстві, центр ваги в зовнішньоекономічній діяльності слід перенести зі сфери торгівлі в сферу міжнародної співпраці. Це дозволить здійснити прорив до повноправної участі вітчизняного бізнесу у формуванні і розподілі світового доходу.

Висновки до розділу 2

Аналіз і оцінка сучасного рівня зовнішньоекономічної діяльності Київської області свідчать про значну диференціацію експортних можливостей підприємств регіону. В результаті соціально-економічної оцінки зовнішньоекономічної діяльності регіону одержані такі результати:

1. Зовнішньоекономічна діяльність Київської області пов'язана з багатьма країнами світу. В регіоні зосереджений досить потужний експортний потенціал,

який стрімко збільшує свої обсяги, але водночас ще більш стрімко зростають обсяги імпорту, про що свідчать перевищення обсягів імпорту над експортом товарів та послуг. Сальдо експортно-імпортних операцій з товарами є від'ємним, що свідчить про низьку ефективність та нераціональну структуру зовнішньоекономічної діяльності регіону. Разом з тим область займає провідне місце серед регіонів України за обсягами залучених іноземних інвестицій до економіки регіону.

2. Характерною тенденцією розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області на протязі 2006-2012 років стало зростання імпорту товарів з одночасним збільшенням обсягів зовнішньої торгівлі та надання послуг. На основі характеристики особливостей, характеру і масштабів зовнішньої торгівлі Київської області відзначаємо, що експорт-імпорт товарів та послуг за вартісним обсягом обороту займає провідне місце серед інших форм співробітництва та є одним із важливих індикаторів стану економіки регіону.

3. На основі аналізу сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності Київської області виявлено основні тенденції реалізації зовнішньоекономічної діяльності підприємствами регіону, особливості їх дії в умовах розвитку національної економіки. Обґрунтовано напрямки сучасної зовнішньоекономічної політики в розрізі поліпшення фінансового стану області. Намічено шляхи нарощування обсягів зовнішньої торгівлі в області для створення повноцінного конкурентного середовища у виробництві товарів та наданні послуг підприємствами, установами, організаціями регіону.

4. В роботі обґрунтовано створення обласного інформаційно-консалтингового центру сприяння розвитку експорту, в якому концентрувалася б повна база даних регіональних підприємств і їхніх торговельних партнерів з питань комерційних заявок та пропозицій, нормативно-правових і законодавчих актів з метою надання послуг суб'єктам господарської діяльності в сфері експорту, до функцій якого також включається сприяння реалізації розробленої регіональної Програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області на 2015-2020 рр.

5. Встановлено, що системи економічного стимулювання регіонального

експорту мають стати комплексною задачею на всіх рівнях та реалізовуватись по таких напрямках: бюджетно-податкова політика; оптимізація структури витрат експортних виробництв, за допомогою регулювання цін на продукцію і послуги природних монополій і транспортних операторів; стимулювання грошово-кредитної політики, стосовно, насамперед, експорту продукції високого ступеня обробки через бюджетні асигнування, кредитування, гарантування і страхування. Доведено пріоритетність російського ринку для української експортної продукції. Розвиток торгово-економічного співробітництва з Російською Федерацією й іншими пострадянськими країнами дає можливість збільшити в Україні обсяги валового внутрішнього продукту. Більш глибока інтеграція країн СНД (єдиного економічного простору) створить умови для стабільного росту національних економік.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КИЇВСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Концептуальна модель стратегічного моніторингу розвитку зовнішньоекономічної діяльності

Можливі напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності на рівні окремих регіонів, а також шляхи виявлення найефективніших способів організації ЗЕД, виходячи із спеціалізації територіальних утворень, значною мірою визначаються вибором подальшого стратегічного розвитку всієї національної економіки.

Багато вітчизняних дослідників [16; 24; 37; 54; 65] відзначають не тільки дуже слабку розробку стратегічних документів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, але й відсутність у офіційної влади цілісного бачення стратегічного розвитку цієї сфери. На наш погляд, дана точка зору є цілком справедливою і виправданою, оскільки аналіз цих документів в окремих регіонах показує, що вони мають чисто декларативний характер без реального механізму реалізації запропонованих положень. Крім цього, існує ще ряд зауважень, на які хотілося б звернути увагу. По-перше, розробка даних документів будується «однобоко», виходячи тільки з внутрішніх можливостей країни, і зовсім не враховує тенденцій світового розвитку, тобто немає сполучення двох напрямів розвитку – глобального і країнного. По-друге, в програмних документах практично не приділяється увага регіональному аспекту інтеграції в світове господарство, що призводить до непогодженості стратегій розвитку зовнішньоекономічної діяльності українських регіонів і країни в цілому.

Варто врахувати те, що на рівні окремого регіону часто не завжди вдається грамотно розробити стратегічні напрями розвитку

зовнішньоекономічної діяльності, тому що оперують тільки внутрішньою інформацією, яка аналітично не повна, і не враховують зовнішні фактори. Вважаємо, що стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності не відповідає сучасній ситуації економічного розвитку в умовах глобалізації: в стратегії не знайшло віддзеркалення цілісне бачення інтеграції регіону в систему світогосподарських зв'язків – все звелось тільки до зовнішньої торгівлі. Крім цього, дуже слабо даний аналіз ситуації, що склалася (тільки для зовнішньої торгівлі), не прописані належним чином стратегічні задачі й стратегія дій. Можливими поясненнями таких недоробок можуть бути такі:

- у регіональних органів влади немає чіткого уявлення, як здійснювати інтеграцію економіки регіону в світове господарство;
- слабка аналітична база, що не дозволяє комплексно враховувати зовнішньоекономічну діяльність регіону (тому що розробка стратегії припускає попереднє проведення значного обсягу аналітичної роботи).

З одного боку, вирішенню ситуації, що склалася, на наш погляд, допомогло б створення системи моніторингу зовнішньоекономічної діяльності як на рівні окремого регіону, так і в цілому в усіх українських регіонах. З другого – необхідно на рівні держави створювати організаційну структуру, що займається моніторингом зовнішньоекономічної інформації, за прикладом розвинених країн – Японії, США, Канади, Німеччини, Франції [87, 87-89].

Моніторинг зовнішньоекономічної діяльності – це постійно здійснюваний комплексний нагляд за зовнішньоекономічною діяльністю регіону, дослідження і оцінка її стану і розвитку.

Мета проведення моніторингу – систематизація зовнішньоекономічної діяльності регіону і аналіз даних про неї для визначення поточних і перспективних напрямів розвитку цієї сфери.

Проведення моніторингу зовнішньоекономічної діяльності на рівні регіону дозволить:

- оцінити зовнішньоекономічні можливості регіону і рівень їх використання;
- визначити короткострокові, середньострокові і довгострокові цілі

розвитку зовнішньоекономічної діяльності;

- розробити і відкоригувати програми розвитку експорту й імпортозаміщення, залучення іноземних інвестицій і технологій;
- погодити стратегію розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону із загальнонаціональною;
- здійснити міжрегіональну координацію дій у зовнішньоекономічній сфері.

Крім цього, проведення моніторингу зовнішньоекономічної діяльності в усіх українських регіонах дозволить оцінювати її поточний стан і проблеми в кожному регіоні і вносити відповідні коригуючі дії, а також намітити перспективні напрями інтеграції українських регіонів у світову економіку і розробити концепцію регіоналізму зовні.

Проведення моніторингу – складний процес, в якому передбачається участь багатьох суб'єктів. Вважаємо, що головну і координуючу роль у проведенні моніторингу повинен здійснювати Департамент зовнішньоекономічної діяльності адміністрації Київської області (Департамент ЗЕД). Крім нього, для участі в цьому процесі слід задіювати такі органи:

- Київську митницю митної служби України;
- Головне управління економіки та інвестицій адміністрації Київської області;
- Комітет із фінансів, податкової і кредитної політики адміністрації Київської області;
- Комітет із праці адміністрації Київської області;
- Управління статистики в області;
- Торгово-промислову палату.

Необхідність залучення даних органів до проведення моніторингу зовнішньоекономічної діяльності пояснюється тим, що дані органи задіяні (різною мірою) в рішенні питань щодо зовнішньоекономічної діяльності на рівні регіону.

Враховуючи, що головну роль у проведенні моніторингу відіграватиме Департамент ЗЕД, визначимо, які задачі й функції у зв'язку з цим будуть

покладені на нього. На наш погляд, основними задачами для Департаменту ЗЕД, в рамках проведення моніторингу, повинні бути:

- збір, контроль, обробка і аналіз даних про зовнішньоекономічну діяльність, в яких передбачається безпосередня участь департаменту;
- формування зведеної бази даних і одержаної на їх основі інформації;
- надання інформації зацікавленим особам (державним органам, підприємствам і організаціям, фізичним особам тощо).

Вважаємо, що відповідно до покладених задач Департаменту ЗЕД доцільно виконувати такі функції:

- у рамках своєї компетенції проводити збір, контроль, обробку і аналіз даних про зовнішньоекономічну діяльність регіону;
- здійснювати взаємодію з іншими органами, (не) задіяними в моніторингу, з метою отримання відсутніх даних або інформації;
- надавати іншим учасникам моніторингу необхідні дані або інформацію;
- брати участь у координації діяльності всіх учасників моніторингу;
- направляти інформацію про зовнішньоекономічну діяльність регіону до органів, що відповідають за прийняття рішень у цій сфері;
- займатися питаннями ведення, зберігання, захисту і актуалізації зведеної бази даних і одержаної на їх основі інформації;
- розробляти і удосконалювати методологічний інструментарій моніторингу зовнішньоекономічної діяльності;
- залучати наукові кадри, окремих фахівців для допомоги в проведенні моніторингу або для розробки його методологічного інструментарію;
- вивчати і систематизувати закордонний і вітчизняний досвід по здійсненню моніторингу зовнішньоекономічної діяльності.

Для інших учасників моніторингу основними задачами будуть:

- збір, контроль, обробка і аналіз даних про зовнішньоекономічну діяльність регіонів, в яких передбачається їх безпосередня участь;
  - формування персональної бази даних і одержаної на їх основі інформації.
- Функції, які можуть бути прийняті для виконання рештою учасників

моніторингу, виглядають таким чином:

- у рамках своєї компетенції проводити збір, контроль, обробку і аналіз даних про зовнішньоекономічну діяльність регіону;
- здійснювати взаємодію з іншими органами, (не) задіяними в моніторингу, з метою отримання відсутніх даних або інформації;
- займатися питаннями ведення, зберігання, захисту і актуалізації персональної бази даних і одержаної на їх основі інформації;
- залучатися до розробки і вдосконалення методологічного інструментарію моніторингу зовнішньоекономічної діяльності.

Ми вважаємо, що як основа для проведення моніторингу може бути використана схема дослідження (і відповідні показники) зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації економіки.

Проведення моніторингу в рамках кожного напрямку дозволить вирішити більш вузькі задачі. Так, проведення моніторингу експортних потоків регіону дозволить (разом з тими питаннями, які вже проаналізовані):

- оцінити експортну спеціалізацію регіону;
- визначити ступінь диверсифікації товарної структури експорту;
- оцінити відхилення товарної структури експорту в цілому і за географічною спрямованістю (група країн і окрема країна);
- виявити ступінь залежності економіки регіону від експорту в цілому і від поставок у певну країну або групу країн;
- визначити відповідність експорту галузевій структурі;
- оцінити масштаби виробництва на експорт.

Проведення моніторингу імпорتنних потоків регіону дозволить (разом з тими питаннями, які вже проаналізовані):

- визначити ступінь диверсифікації товарної структури імпорту;
- оцінити відхилення товарної структури імпорту в цілому і за географічною спрямованістю (група країн і окрема країна);
- виявити ступінь залежності економіки регіону від імпорту в цілому і від поставок з певної країни або групи країн;

- оцінити ступінь залежності виробництва від використання імпортової сировини, матеріалів і комплектуючих;
- визначити відповідність імпорту споживанню;
- оцінити залежність споживацького попиту від імпорту того чи іншого товару.

Крім цього, на підставі даних про зовнішню торгівлю і розвиток економіки регіону моніторинг зовнішньоекономічної діяльності також дозволить оцінити збалансованість його зовнішньої торгівлі, розвиток міжгалузевої і внутрігалузевої торгівлі регіону. Якщо українським регіонам буде знову дозволено з боку держави здійснювати зовнішні запозичення на світовому ринку позикових капіталів, то проведення моніторингу зовнішнього фінансування регіону дозволить оцінити:

- загальну величину нагромадженого боргу і ступінь його навантаження на економіку регіону;
- можливості погашення зовнішнього боргу за рахунок власних фінансових джерел.

Слід зазначити, що аналітична робота регіональних органів у сфері іноземних інвестицій і зовнішньої міграції трудових ресурсів організована досить професійно, що дозволяє оцінювати їх динаміку, географічний розподіл (зовнішній і внутрішній), а також галузеве застосування.

Особливий інтерес повинен становити напрям моніторингу, присвячений нагляду за діяльністю транснаціонального капіталу на ринку регіону. Звернемо увагу на те, що на рівні держави аналіз діяльності ТНК в українській економіці не проводиться. Аналогічна ситуація простежується і на рівні регіону. На наш погляд, дане питання дуже важливе з погляду економічної безпеки як держави, так і регіону. Однак при проведенні моніторингу за цим напрямом можуть виникнути складнощі з отриманням початкових даних. Проте органам влади регіону необхідно погоджувати дане питання з керівництвом ТНК на місцях з метою його позитивного вирішення. Якщо це буде досягнуте, то на підставі одержаних даних можна буде здійснювати моніторинг діяльності ТНК на рівні регіону (і в цілому по Україні), який дозволить:

- визначити діючі ТНК;
- оцінити регіональний розподіл діяльності ТНК;
- оцінити галузеві стратегічні переваги ТНК;
- визначити масштаби виробництва, контрольованого ТНК;
- оцінити ефективність роботи ТНК;
- визначити рівень зайнятих на виробництві, контрольованому ТНК;
- визначити ринкову частку ТНК.

Проведення моніторингу за викладеними вище напрямками припускає використання значного обсягу початкових даних і наявності достатнього і адекватного методичного інструментарію. Показники, застосовувані в моніторингу зовнішньоекономічної діяльності, а також участь кожного органу в процесі збору, контролю, обробки даних і аналізу інформації подані в дод. К, табл. 1.

Зібрані первинні дані і одержана на їх основі інформація повинні зберігатися в персональних базах даних учасників моніторингу. Крім цього, необхідно створити зведену базу даних та інформації, відповідальність за ведення і зберігання якої слід покласти на Департамент ЗЕД. Це дозволить забезпечити централізований доступ до інформації користувачів. У разі потреби додаткового звернення до першоджерела даних та інформації користувач може безпосередньо звернутися до того учасника моніторингу, який відповідає за даний напрям нагляду. Крім цього, дублювання персональних баз даних у зведеній базі даних дозволить забезпечити їх додаткове збереження.

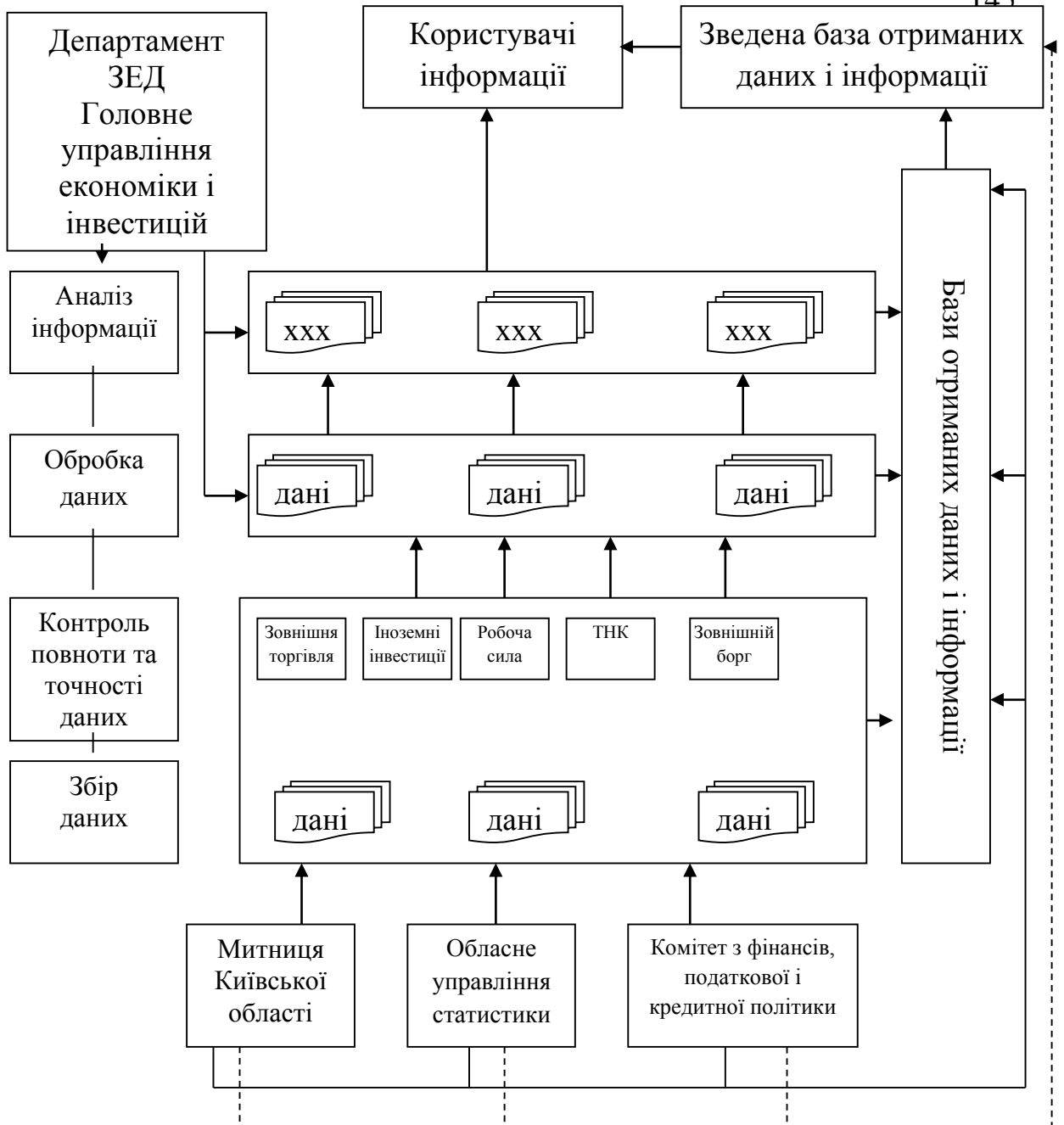
Отримана в результаті моніторингу інформація про зовнішньоекономічну діяльність регіону доводиться Департаментом ЗЕД до зацікавлених користувачів – структурних підрозділів адміністрації, відповідальних за розробку і прийняття рішень у цій сфері, підприємств і організацій, наукових установ та інших осіб. Надання інформації можна здійснювати на підставі попередньої домовленості або по запитах користувачів.

На наш погляд, інформація про зовнішньоекономічну діяльність регіону може бути надана у вигляді: збірки стандартизованих аналітичних матеріалів; тематичних збірок; аналітичних записок з певних питань.

Інформація надається як на паперовому носії, так і в електронному вигляді. Періодичність публікацій отриманої інформації може бути щомісячною, кварталною і річною, і повинна визначатися органами державної влади на місцях, виходячи з потреби отримання такої інформації (і фінансових можливостей). Можливе розміщення одержаної інформації про зовнішньоекономічну діяльність регіону на сайтах адміністрації Київської області, торгово-промислової палати в Інтернеті, в інших друкарських і електронних виданнях. Слід також врахувати, що публічно може обнародуватися тільки інформація, яка не становить державної або комерційної таємниці. На наш погляд, для ефективного функціонування системи моніторингу доцільно один раз на рік всім учасникам моніторингу проводити координуючу нараду, на якій визначати поточні й перспективні задачі, виявляти проблеми, удосконалювати інструментарій нагляду, вирішувати інші питання.

Схема проведення моніторингу зовнішньоекономічної діяльності в Київській області зображена на рис. 3.1.

Слід зазначити, що, якщо проведення моніторингу здійснювати в усіх українських регіонах, то це дасть повну аналітичну інформацію про зовнішньоекономічну діяльність в кожному регіоні. В результаті, це дозволить приймати адекватні поточні й перспективні управлінські рішення в цій сфері з урахуванням регіональних особливостей. Щоб інформація про зовнішньоекономічну діяльність по всіх українських регіонах була порівнянна, на наш погляд, необхідне введення спеціальної форми, в якій би систематизувалася одержана в результаті моніторингу інформація. Як таку статистичну форму можна запропонувати «Паспорт зовнішньоекономічної діяльності регіону».

Рис. 3.1. Схема проведення моніторингу зовнішньоекономічної діяльності в Київській області

«Паспорт зовнішньоекономічної діяльності регіону» – це облікова картка регіону, в якій відображаються найзначущі показники його зовнішньоекономічної діяльності. Можливий варіант «Паспорта зовнішньоекономічної діяльності регіону» поданий в табл. 2 дод. К.

Крім використання інформації про зовнішньоекономічну діяльність регіону для аналітичних цілей і прийняття управлінських рішень, можливе використання частини одержаної інформації для видання довідників, каталогів, показників про зовнішньоекономічну діяльність українських регіонів.

Таким чином, проведення моніторингу зовнішньоекономічної діяльності

регіону дозволить не тільки здійснювати комплексний аналіз розвитку даної сфери, але й визначити подальші шляхи її розвитку – поточні й стратегічні.

В українських економічних джерелах неодноразово наголошувалося, що головною метою ринкових реформ України є перехід до нової моделі національного господарства, що дозволяє вийти на траєкторію економічного росту. Вибір такої моделі пов'язаний з удосконаленням економічної структури, що історично склалася і наявним ресурсним потенціалом і, як правило, має орієнтацією на зовнішній або внутрішній ринок. Не зважаючи на значний ресурсний потенціал національної економіки і достатньо ємний внутрішній ринок, в Україні, внаслідок недостатніх інвестицій і структурної кризи в промисловості, склалася експортна орієнтація вітчизняних виробників.

На сучасному етапі головна мета державної зовнішньоекономічної політики полягає в подальшій інтеграції України в систему світових господарських зв'язків, що є найважливішою умовою стабільності функціонування і зростання національної економіки. При цьому передбачається, що зовнішньоекономічна політика України повинна бути спрямована перш за все на забезпечення:

- 1) умов доступу українських товарів, послуг і робочої сили на світові ринки;
- 2) ефективного рівня захисту внутрішнього ринку товарів, послуг і робочої сили;
- 3) доступу до міжнародних ресурсів, що мають стратегічне значення для економічного розвитку (таким, як капітали і технології, товари і послуги, національне виробництво яких відсутнє або обмежене);
- 4) сприятливих зовнішніх платіжних позицій;
- 5) забезпечення безпеки держави, що означає і безпеку споживачів;
- 6) дотримання принципу взаємності – сприятливого балансу взаємних поступок і зобов'язань.

Основною метою державної регіональної політики є зміцнення єдиного соціального і економічного простору України на основі розвитку регіональних економічних відносин. Тому і реалізація економічних інтересів окремих

регіонів на світових ринках повинна будуватися відповідно до державної регіональної політики, яка передбачає вирішення ряду задач:

- 1) посилення процесу міжрегіональної інтеграції;
- 2) зниження диференціації рівнів соціально-економічного розвитку регіонів;
- 3) забезпечення вільного переміщення товарів, послуг і капіталу по всій території України;
- 4) забезпечення рівних конкурентних умов в господарській діяльності, визначення умов надання державної допомоги;
- 5) створення умов для міжрегіональної конкуренції по залученню капіталів;
- б) законодавче визначення і реалізація принципів регіональних економічних відносин в процесі розмежування компетенцій між рівнями влади України.

При цьому необхідно враховувати і особливості розміщення на території України окремих суб'єктів, і їх структурні особливості.

Крім того, в список державних пріоритетів потрапляє задача зміни податково-митної ідеології і орієнтація на звільнення устаткування, що не виготовляється (або малодоступне) в Україні і імпортується від митних зборів. При цьому орієнтиром митної політики має стати подальше перенесення мита з виробничого устаткування, що імпортується, на сировину і споживчі товари, що імпортуються/експортуються. Ці розробки мають забезпечити приріст внутрішнього попиту на вітчизняні споживчі товари і полегшити розширення пропозиції такої продукції на внутрішньому ринку.

Таким чином, концептуальна модель стратегічного моніторингу розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону дозволить здійснити комплексний нагляд за її розвитком і базується на створенні Департаменту зовнішньоекономічної діяльності та паспорту зовнішньоекономічної діяльності регіону.

3.2. Шляхи вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в регіоні

В умовах глобалізації економіки позиції країни або регіону на світовому ринку забезпечуються конкретними виробниками. У свою чергу, великий бізнес і малі фірми, які прагнуть зайняти гідне місце на світовому ринку, розуміють, що без допомоги з боку держави, а також регіональних органів влади це зробити надзвичайно складно.

В сучасних ринкових умовах головною метою досягнення ефективності у зовнішньоекономічній діяльності регіону є досягнення конкурентних переваг в довгостроковому періоді основних суб'єктів господарювання - підприємств, які створюють високу норму прибутку та стабільне економічне зростання. З приводу забезпечення високого рівня конкурентоспроможності окремого підприємства регіону, що займається зовнішньоекономічною діяльністю актуальним стає утримання наявних ринкових позицій та пошук нових можливостей, що сприятиме розширенню ринків збуту та зростанню економічної ефективності. Вітчизняний ринок недостатньо місткий та не здатний поглинути всю запропоновану продукцію, що примушує підприємство виходити на зовнішні ринки, конкуренція на яких значно вища. Для забезпечення ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємствам регіону необхідний єдиний стратегічний напрямок розвитку, згідно з яким вони зможуть досягти довгострокових конкурентних переваг. Тому основними шляхами вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в регіоні правомірно вважати заходи підвищення ефективності учасників зовнішньоекономічної діяльності регіону.

В розвинених країнах світу заходам підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності приділяється підвищена увага як з боку держави, так і з боку місцевих органів влади. Особливо виділяються такі країни, як США, Японія, Франція, Німеччина [40; 72], де створені могутні

організаційні структури, що надають різносторонню допомогу учасникам зовнішньоекономічної діяльності.

На жаль, в Україні практичний досвід надання різних заходів сприяння учасникам зовнішньоекономічної діяльності можна вважати незадовільним – це стосується як організаційного забезпечення, так і фінансового. В більшості українських регіонів стан справ у цій сфері не викликає оптимізму: прийняття відповідних програм, спрямованих на надання посильної допомоги учасникам зовнішньоекономічної діяльності, ще не гарантує їх належне виконання і належне фінансування.

Також, відзначимо, що на рівні регіону дотепер не створена нормативна база з питань регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Немає концепції і стратегії (належної) розвитку зовнішньоекономічної діяльності, немає спеціальних програм розвитку експортного потенціалу регіону, розвитку імпортозаміщення, з підготовки кадрів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, по заходах економічного і фінансового сприяння учасникам зовнішньоекономічної діяльності, по розвитку інфраструктури, що забезпечує зовнішньоекономічну діяльність.

Крім нерозвиненої нормативної бази, в регіоні відсутній спеціальний орган, основною метою якого було б надання допомоги регіональним учасникам зовнішньоекономічної діяльності. Ряд функцій беруть на себе відділ ЗЕД, ТПП, митниця, але їх діяльність не скоординована, і надання такої допомоги можна розглядати як додаткову послугу до їх основної діяльності. Слід зазначити також, що із заходів організаційної підтримки в області використовуються тільки сприяння в ярмарках і виставках, ділові візити і відкриття представництв регіону. Тому ситуація, що склалася, потребує вживання заходів кардинального характеру з боку керівництва.

На наш погляд, детальна розробка концепції, стратегії і програмних документів у рамках одного магістерського дослідження неможлива, тому ми пропонуємо низку шляхів вдосконалення ЗЕД практичного характеру, які можуть стати першими кроками в наданні реальної допомоги регіональним учасникам зовнішньоекономічної діяльності.

Один з таких кроків – це створення при Департаменті ЗЕД адміністрації Київської області регіонального *Центру підтримки учасників зовнішньоекономічної діяльності*, основна мета діяльності якого – надання заходів всебічної допомоги регіональним учасникам зовнішньоекономічної діяльності.

На наш погляд, основними задачами Центру мають бути:

- надання економічних заходів сприяння діяльності учасникам зовнішньоекономічної діяльності;
- здійснення інформаційно-консультативної допомоги учасникам зовнішньоекономічної діяльності;
- підготовка фахівців у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Відповідно до покладених задач Центр виконує такі функції:

- надає економічні й організаційні заходи підтримки і стимулювання учасникам зовнішньоекономічної діяльності;
- здійснює взаємодію з органами державної влади та іншими організаціями з питань надання економічної і організаційної допомоги учасникам зовнішньоекономічної діяльності;
- бере участь у розробці регіональних програм підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності;
- залучає фахівців, наукові кадри, інші організації для надання додаткової допомоги учасникам зовнішньоекономічної діяльності;
- вивчає і систематизує закордонний і вітчизняний досвід у сфері надання допомоги учасникам зовнішньоекономічної діяльності;
- надає інформацію про роботу Центру зацікавленим особам.

Фінансування діяльності Центру можливо здійснювати за рахунок таких джерел:

- бюджет (для цього необхідно розробити цільові регіональні програми по підготовці кадрів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, по підтримці й стимулюванню діяльності учасників зовнішньоекономічної діяльності);
- кошти підприємств і організацій, які надійдуть за реалізацію послуг

Центру;

- кошти фізичних осіб, які надійдуть за реалізацію послуг Центру;
- добровільні внески і пожертвування юридичних і фізичних осіб.

Організаційна структура Центру зображена на рис. 3.2.

Однією з найважливіших і необхідних умов, що дозволяє експортерам ефективно здійснювати свою діяльність на світовому ринку, є їх забезпечення якісною зовнішньоекономічною інформацією (про товари, про фірми-конкуренти, про країни, про галузеву кон'юнктуру тощо).

Надання такої інформації можна розглядати як додаткове інформаційне субсидування з боку держави, корисне в плані зміцнення світогосподарських позицій. Відзначимо, що в розвинених країнах світу цьому питанню державні органи приділяють особливу увагу, оскільки визнається, що «системна організація збору і використання зовнішньоекономічної інформації – серйозний важіль стратегічного розвитку країни» [87; 88, 55].

В регіонах України існують проблеми з отриманням зовнішньоекономічної інформації та забезпеченням нею експортерів. Практично не простежується зацікавленість держави виправити ситуацію, що склалася. Великі корпорації мають могутні внутрішні служби, що займаються збором і аналізом кон'юнктурної інформації, проте для більшості вітчизняних експортерів це недосяжно, і в даному випадку допомога з боку держави їм просто необхідна.

Слід звернути увагу на те, що за українським законодавством інформаційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності знаходиться в спільному віданні держави. Тому вважаємо, що забезпечення регіональних експортерів необхідною зовнішньоекономічною інформацією повинне стати одним з найважливіших напрямів діяльності держави.

Рис. 3.2. Організаційна структура регіонального Центру підтримки учасників зовнішньоекономічної діяльності

Вважаємо, що інформаційне забезпечення учасників зовнішньоекономічної діяльності має будуватися за двома напрямками. Перший – зовнішня інформація загального і кон'юнктурного характеру, другий – внутрішня інформація.

На наш погляд, блоки необхідної інформації, її можлива деталізація і джерела отримання в рамках першого напрямку можуть мати такий вигляд (дод. Л, табл. 1). Пропонований варіант може бути доповнений і деталізований докладніше з урахуванням конкретних пропозицій учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Зовнішньоекономічна інформація дуже різнопланова, тому для її збору і аналізу зусиль одного Центру буде явно недостатньо. Отже, необхідно залучати

до її збору і аналізу різні організації та державні інститути (вищі навчальні заклади, наукові інститути, дослідні центри, торгові представництва, торгово-промислові палати, іноземні представництва та ін.), що знаходяться як в регіоні, так і за його межами, а для цього необхідне встановлення партнерських відносин, укладання угод і договорів.

Кожний регіон експортує свою номенклатуру товарів у певні країни або групи країн, на ринках яких регіональні виробники конкурують з іноземними компаніями. Визначити, по яких товарах, країнах, галузях і фірмах необхідна інформація, можна за допомогою проведення «паспортизації» регіональних виробників-експортерів. Для цього необхідне введення спеціальної форми – «Паспорт учасника зовнішньоекономічної діяльності».

«Паспорт учасника зовнішньоекономічної діяльності» – це облікова картка юридичної особи, в якій містяться дані, що характеризують її зовнішньоекономічну діяльність, а також інформація загального характеру.

Інформація, одержана з «Паспорта учасника зовнішньоекономічної діяльності», дозволить одержати необхідні дані для створення інформаційно-аналітичної бази зовнішньоекономічної інформації, а на її основі:

- визначити основних експортерів певної продукції і створити по них базу даних;
- визначити номенклатуру товарів, що експортуються, і створити по них базу даних;
- виявити основні ринки збуту і провести їх класифікацію, а також визначити експортерів, які працюють на них;
- виділити великих експортерів по певній продукції і по галузі в цілому;
- визначити, яку вартість експорту формують підприємства, що мають певне значення експортної квоти;
- видати презентаційний каталог товарів, що експортуються, експортерів, (загальний і галузевий);
- виявити міру залежності конкретних виробників від імпорту сировини, матеріалів, деталей з метою визначення можливості проведення диверсифікації імпортних поставок;

- визначити основних учасників інфраструктури (з метою координації та оптимізації їх діяльності);
- розробити стратегію дій регіональних експортерів на ринках певної продукції з урахуванням країнної специфіки.

Можливий варіант «Паспорта учасника зовнішньоекономічної діяльності» поданий в табл. 3.1.

На наш погляд, в регіоні доцільно проводити «паспортизацію» учасників зовнішньоекономічної діяльності в рамках окремого регіону.

Проведення «паспортизації» учасників зовнішньоекономічної діяльності дозволить:

- визначити політику країнних пріоритетів українських експортерів;
- погоджувати і координувати дії між регіонами і різними виробниками в рамках однієї галузі на певних країнних ринках;
- створити генеральну базу даних експортерів за їх галузевою належністю, а також розподіл їх діяльності по країнах, товарах, що експортуються, – все в регіональному розрізі;
- використовувати інформацію про експортерів і товари, що експортуються, для презентацій різного роду (довідники, каталоги, покажчики та ін.);
- і в цілому – розробити стратегію дій на світовому ринку для вітчизняних виробників.

Крім надання зовнішньої інформації, Центру необхідно відстежувати зовнішньоекономічну інформацію внутрішнього характеру, зокрема: зміни у валютному і податковому законодавстві, зміни в митно-тарифному регулюванні, зміни в обліку операцій, а також зміни у сфері стандартизації і сертифікації тощо. Дану інформацію можна відстежувати по конкретних запитах або вимогах безпосередніх учасників зовнішньоекономічної діяльності. Допомогу Центру в цьому питанні можуть надати юридичні, аудиторські, консалтингові фірми, податкові органи, банки, вищі навчальні заклади, спеціальні освітні і наукові центри та інші організації.

Паспорт учасника зовнішньоекономічної діяльності

Показники / Інформація	Можливе використання одержаної інформації
<i>Загального характеру</i>	<i>Для презентаційних цілей</i>
Назва	
Коротка історична довідка	
Керівний склад	
Виробнича статистика	
Фінансовий стан	
Вкладення в НДДКР	
Кадрова політика	<i>Для внутрішньої аналітичної роботи</i>
<i>Спеціальні</i>	
Рік виходу на світовий ринок Номенклатура товарів, що експортуються, їх характеристика і конкурентні переваги	Для презентаційних цілей
Ціна продукції, що експортуються	Для презентаційних цілей
Сертифікати якості продукції	
Основні країни збуту продукції Основні фірми – торгові партнери	Для презентаційних цілей
Перспективна продукція на експорт (номенклатура, характеристика, ціна, країни, час виходу на ринок)	Для презентаційних цілей
Участь у міжнародних виставках, ярмарках, презентаціях тощо	Для презентаційних цілей
Українські й міжнародні нагороди і призи	Для презентаційних цілей
Експортна квота для товарів;	
Використання імпортової сировини, матеріалів, деталей у виробництві (найменування, обсяг, основні постачальники)	Для презентаційних цілей
Співробітництво з банками, транспортними і експедиторськими фірмами, аудиторськими, консалтинговими, юридичними компаніями тощо	Для презентаційних цілей

Форма надання інформації може мати такий вигляд: видання тематичних збірок (по товарах, галузях, країнах, фірмах-конкурентах); видання різних довідників; аналітичні записки по спеціальних дослідженнях для конкретних експортерів. Надання інформації можна здійснювати як на паперових носіях, так і в електронному вигляді.

Незважаючи на те, що підготовка фахівців, які можуть працювати у сфері зовнішньоекономічної діяльності, здійснюється багатьма вищими навчальними закладами в регіоні, існує проблема кадрового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на рівні регіону.

Тому, на наш погляд, необхідне створення Центру підготовки і

підвищення кваліфікації фахівців зовнішньоекономічної діяльності. Даний Центр може бути створений як спільна організаційна структура Центру підтримки учасників зовнішньоекономічної діяльності та вищих навчальних закладів.

Основними задачами Центру можуть бути:

- надання якісних освітніх послуг, які дозволять здійснити підготовку висококваліфікованих кадрів у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- надання додаткових освітніх послуг, спрямованих на вдосконалення професійного рівня фахівців у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Відповідно до покладених задач Центр виконує такі функції:

- надає освітні послуги з підготовки і підвищення кваліфікації кадрів у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- бере участь у розробці методичних матеріалів, програм, рекомендацій щодо підготовки фахівців у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- залучає до роботи наукові кадри і фахівців-практиків у сфері зовнішньоекономічної діяльності для надання освітніх послуг;
- встановлює зв'язки з іншими організаціями на проходження навчання або стажувань;
- вивчає вітчизняний і закордонний досвід підготовки кадрів у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- надає інформацію про свою роботу всім зацікавленим особам.

Підготовка кадрів або підвищення їх кваліфікації повинні здійснюватися на підставі спеціально розроблених програм (загальнотеоретичної і вузькоспеціальної спрямованості). До розробки даних програм, на наш погляд, доцільно залучати не тільки наукові кадри вищих навчальних закладів, але й практиків, які надають послуги у сфері зовнішньоекономічної діяльності (фахівців аудиторських фірм і банків, податкових органів, юридичних і маркетингових компаній та ін.). Безсумнівно, необхідно враховувати і думку учасників зовнішньоекономічної діяльності, що важливо, наприклад, при підготовці спеціальних курсів.

Як інші заходи організаційного сприяння з боку Центру підтримки

учасників зовнішньоекономічної діяльності можна запропонувати такі:

- проведення «круглих столів», семінарів, бізнес-форумів, конференцій з різних питань розвитку зовнішньоекономічної діяльності;
- проведення консультацій з різних питань, що виникають при проведенні зовнішньоекономічної діяльності;
- надання допомоги в підготовці зовнішньоторгових контрактів;
- надання допомоги в оформленні митних, банківських та інших документів;
- підбір літератури з практичних питань здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- надання інформації про організації, що здійснюють просування товарів на зовнішній ринок (рекламні, маркетингові, експедиторські компанії тощо);
- надання інформації про організації, що здійснюють підготовку фахівців у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- сприяння в пошуку зовнішньоторгових партнерів, перевірки їх надійності із створенням бази даних;
- пошук партнерів з метою формування стратегічних альянсів для виходу на світовий ринок або для встановлення коопераційних зв'язків;
- видання і розповсюдження довідників, покажчиків, каталогів зовнішньоекономічної інформації (торгові представництва за кордоном, спеціальні конференції, ярмарки тощо);
- сприяння в участі у виставках, ярмарках, презентаціях, рекламних кампаніях в Україні і за кордоном;
- видання газети або журналу з питань зовнішньоекономічної діяльності.

Найскладнішим питанням, на наш погляд, є надання заходів економічної підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності. Сучасна ситуація така, що регіональні органи влади не мають у своєму розпорядженні достатніх фінансових ресурсів, щоб надати пряму підтримку, а для непрямой – немає реальних важелів впливу, підкріплених законодавчо (оподаткування). На рівні регіону єдиною мірою підтримки з боку владних

структур регіональних виробників (не йдеться про цілеспрямовану підтримку учасників зовнішньоекономічної діяльності) є тільки компенсація частини банківської процентної ставки по кредитних ресурсах. При хронічно дефіцитному бюджеті, який, до того ж, не має значних податкових джерел доходу, надання заходів фінансової допомоги учасникам зовнішньоекономічної діяльності стає практично нездійсненним.

Вважаємо, що в ситуації, яка склалася, можна тільки надати разове фінансове сприяння у вигляді встановлення премії «Кращий експортер року» в декількох номінаціях, наприклад, за оригінальну стратегію виходу на світовий ринок, за особистий внесок у розвиток зовнішньоекономічної діяльності, за найпопулярніший бренд експортної продукції, за високу якість і дизайн експортної продукції, експортеру-новачку і експортеру-представнику малого бізнесу тощо.

При нестачі фінансових коштів як у держави, так і в регіональних органів влади для надання заходів прямої економічної підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності повинні активно використовуватися заходи непрямої підтримки, зокрема пільгове оподаткування. Проте українське податкове законодавство, на наш погляд, має більшою мірою фіскальний характер і не припускає застосування пільгового оподаткування для учасників зовнішньоекономічної діяльності.

У розвинених країнах світу ситуація протилежна – держава активно використовує заходи пільгового оподаткування для підтримки і стимулювання зовнішньоекономічної діяльності [72; 78]. Тим паче, що в рамках СОТ непряме субсидування жорстко не обмежується: наприклад, підписання декларації Б дозволило Японії зберегти *status quo* положення про пільгове оподаткування своїх учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Відзначимо, що багато вітчизняних дослідників пропонують різні заходи у сфері оподаткування для підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності, зокрема звільнення експортних товарів від непрямих податків; розширення номенклатури товарів, відповідно до яких стягнуті раніше митні збори повертаються; звільнення від сплати податків на

матеріали, використані у виробництві експортних товарів; зниження прямого оподаткування підприємців для часткової компенсації їхніх витрат як експортерів; створення неоподатковуваних грошових форм для розвитку експорту; відстрочка сплати податків; запровадження системи умовного безмитного ввезення [109, 46]. На наш погляд, їх було б слід врахувати в практичній діяльності.

Вважаємо, що введення пільгового оподаткування для учасників зовнішньоекономічної діяльності необхідне, тому що таким чином можна підтримати і стимулювати розвиток експортного машинобудування й інноваційних виробництв та ін. Наприклад, одним з видів пільг могло б бути введення регресивних ставок залежно від експортної квоти продукції, зокрема з податку на прибуток і податку на майно, що дало б додатковий стимул експортерам. Необхідне тільки проведення додаткового дослідження для встановлення оптимальних значень експортної квоти, щоб задати регресивну шкалу ставок – це можна здійснити за допомогою «паспортизації» експортерів, тобто заповнення ними «Паспорта учасника зовнішньоекономічної діяльності». Поки можна тільки констатувати, що без змін оподаткування на державному рівні – на рівні регіону нічого не зміниться.

Таким чином, запропоновані організаційні та економічні шляхи вдосконалення підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності дозволять підвищити ефективність роботи цьому напрямі на регіональному рівні.

3.3. Стратегічні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності на основі нарощування експортного потенціалу регіону

Надання регіонам статусу самостійності привело до життєвої необхідності розробки комплексних стратегічних напрямів їх розвитку. Ми вважаємо, що одним з актуальних завдань стратегії повинне бути включення регіональних економічних систем в розвиток зовнішньоекономічної діяльності

макро- і мезорівнів економіки для задоволення потреб населення держави.

Очевидно, що це центральне завдання регіональних органів управління, які повинні координувати свою діяльність з урахуванням особливостей своїх територій.

Відомий економіст А.Г. Гранберг визначає таке коло проблем і завдань регіонального розвитку [41, 7]:

- підвищення конкурентоспроможності і попиту на продукцію профільюючих галузей;
- розширення експортного потенціалу і можливостей імпортозаміщення за найважливішими видами продукції;
- забезпечення зайнятості працездатного населення;
- залучення інвестицій в реальний сектор економіки і житлове будівництво;
- розвиток соціальної сфери (включаючи житлово-комунальне господарство) і збереження навколишнього середовища;
- підвищення доходів і збалансованості бюджетів регіонів і муніципальних утворень.

Принаймні чотири з указаних проблем можна вирішити шляхом формування оптимальної зовнішньої політики регіону, по-перше, відносно загальнодержавної, по-друге, відносно територій-сусідів, по-третє, відносно зарубіжних партнерів-країн.

Особливістю стратегічного розвитку Київської області є швидкий багатофункціональний інфраструктурний розвиток регіону, що дозволяє йому швидкими темпами інтегруватися в національну і міжнародну економіку. Пропорції інтегрування визначаються ступенем технологічної і економічної зрілості структур, що формують цей процес. Однак недавні довгострокові цілі сьогодні вже набувають характеру короткостроковості. Поняття «стійкий розвиток» доповнилося поняттям «прискорений розвиток», «підвищення ефективності» – поняттям «багатократне підвищення ефективності».

Принцип формування загальної політики розвитку для всіх систем єдиний. Відмінності полягають у тому, що індивідуальна система (наприклад регіон) визначає для себе необхідні вхідні параметри (ціннісні, кількісні, часові

і т. д.). Далі політика системи в цілому диференціюється відповідно до визначених для неї категорій, тим самим доповнюючи свою інфраструктуру за рахунок особливостей регіональної розвиненості.

В результаті маємо в наявності вигідність міжрегіональної співпраці як для регіонів, що беруть участь у цьому обміні, так і для всієї системи першого порядку в цілому, оскільки вона в подібних умовах знаходиться в конкурентоспроможному стані відносно систем другого і третього порядків, за умови, що вони мають нестачу в трудових і капітальних ресурсах.

Так, оптимістичний варіант стратегії України до 2020 р. передбачає на першому етапі економічне зростання за рахунок запуску наявних потужностей при частковому закритті національної економіки (політика захисту), на другому етапі – інституційне реформування для входження в світовий економічний простір як конкурентоспроможна економіка (адаптація політики) і лише на третьому – перехід до стратегії прориву для завоювання лідируючих позицій (активна політика).

Зовнішньоекономічна діяльність на регіональному рівні повинна ґрунтуватися на таких принципах:

- 1) забезпечення соціальної орієнтації зовнішньоекономічної діяльності;
- 2) поєднання загальнорегіональних і відомчо-галузевих інтересів при організації зовнішньоекономічних зв'язків;
- 3) оптимальний розподіл функцій і повноважень суб'єктів зовнішньоекономічних зв'язків;
- 4) забезпечення еквівалентності зовнішньоекономічних зв'язків і запобігання домінуванню ресурсно-сировинної спрямованості експорту;
- 5) інтеграція вітчизняних наукових організацій і сучасних високих технологій.

Для реалізації зовнішньоекономічної стратегії регіонів необхідні:

1. Розробка цілісної програми дій, здатної пов'язати власні і залучені з-за кордону ресурси в єдиний господарський інноваційний механізм.
2. Створення єдиної системи державного регулювання і стимулювання внутрішньо- і зовнішньоекономічної діяльності на основі

цілісної інфраструктури в регіоні.

3. Система пріоритетів: а) для залучення перспективних дослідно-конструкторських розробок і запуску у виробництво вітчизняних інновацій; б) для стимулювання експорту перспективної нової продукції з високим ступенем обробки на світовий ринок; в) для стимулювання іноземних інвестицій в освоєння і випуск в країні, а також експорт нової техніки, технологій, комерціалізації наукових розробок; г) для стимулювання експорту підприємницького капіталу, що супроводжує вітчизняні розробки; д) для стимулювання виробництва імпортозамінної продукції.

4. Широке використання системи конкурсних торгів в інвестиційних проектах, в рамках якої розробка критеріїв відбору і переваг інвесторів.

5. Створення відповідної цільовим установам і світовій практиці законодавчо-правової бази, погодження її з основними принципами зовнішньоекономічної діяльності.

Доцільно розмежувати повноваження державних і регіональних органів управління у сфері ЗЕД з посиленням державного контролю за цією діяльністю і необхідної підтримки регіонів.

За державними органами пропонується зберегти пріоритети за такими позиціями:

- 1) встановлення режиму валютного і митного регулювання в цілому;
- 2) регламентація експорту стратегічно важливих товарів, а також здійснення контролю за цим експортом;
- 3) контроль за якістю і безпекою імпорту;
- 4) встановлення ставок імпортних мит і експортного тарифу, а також рентних платежів валютномістких сировинних товарів;
- 5) регулювання зовнішнього боргу;
- 6) формування нормативної бази залучення іноземних інвестицій.

У компетенцію регіонів, на нашу думку, повинні входити такі питання:

- 1) обґрунтування експортно-імпортової спеціалізації регіону і розробка за погодженням з державними органами регіональних програм розвитку зовнішньоекономічних зв'язків;

- 2) формування і розвиток зовнішньоекономічної регіональної інфраструктури;
- 3) розгляд проектів іноземних інвестицій регіонального значення з наданням інвесторам при необхідності місцевих пільг у межах своєї компетенції;
- 4) формування регіональних програм ефективного експорту і валютних фондів;
- 5) моніторинг потоків імпортованих товарів, квотування спільно з державними органами некритичного імпорту і формування програм імпортозаміщення.

Київська область має пріоритетні характеристики, що вигідно відрізняють її від інших регіонів з погляду забезпеченості економічними ресурсами м. Київ. Виходячи з вищевикладеного, стратегічними соціально-економічними цілями зовнішньоекономічної діяльності в Київській області слід вважати такі:

1. Підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону.
2. Зміцнення промислово-виробничого комплексу.
3. Розвиток за допомогою зовнішньоекономічної діяльності всіх сфер суспільства.
4. Забезпечення адекватних умов життя населення регіону.
5. Орієнтація виробників на експорт готової продукції виробничого призначення (принцип самодостатності).

Стратегічними напрямками структурної перебудови промисловості Київщини з погляду розвитку зовнішньоекономічного потенціалу, на наш погляд, є:

- Розвиток виробництв наукомісткої продукції з метою підвищення загального експортного потенціалу регіону.
- Відновлення і розвиток галузей, що забезпечують соціально значущі потреби населення.
- Створення і підтримка екологічно чистих виробництв.
- Розвиток і освоєння нових енергозберіжних технологій.
- Розвиток і вдосконалення системи науково-технічної інформації.

– Підвищення рівня кваліфікації осіб, причетних до реалізації зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні.

Серед напрямів щодо адаптації економіки регіонів до діяльності в умовах відкритих ринків можна виділити ряд першочергових: проведення інституційних реформ на національному та регіональному рівнях; створення недискримінаційного конкурентного середовища з метою стимулювання структурної перебудови економіки; поліпшення інвестиційного клімату; реформування ринків праці для підвищення мобільності трудових ресурсів.

В даний час гостро постає питання про забезпечення сприятливих умов для економічної стабілізації і зростання. Оскільки посередницька роль держави в зовнішньоекономічній діяльності виявляється тільки в підготовці й затвердженні законодавчих актів і створенні інститутів контролю, то має місце тенденція підвищення самостійності окремих територіальних одиниць. Така тенденція припускає відкритість економіки регіону, якщо це не суперечить національним інтересам України, більш того, сприяє її інтеграції у світове господарство.

Таким чином, ми вважаємо, що політика державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності регіонів України повинна формуватися з урахуванням багатопланових інтересів: державних і недержавних структур, центральної та місцевої влади, а також самостійних господарюючих суб'єктів при об'єднанні внутрішніх сил і можливостей, виходячи з розроблених критеріїв оцінки розвитку процесу управління ЗЕД.

Стає очевидним, що державне регулювання зовнішньоекономічним комплексом України повинне ґрунтуватися на дослідженнях і достовірних статистичних даних, бути досить гнучким для модифікування й адаптації до особливих, завжди індивідуальних регіональних умов розвитку, які до того ж постійно змінюються.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що державне регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності в мезоекономічних системах з боку держави є більш визначеним і стабільним, ніж регулюючі дії регіональних органів влади на місцях. Тут обов'язково повинен бути наявним принцип зворотного зв'язку. Очевидно, що державне регулювання ЗЕД України повинне бути невіддільним

від стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності кожного регіону.

Вдосконалення системи зовнішньоекономічної діяльності Київської області, так само як і в цілому розвиток економічних реформ у регіоні, безумовно, має базуватися на загальнодержавних підходах у системі національного законодавства. У той же час вона повинна мати свій "рецепт" розвитку з урахуванням національних і соціальних пріоритетів населення, що проживає на території регіону.

Внаслідок того, що останні роки характеризуються стабілізацією соціально-економічного розвитку Київської області, на перспективу особливо важливим є стратегічний підхід у формуванні концепції зовнішньоекономічної діяльності регіону, яка ініціюється організаціями, що беруть участь у ЗЕД, а проблеми зростання інвестицій, нововведень, реструктуризації підприємств, їх розширення можна вирішувати, твердо знаючи мету і межі повноважень регулювання напрямів ЗЕД з позиції регіональної адміністрації.

Значною перешкодою для ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Київській області є організаційна невизначеність і правова неопрацьованість багатьох питань в державному і регіональному законодавстві, що стосуються організації ЗЕД.

Стратегією у сфері ЗЕД можна вважати розширення кола можливих споживачів кінцевої продукції, тобто створення замкнутого циклу виробничих операцій на підприємствах, що беруть участь в експортно-імпортних операціях. Інакше кажучи, необхідно створити умови для забезпечення відтворювальних процесів для зміцнення і розвитку напрямів ЗЕД регіонального рівня.

Державне регулювання ЗЕД регіонального рівня повинне відповідати таким принципам:

- діяльність іноземного інвестора-компаньйона повинна здійснюватися на рівних умовах з вітчизняними партнерами;
- інформаційно-консалтингові послуги, що надаються, повинні відповідати найвищим вимогам міжнародного ринку;
- кваліфікація і рівень підготовки підприємств-учасників ЗЕД повинні відповідати міжнародному рівню.

Звичайно, неминучі суперечності, що виникають між загальнодержавними, галузевими і регіональними інтересами з питань управління ЗЕД на мезорівні.

Основними ключовими критеріями зовнішньоекономічної стратегії регіону повинні бути такі: економічність, дієвість, якість, продуктивність, погодженість сторін і рівнів управління, сприятливий клімат, інноваційність, прибутковість, спрямованість на задоволення потреб населення регіону, а також використання можливостей ЗМІ. Незважаючи на технічні складнощі і матеріальні проблеми, практично всі держави, що претендують на який-небудь геополітичний вплив, роблять значні зусилля для освоєння інформаційної зброї, намагаються навчитися вести інформаційну війну, а також розвивають здібності з надання ефективної протидії інформаційній агресії. У будь-якому випадку причиною програшу в інформаційній війні є неправильне вибудовування світоглядних пріоритетів внутрішньою і зовнішньою інформаційною політикою. Нинішня ситуація інформаційної беспорядності внутрішньої і зовнішньої політики регіонів України обумовлена атрофією державної самосвідомості, нерозумінням державних інтересів учасниками інформаційного протистояння. Ефективна економічна діяльність в даний час ґрунтується на перетворенні інформації, яке є цілеспрямованим обміном впорядкованими даними з відповідними структурами і людьми. Можна сказати, що інформація служить мірою впорядкованості і стійкості економічної системи. Регіон, що ефективно перетворює інформацію, стає більш конкурентоспроможним від території, яка цього не робить. Результатом є створення сприятливіших умов для припливу інвестицій у вигляді фінансування замовлень, вливань приватного вітчизняного і зарубіжного капіталу [33, 94-95]. Перше й головне завдання – інформатизація державного управління і підвищення ефективності бюджетного сектора економіки на базі інформаційних технологій (систем передачі інформації) – це завдання усунення інформаційної нерівності регіонів України.

Очевидно, що неартикульованість інтересів різних секторів економіки, а також безпосередньо соціальних груп і непередставленість останніх у владі

взагалі перетворює процес регулювання зовнішньоекономічної діяльності на нелігитимний, що не відповідає цінностям і нормам демократичного суспільства. Держава не тільки не забезпечує підготовку економіки до інтеграції в світогосподарську систему, але й, навпаки, весь цей час провокувала її деградацію.

Практика показує, що державні важелі управління зовнішньоекономічним комплексом не еквівалентні і не вигідні громадянам. Це пов'язане, по-перше, з широкомасштабним вивозом капіталу; по-друге, з обміном невідтворних ресурсів (з низькою часткою в їх вартості заробітної плати і прибутку) на готові вироби і послуги (вартість яких складається, головним чином, із заробітної плати, прибутку і податків, що сплачуються до бюджетів країн походження); по-третє, з обміном дорогих в обслуговуванні зобов'язань на низькодохідні активи сумнівної надійності іноземних компаній. Таким чином, існує неспівпадання інтересів національних та іноземних компаній, з одного боку, й інтересів громадян – з другого.

Зовнішньоекономічна діяльність – частина системи життєдіяльності держави, в якій той чи інший прийнятий державою захід відображається як на внутрішніх, так і на зовнішніх параметрах, інакше кажучи, – це єдина система, що пов'язує ендогенні й екзогенні процеси.

Організаційно-структурна модель державного регулювання ЗЕД на регіональному рівні управління повинна відповідати вимогам і цілям сучасного етапу розвитку економіки. Ця модель стосовно Київської області припускає реалізацію таких положень:

1. Необхідно створити в регіоні консультативно-експертну раду при відповідному виконавчому органі влади, яка займалася б збором і обробкою інформації, що стосується комплексу ЗЕД регіонального рівня; нормативно-правовим консультуванням учасників ЗЕД. У цій раді могли б брати участь як представники органів виконавчої влади, юристи, фахівці з митного, податкового, валютного регулювання, так і представники підприємств-учасників ЗЕД в регіоні.

2. Доцільно організувати тісну міжрівневу і міжрегіональну співпрацю з

іншими регіонами з питань регулювання ЗЕД, що ініціюється підприємствами-господарюючими суб'єктами, з використанням єдиної сучасної інформаційної мережі.

3. Модель повинна відображати основні стратегічні напрями зовнішньоекономічної діяльності регіону, забезпечувати відкритість і пріоритет її державного регулювання.

4. Розроблена модель покликана бути мінімально формалізованою.

Регулювання ЗЕД регіонального рівня буде тим ефективнішим, чим тіснішим є зв'язок між органами, що володіють інформацією про зовнішньоекономічну діяльність, чим вищі транспарентність (прозорість) і ступінь довіри учасників ЗЕД регіону до державних органів.

У зв'язку з цим необхідна атмосфера співпраці між органами державного управління і секторами регіональної економіки через впровадження додаткової адміністративної одиниці консультативно-експертної ради в рамках (доцільніше) Міністерства економіки, що дозволило б значно скоротити терміни розгляду і експертизи проектів, зменшити час пошуку партнерів, джерел фінансування і т.д.

З концептуальних чинників, що впливають на пропоновану нами організаційно-структурну модель розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області можна виділити такі:

– розмір зовнішньоекономічної діяльності (в межах регіону), ступінь розвиненості державного, некомерційного, комерційного секторів і домашніх господарств;

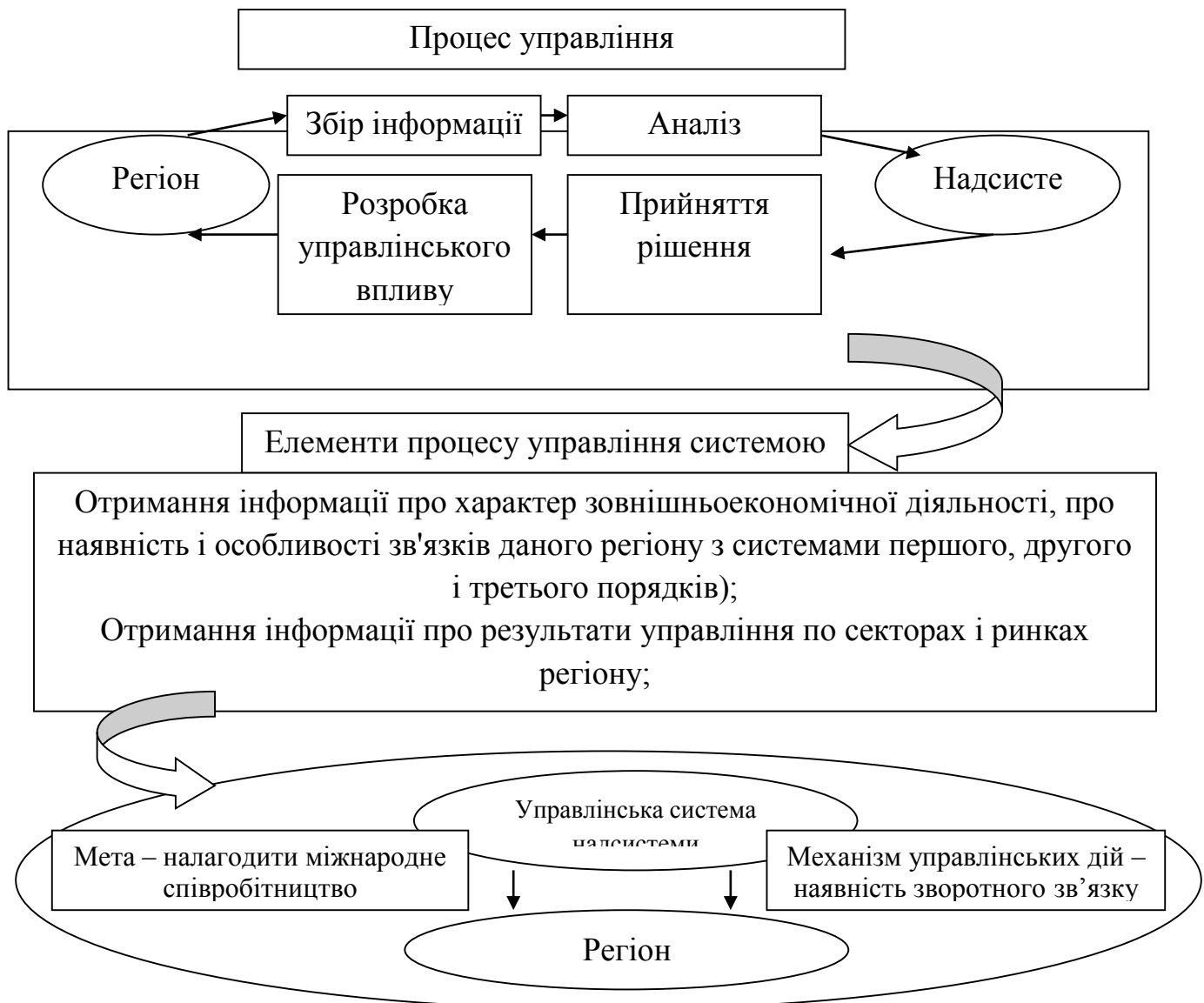
– ринкова інфраструктура;

– технологія взаємодії (консультаційно-експертна);

– навколишнє середовище і національна культура (менталітет) (рис. 3.3).

Нині система регулювання ЗЕД Київської області не відображає процеси взаємодії цієї системи з бізнес-партнерами у зовнішньоторговельних операціях в системах першого, другого і третього порядків і функціональні особливості підприємств кожного сектора економіки. Вона сильно регламентована, реалізує переважно інтереси державного рівня, в ній спостерігається міжрівневий

розрив функціональних (організаційних) зв'язків, що часто веде до дублювання функцій, до одностороннього аналізу зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Рис. 3.3. Концептуальна модель формування зовнішньоекономічної політики в Київській області

У ситуації, що склалася, ми пропонуємо:

- упровадити в існуючу систему організаційної структури новий елемент – консультативно-експертну раду (КЕР);
- реалізувати функціональні зв'язки і напрями інформаційних потоків у цій структурі.

Консультативно-експертна рада в даному випадку відіграє роль сполучної ланки між суб'єктами господарювання всіх форм власності

зовнішньоекономічної діяльності, регіональними і державними органами влади. Функціональні зв'язки регулювання і координування покликані здійснювати доведення інструктивних положень до суб'єктів господарювання; їх реалізують переважно державні органи. Функціональні зв'язки регулювання реалізують регіональні органи через регіональні законодавчі й нормативні акти. Функціональні зв'язки координації встановлюють взаємозв'язок усіх структурних органів ЗЕД регіонального рівня.

Регіональна організаційно-структурна модель зовнішньоекономічного комплексу повинна сприяти вирішенню такого набору завдань:

- скоординувати діяльність усіх органів, що входять в структуру;
- взаємодіяти зі структурними органами державного регулювання ЗЕД та інших регіонів у розробці інтегрованих (взаємозв'язаних, взаємообумовлених і взаємодоповнюючих) програм сприяння розвитку економічної, соціальної та інших сфер;
- координувати діяльність господарських структур, що функціонують на мікрорівні (підприємств, об'єднань, організацій і т. д.);
- сприяти залученню іноземних інвестицій в регіон;
- забезпечувати реалізацію стратегічних напрямів ЗЕД регіонального рівня.

Організаційна структура управління зовнішньоекономічною діяльністю не відповідає вимогам часу, оскільки політика держави і політика регіонів часто існують автономно. При такій структурі управління ЗЕД підприємства регіонів, що беруть участь у цій діяльності, відчувають тільки контроль з боку держави і не зацікавлені в підвищенні ефективності своєї діяльності. Тому в дану структуру доцільно ввести допоміжний елемент, основною метою якого є координація, погодження інтересів різних рівнів системи першого порядку.

Так, до основних функцій ради відносяться: координація і консультування учасників ЗЕД регіонального рівня; висвітлення сучасних тенденцій світової економіки; аналіз регіонального ринку експорту, імпорту, інвестицій; удосконалення стратегії зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні; розробка проектів перспективних напрямів ЗЕД і т. д.

Створення консультативно-експертної ради дозволить у декілька разів

підвищити ефективність ЗЕД регіонального рівня, прискорити аналіз і експертизу проектів, скоротити час документообігу, забезпечити інформаційну базу з питань ЗЕД Київської області.

Одним із шляхів досягнення основної мети – економічного зростання ЗЕД регіону в довгостроковій перспективі – є підвищення ефективності функціонування підприємств регіону. Для забезпечення конкурентоспроможності підприємства на зовнішньому ринку потрібна стратегія зовнішньоекономічної діяльності регіону, тобто єдиний напрямок, який буде враховувати внутрішні можливості підприємства та ринкові умови, в яких йому доводиться функціонувати. На рівні підприємства як головного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності визначальним напрямом є максимально можливе на рівні регіонів залучення їх до зовнішньоекономічних зв'язків. А це обумовлює необхідність підтримки та стимулювання з боку держави технічного переозброєння, а в багатьох випадках і перепрофілювання підприємств, допомоги в пошуку нових перспективних ринків за кордоном, зняття деяких дискримінаційних обмежень щодо експорту вітчизняної продукції на світових ринках.

Після проведення аналізу економічної діяльності підприємства складається список стратегічних альтернатив, тобто система стратегій з розрахунком вірогідності їх запровадження щодо досягнення загальної мети.

Основні види стратегій міжнародного бізнесу поділяються на п'ять основних груп залежно від наявності у підприємства конкурентних переваг, завдяки яким воно зможе досягти стабільного становища на ринку. До них відносяться стратегії формування: ресурсно-факторних переваг; технологічних переваг, інноваційних переваг, змішаних переваг, глобальних конкурентних переваг. Для регіонів України найбільш актуальні перші чотири групи стратегій, що визначається в основному належністю того чи іншого підприємства до галузей, де головну роль відіграють ресурси (сільське господарство, видобувна промисловість), технологія виробництва (машинобудування) або інновації (фармація, авіабудування).

Таким чином, визначається спочатку вид стратегії міжнародного бізнесу

підприємства, а потім в межах цього виду формується список конкурентних стратегій, з якого вибирається найбільш прийнятна. Після цього потрібно оцінити стратегію та визначити, чи відповідає вона запланованим показникам. Якщо так – запроваджувати її на функціональних рівнях та проводити постійний контроль за її виконанням для забезпечення найвищого результату. Для більш ефективної реалізації обраної стратегії необхідно розділити діяльність підприємства на основні та допоміжні процеси і найбільшу увагу приділити саме основній діяльності, поступово адаптуючи стратегію в маркетинговому, виробничому відділах та в сервісному обслуговуванні, що забезпечить повніший контроль за її реалізацією. Допоміжні процеси більш гнучкі і вони самі в процесі реалізації загальної стратегії будуть змінюватися згідно з обраним напрямком. Якщо в процесі оцінки виявиться, що обрана стратегія не відповідає запланованим показникам, зі списку конкурентних стратегій треба обрати найбільш прийнятну та оцінити її. Такий цикл допомагає вибрати найбільш оптимальний шлях розвитку ЗЕД підприємства і регіону в цілому.

Після впровадження обраної стратегії необхідний постійний контроль за поточною ситуацією внутрішнього та зовнішнього середовища для забезпечення своєчасного реагування на будь-яку зміну з метою адаптації стратегії розвитку ЗЕД до нових умов господарювання.

Вивчення методів заохочення експортної діяльності місцевих регіональних виробників дозволяє виділити найбільш доцільні з них для Київської області. Зокрема до них належать:

- організація інститутів партнерства місцевої влади і підприємницьких структур;
- участь місцевого уряду в регіональних і міжрегіональних торгових асоціаціях (групах);
- публікація місцевим урядом міжнародного торгового бюлетеня;
- публікація довідника (навчального посібника) з організаційних питань експортних операцій;
- надання консультаційних послуг з питань експортної діяльності;
- здійснення програм можливих місцевих постачальників стосовно

іноземних замовлень;

- здійснення територіальних довгострокових програм пошуку місцевих постачальників для іноземних імпортерів;
- проведення семінарів і конференцій;
- підготовка кадрів у сфері міжнародної торгівлі;
- організація консультативного органу для розробки рекомендацій щодо зовнішньоторговельної політики;
- здійснення фінансового сприяння місцевому експортеріві;
- організація зовнішньоторговельних корпорацій;
- організація торгових візитів і виставок;
- організація закордонних торгових представництв.

В умовах посилення на світовому ринку конкуренції успішна зовнішньоекономічна стратегія повинна бути сформована на основі визначення перспективних напрямів спеціалізації регіону відносно економічних умов, а саме: пріоритетним слід визнати експортний комплекс регіону [177].

Зокрема, мова йде про визначення пріоритетів розвитку експортного комплексу регіону, секторів економіки, орієнтованих переважно на внутрішній ринок, і частки ринку споживчих і промислових товарів, яка може бути сформована за рахунок імпорту. Рішення цієї задачі дозволить сконцентрувати наявні і залучені ресурси на ключових напрямках розвитку господарського комплексу регіону, у тому числі – його зовнішньоекономічної складової, і забезпечить стійкий і ефективний розвиток економічної системи регіону в структурі світогосподарських зв'язків.

Виходячи з цього, сьогодні першочерговою задачею регіонального управління зовнішньоекономічною сферою стає забезпечення умов для концентрації обмежених ресурсів на ретельно відібраних напрямках, що дозволить регіону в одних галузях зберегти лідируючі позиції, а в інших – створити передумови для економічного зростання. У рамках концепції не тільки визначається зовнішньоекономічна стратегія, але й виявляються можливості розширення експортного потенціалу регіону, обґрунтовується доцільність регіонального експорту з позиції відповідності номенклатури і

якості продукції потребам світового ринку.

Необхідними стратегічним напрямом та умовою активізації зовнішньоекономічної діяльності регіонів України визнано підвищення ефективності використання її експортного потенціалу [90, 152-157; 92, 164-174]. При формуванні механізму реалізації обраного пріоритету у напрямі активізації експортного потенціалу необхідно орієнтуватися на максимально повне погодження поставлених цілей, завдань і розробку найбільш адекватних інструментів їх реалізації. При цьому механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю в регіоні повинен забезпечувати розвиток усіх його складових елементів в їх системній цілісності [29, 212-220]. Результати дослідження дозволили визначити основні структурні елементи такого механізму (дод. М). Оптимізація функціонально-цільової структури експортного потенціалу може бути досягнута шляхом вирішення певних відособлених завдань, що забезпечується формуванням відповідних механізмів управління за допомогою створення інформаційно-організованої системи «Експортна карта Київської області» з розміщенням її в мережі Інтернет (дод. Н). Формування цього механізму повинне стати основою всієї системи управління зовнішньоекономічною діяльністю регіону в сучасних умовах, метою якої є: забезпечення сприятливих умов для інтеграції Київської області в систему світогосподарських зв'язків шляхом надання потенційним партнерам необхідної інформації; організація системи моніторингу зовнішньоекономічної діяльності регіону шляхом об'єднання учасників зовнішньоекономічної діяльності в єдину інформаційно-організовану систему; збільшення зовнішньоторговельного обороту; розширення номенклатури зовнішньої торгівлі, зокрема в частині підвищення частки експорту й імпорту високотехнологічної продукції; підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності; залучення іноземних інвестицій для реалізації найбільш ефективних і високодохідних інвестиційних проектів і програм. Пропонований механізм дозволить вирішити і спеціальні задачі, пов'язані з управлінням зовнішньоекономічною діяльністю регіону. Оптимізація територіально-географічної структури зовнішньоекономічних зв'язків забезпечується проведенням на території вибраної країни активної маркетингової

кампанії з ознайомлення всіх зацікавлених користувачів з можливостями системи «Експортна карта». Оптимізація галузевої і внутрішньогалузевої структури експортних постачань досягається за рахунок проведення віртуальних виставок, надання пільг для учасників, що виготовляють продукцію відповідної номенклатури, залучення фінансових організацій-учасників проекту до кредитування підприємств при здійсненні експорту високотехнологічної продукції.

Наявність оперативного зв'язку з підприємствами дозволить уряду, з одного боку, своєчасно інформувати їх з усіх питань, що пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю регіону, а з другого – оперативно реагувати на всі запити підприємств-учасників проекту.

Пропонована система регулювання зовнішньоекономічної діяльності дозволить проводити систематичну роботу з вивчення і аналізу структури зовнішньоекономічної діяльності, змін її ефективності на рівні регіону і окремих підприємств, кон'юнктури світового ринку, змін торгової ситуації для уточнення галузевих і національних пріоритетів розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Детальний аналіз програм фінансування експорту дозволив розробити комплекс заходів економічного стимулювання експортного виробництва регіонів. Вони включають: створення регіонами відповідної законодавчої бази; розробку комплексної програми фінансово-економічної підтримки експортерів на регіональному рівні, структурованої по етапах; утворення в рамках даної програми фінансово-економічної підтримки експортерів в окремому регіоні; поетапне впровадження заходів економічного стимулювання експорту, починаючи з консультування з питань фінансування і страхування експортних операцій, підготовки програм субсидування учасників міжнародних виставок і ярмарків, забезпечуючи тим самим послідовний перехід до активних програм фінансування експорту (страхування політичних і комерційних ризиків, надання гарантій по позиках кредитових установ).

Головним завданням регіональної програми є формування в області сприятливих економічних, організаційних, правових та інших умов для

розвитку експортного потенціалу і підвищення ефективності його використання, а також створення механізмів надання фінансових, податкових, інформаційно-консультативних, маркетингових та інших видів допомоги вітчизняним експортерам [90, 152-157].

В концепції стратегічної програми Київського регіону необхідно врахувати критерій максимуму комплексних структурних перетворень, націлених на розкриття додаткових ефектів раціонального використання місцевих природних ресурсів. Концепція програми виходить з обумовленої ресурсним потенціалом виняткової ролі зовнішньоекономічних зв'язків у здійсненні кардинальних перетворень в економіці регіону. Центральною позицією в концепції Програми є положення про наявність в регіоні високоефективних суспільно значущих інтеграційно-кооперованих структур, які б могли стати прискорювачами процесів усіх ринкових перетворень. Крім того, принципово важливим положенням, виявленим у ході дослідження проблем розвитку експорту, є виявлення в економіці регіону прихованих ефектів. Отже, регіональна програма розвитку експорту й експортної бази поряд із традиційними елементами повинна передбачати створення таких економічних структур, які б: а) дали багаторазове зростання ефективності, тобто якісно відрізнялися від того, що є сьогодні; б) сприяли структурним перетворенням в інших частинах народного господарства.

Механізм економічного забезпечення програм побудований, головним чином, на основі фінансового стимулювання приватного підприємництва такими заходами впливу, як цільові кредити, преференційна податкова політика, страхування на пільгових умовах. Фінансове стимулювання здійснюється тільки стосовно підприємств, що йдуть у руслі виконання завдань програми. Для акумуляції необхідних для стимулювання програми коштів використовуються різні джерела, серед яких державний бюджет не завжди стоїть на першому місці, його дотації є винятковим заходом. Держава сприяє виконанню програм загальноекономічними засобами: дає санкцію на зниження ставки відсотка, зменшення податку, виступає гарантом для розміщення позики з ринку позичкового капіталу тощо і жорстко контролює адресне виконання

цілей програми через місцеві органи влади. Сказане не виключає виділення держбюджетних коштів, якщо таке можливо [92, 164-174].

Але найбільш реальним джерелом фінансування економічних програм виступають створені в регіоні фонди. Українські регіони, у тому числі й Київська область, мають власні бюджети, на базі яких також може проводитися підтримка програмних цілей, у першу чергу, спрямованих на ефективне використання експортного потенціалу. Процес реалізації Програми включає, як мінімум, три основні етапи, на проходження кожного з яких піде не менше двох років [92, 164-174].

Найбільш відповідальним є перший етап, на якому передбачається:

- провести ретельну інвентаризацію прихованих резервів в існуючому торгово-промисловому потенціалі;
- розробити механізми запобігання відпливу економічних ресурсів з регіону і часткового вилучення прихованих ефектів у регіональний фонд розвитку і підтримки експорту;
- утворити фонд розвитку і підтримки експорту як базовий компонент регіонального програмного управління, розробити і ввести в дію відповідну нормативно-правову базу зазначених механізмів;
- розпочати роботи з проектування організаційно-економічних структур інтеграційного типу, почати формування промислово-експортних комплексів (груп, асоціацій, об'єднань);
- розробити і ввести нормативну базу для нових інтеграційно-кооперованих структур;
- базуватись на найбільш прибуткових і швидкоокупних проектах створення господарських комплексів, підтримати їхній розвиток за рахунок бюджетних коштів області і країни;
- сформувати науково-прикладні структури з маркетингового, інформаційного забезпечення програми;
- розробити ескізно і ввести систему управління програмою.

На другому етапі головне буде полягати в тому, щоб:

- розробити макети кооперування інших підприємств (не охоплених

інтеграцією на першому етапі), розпочати і закінчити процеси інтеграційного кооперування;

- провести реконструкцію технічної бази діючих підприємств усіх новоутворених комплексів з урахуванням вимог щодо: диверсифікації виробництва економіки регіону, поглиблення переробки сировини, підвищення валютної вартості кінцевої продукції, скорочення втрат, підвищення раціонального ефекту від об'єднання підприємств у межах програми;

- провести більш капіталомісткі дослідження й інвестиційні розробки з розширення сировинної бази, поглиблення і комплексного використання сировини, використання нетрадиційних способів переробки готових продуктів;

- збільшити виробничу базу експорту і його внутрішнього інвестиційного потенціалу;

- розробити і реалізувати проекти інфраструктурного забезпечення програми.

На третьому етапі:

- забезпечити реалізацію проектів інфраструктурного розвитку області;

- запропонувати логіку і механізми впливу програмних структур (комплексів) на прискорення і розвиток інших галузей народного господарства;

- завершити відпрацювання системи управління програмою.

Очевидно, що Програма розвитку експортної бази й експорту розглядається як інструмент регіонального управління і призначена забезпечити перетворення у виробництві, соціальній та інституціональній сферах регіону протягом встановленого терміну.

Успіх залучення економіки регіону до зовнішньоекономічних зв'язків багато в чому визначається станом експортного сектора. Ефективність розвитку даного процесу потребує проведення глибоких соціально-економічних перетворень в економіці, пов'язаних, в першу чергу, із структуризацією і модернізацією виробничого, кадрового і науково-технічного потенціалу регіону. У сьогоденній соціально-економічній ситуації в країні збільшення експортних поставок, що запобігають падінню сумарного обсягу виробництва, зниженню зайнятості, можна віднести до сукупності чинників стабілізації внутрішнього ринку. Активна експортна політика, виявлення нових експортно-

придатних товарів і виробництв спільно із заходами по залученню іноземних інвестицій стимулюють прискорення технічного переозброєння і структурну перебудову в ключових секторах економіки.

Виходячи з необхідності вирішення перелічених вище задач, у процесі розробки стратегії проводиться:

- оцінка потенціалу регіону, його можливостей і ресурсів для досягнення загальних цілей;
- аналіз внутрішніх факторів, що забезпечують зростання і зміцнення позицій регіону: комерційних, технологічних, соціальних;
- аналіз зовнішніх факторів, що потребують впровадження заходів, спрямованих на пристосування до умов, що змінилися, і ситуацій, що виникли;
- оцінка альтернативних напрямків діяльності регіону і вибір оптимальних варіантів для досягнення поставлених цілей;
- прийняття рішень, узятих за основу при розробці довгострокових планів розвитку регіону.

Стратегічне управління ґрунтується на стратегічних цілях регіону, а саме: не на нинішній, а на майбутній структурі господарської діяльності; не на наявному, а на створюваному науковому, виробничому, збутовому потенціалі регіону, під ці цільові напрями виділяються ресурси. Вибір стратегії здійснюється на основі порівняння перспектив розвитку різних видів діяльності, встановлення пріоритетів і розподілу ресурсів між видами діяльності для забезпечення майбутнього успіху.

Основними цілями виконання стратегії на регіональному рівні є:

- відновлення і розвиток експортного потенціалу регіону і поліпшення структури експорту;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств регіону на світовому ринку;
- створення передумов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, а також новітніх технологій для технологічної модернізації і розширеного відтворення експортного потенціалу;
- забезпечення економічної безпеки регіону, а також прав і безпеки

споживачів.

Послідовна реалізація цих цілей має змінити характер інтеграції регіону в світову економіку, зробити цей процес керованим, що підлягає довгостроковим економічним задачам, спрямованим на структурну перебудову економіки і забезпечення інтересів учасників зовнішньоекономічних операцій.

Особливістю стратегії розвитку експортної діяльності регіону є те, що вона припускає розширення їхньої самостійності у вирішенні конкретних питань ефективності зовнішньоекономічної діяльності у поєднанні із загальнодержавним посиленням централізованих основ (чітких і діючих норм і правил), прийнятих на рівні держави „правил гри” і основних методів і форм зовнішньоекономічної діяльності регіонів. Матеріальною основою таких погоджених інтересів виступає економічний і комерційний ефект, що реалізується на зовнішньому ринку за рахунок умілого використання реальних переваг суспільного й регіонального поділу і кооперації праці.

Основні елементи стратегії розвитку експортної діяльності регіону містять у собі:

- розгалужену інфраструктуру зовнішньоекономічної діяльності регіону (транспортну, інформаційну, виробничу, фінансову й ін.);
- специфічні зовнішньоторговельні структури, орієнтовані на те, щоб зайняти місце на світовому ринку для реалізації продукції даного регіону;
- правові й адміністративні нормативи, прийняті на рівні регіону і держави;
- систему підготовки і перепідготовки кадрів, здатних ефективно використовувати механізм стимулювання розвитку експортної діяльності.

Пріоритетними напрямками стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону мають стати:

- удосконалення форм і методів державної підтримки розвитку експортної діяльності;
- організаційне забезпечення механізму стимулювання розвитку експортної діяльності;
- подальший розвиток наявного в країні експортного потенціалу і поліпшення структури експорту;

- створення передумов для залучення в країну прямих іноземних і українських інвестицій;
- розширення валютних ресурсів для країни за рахунок різних видів зовнішньоекономічної діяльності;
- удосконалення правової і нормативної бази механізму зовнішньоекономічної діяльності;
- розвиток інформаційного забезпечення;
- розвиток нових форм зовнішньоекономічних зв'язків із закордонними партнерами;
- підготовка фахівців для зовнішньоекономічного комплексу регіону.

Аналізуючи зовнішньоекономічну діяльність Київської області, можна стверджувати, що вона є однією з найважливіших складових економічної політики Київської області.

Ефективний розвиток зовнішньоекономічної діяльності Київської області потребує розробки відповідної концепції, що відображає стратегічну позицію регіону на довгострокову перспективу. Основними елементами такої стратегії повинні бути такі напрями:

- геополітична значущість Київської області в зовнішньоекономічній політиці України в центральному регіоні;
- стратегічна програма розвитку зовнішньоекономічної діяльності в регіоні;
- заходи підтримки вітчизняного товаровиробника;
- розвиток інфраструктури налагодження зовнішньоекономічних зв'язків;
- програма залучення інвестицій і поліпшення інвестиційної привабливості регіону;
- стратегічний план створення іміджу регіону.

Найбільш дієвою і ефективною стратегією інтеграції регіонів України у світову економіку має стати поєднання структурної перебудови економіки з її орієнтацією на активне зростання експорту і диференціацію його потенціалу. Цього можна досягти шляхом подальшого загального поліпшення інвестиційного клімату і залучення інвестицій у відповідні галузі,

удосконалення механізму стимулювання експорту та формування життєздатних конкурентоспроможних експортних виробництв. Ця стратегія включає такі важливі завдання, як поновлення і розвиток експортного потенціалу та істотне поліпшення структури експорту, раціоналізація імпорту, підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств на світовому ринку, подальше залучення іноземних інвестицій для технологічної модернізації і створення потенціалу розширеного відтворення, забезпечення економічної безпеки України.

Відзначимо, що у багатьох країнах державна політика тепер спрямовується на формування експорту капіталів із галузей, що занепадають (як засіб згортання цих галузей у даній країні і переміщення у економічно відсталіші регіони). Водночас стимулюється імпорт капіталу в ті високотехнологічні та високотехнологічні галузі економіки, які поки що недостатньо розвинені, але мають значний експортний потенціал.

Одним з основних шляхів роботи на регіональному рівні є правове забезпечення і координація зовнішньоекономічної діяльності регіонів, формування регіональних програм її розвитку, створення підприємств з участю українського капіталу за кордоном. Першочергове завдання розвитку цих відносин на рівні області має бути спрямоване на формування умов, що сприяють розвитку експорту продукції, передусім високого ступеня обробки (машинобудування тощо) і надходженню іноземних інвестицій в економіку регіону.

Дуже важливими у розвитку зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні мають стати: розробка облдержадміністраціями разом з управліннями митної служби планів, спільних заходів для відкриття нових митних пунктів (переходів), створення спеціальних фондів розвитку інфраструктури, коригування режимів оформлення декларацій для низки великих підприємств тощо. Водночас у зовнішньоекономічних відносинах вітчизняних партнерів особливе значення також має вирішення низки питань щодо страхування експортно-імпортних операцій, надання гарантій зарубіжним інвесторам, кредитів для вітчизняних експортерів, розвитку інфраструктури,

інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності тощо [85].

Таким чином, встановлено, що при існуючій структурі управління ЗЕД підприємства, які беруть участь у цій діяльності, відчують тільки контроль з боку держави і не зацікавлені в підвищенні ефективності своєї діяльності. Тому в дану структуру доцільно ввести допоміжний елемент – консультаційно-експертну раду, основною метою якої є координація, погодження інтересів різних рівнів реалізації комплексу ЗЕД. Створення консультативно-експертної ради дозволить у декілька разів підвищити ефективність ЗЕД регіону, прискорити аналіз і експертизу проектів, скоротити час документообігу, забезпечити інформаційну базу з питань розвитку ЗЕД на мезоекономічному рівні в цілому. Доцільно організувати тісну міжрівневу і міжрегіональну співпрацю з іншими регіонами з питань регулювання ЗЕД на регіональному рівні з використанням єдиної сучасної інформаційної мережі.

Висновки до розділу 3

Головною метою ринкових реформ України є перехід до нової моделі національного господарства, що дозволяє вийти на нову траєкторію економічного росту. Вибір такої моделі здійснюється через економічну структуру господарства і наявний ресурсний потенціал з орієнтацією на зовнішній або внутрішній ринок. Вибір найефективніших напрямів інтеграції у світовий економічний простір визначається виходячи з цілей забезпечення стійкого економічного зростання, стабілізації всієї економіки країни. Подальша інтеграція України в систему світових господарських зв'язків – мета державної зовнішньоекономічної політики – забезпечить ефективне використання міжнародної співпраці для комплексного соціально-економічного розвитку регіонів країни.

До основних напрямків удосконалення зовнішньоекономічної діяльності Київської області, що сприятиме стабільному економічному зростанню і вирішенню багатьох соціально-економічних проблем регіону, належать

наступні результати.

1. Розроблено концептуальну модель стратегічного моніторингу розвитку зовнішньоекономічної діяльності з метою систематизації зовнішньоекономічної діяльності регіону і аналіз даних про неї для визначення поточних і перспективних напрямів розвитку цієї сфери. Дана модель дозволить оцінити зовнішньоекономічні можливості регіону і рівень їх використання; визначити довгострокові цілі розвитку зовнішньоекономічної діяльності; розробити і відкоригувати програми розвитку експорту й імпортозаміщення, залучення іноземних інвестицій і технологій; погодити стратегію розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону із загальнонаціональною; здійснити міжрегіональну координацію дій у зовнішньоекономічній сфері. Крім цього, проведення моніторингу зовнішньоекономічної діяльності в усіх українських регіонах дозволить оцінювати її поточний стан, виявляти проблеми в кожному регіоні і вносити відповідні коригуючі дії, а також намітити перспективні напрями інтеграції українських регіонів у світову економіку і розробити концепцію регіоналізму зовні.

2. Сформульовано алгоритм можливих напрямів і технологій зовнішньоекономічної діяльності підприємств в регіоні, а також виявлено найефективніші способи організації їх зовнішньоекономічної діяльності, виходячи із спеціалізації територіальних утворень, що дасть змогу створити сприятливий інвестиційний клімат в області, залучити додаткові фінансові кошти у вигляді інвестицій, довго- і короткострокових кредитів, дотацій тощо. Виявлено можливість застосування моделей в зовнішньоекономічній діяльності, що сприятимуть нарощенню експортного потенціалу регіону.

3. Запропоновано створення регіонального Центру підтримки учасників зовнішньоекономічної діяльності, до функцій якого входить паспортизація учасників зовнішньоекономічної діяльності регіону, допомога експортерам у виході на зовнішні ринки тощо. В дослідженні розроблено організаційну структуру такого центру, до задач якого віднесено: надання економічних заходів сприяння діяльності учасникам зовнішньоекономічної діяльності; здійснення інформаційно-консультативної допомоги учасникам

зовнішньоекономічної діяльності; підготовка фахівців у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

4. Для розв'язання назрілих проблем у організації експортно-імпортних операцій, а також для забезпечення переходу до нової моделі розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону автором уточнено концептуальні підходи до формування стратегії регіону щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності на основі нарощення експортного потенціалу регіону, зорієнтованої на те, щоб максимально використати цей потенціал, надаючи послуги високої якості.

5. З метою удосконалення організаційно-економічних заходів підтримки і стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності в Київській області запропоновано при Департаменті ЗЕД адміністрації області Центр підтримки учасників ЗЕД, який виконуватиме інформаційну, консультативну та організаційну функції. Результати, пропозиції і рекомендації, що викладені в магістерській роботі, забезпечать цілеспрямований і ефективний розвиток ЗЕД на рівні регіону.

ВИСНОВКИ

Розроблені в магістерському дослідженні теоретико-методологічні підходи та практичні рекомендації з удосконалення зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації економічних процесів дозволили отримати такі результати:

1. Зовнішньоекономічна діяльність регіону в умовах глобалізації являє собою діяльність суб'єктів господарської діяльності регіону та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що має місце як на території регіону України, так і за її межами. Вона базується на принципах: суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; свободи зовнішньоекономічного підприємництва; юридичної рівності і недискримінації; верховенства закону; захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

В реалізації зовнішньоекономічної політики регіону провідна роль належить експорту, розвиток якого створює умови для забезпечення економічної, технологічної, продовольчої і фінансової безпеки регіону.

2. Розширено систему принципів нарощування експортного потенціалу регіону, зокрема за рахунок формулювання специфічних принципів: регіональної вигідності, податкового стимулювання, динамічної активізації, добросовісного виконання зобов'язань, системності та рівномірності розвитку.

3. Дано авторське визначення терміна „глобалізація” як якісно нового етапу інтернаціоналізації господарської системи, що веде до глибоких змін в економічній та інституціональній сферах в регіонах; як процесу зростаючого взаємозв'язку і взаємозалежностей національно-господарських систем, що веде до формування цілісно-єдиної світогосподарської системи з вільним переміщенням товарів, послуг, капіталів, технологій, інформації, робочої сили і передбачає уніфікований механізм регулювання та контролю, що обумовлює

місце і роль регіону в системі зовнішньоекономічних зв'язків держави.

4. Встановлено, що на зовнішньоекономічну діяльність України справляє значний вплив диспропорційність окремих її суб'єктів, їхня низька конкурентоспроможність, відставання у вирішенні назрілих соціальних проблем і неефективне використання регіональних ресурсів. При розробці і реалізації державної політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності необхідно враховувати феномен внутрішньокраїнної міжрегіональної конкуренції за вихід на зовнішні ринки, шукати форми пом'якшення гострих суперечностей, що тут виникають.

5. Зовнішньоекономічна політика на рівні регіону повинна бути діяльністю органів управління, спрямованою, в першу чергу, на розвиток і підтримку зв'язків вітчизняних імпортозаміщуючих і експортоорієнтованих підприємств у плані економічного співробітництва як з вітчизняними, так і з зарубіжними партнерами з урахуванням виробленої зовнішньоекономічної стратегії і вимог міжнародних стандартів.

6. Виявлені сучасні тенденції та територіально-галузеві відмінності зовнішньоекономічної діяльності Київського регіону стали підґрунтям розробки перспективних напрямів зовнішньоекономічної політики щодо поліпшення фінансового стану Київської області. Встановлено, що в регіоні сформований потужний експортний потенціал, про що свідчить зростання зовнішньоторговельного обороту області протягом останніх років, хоча в його структурі частка імпорту перевищує частку експорту. Разом з тим, одночасно із від'ємним сальдо по експорту та імпорту товарів спостерігається перевищення обсягів експорту послуг над їх імпортом. Проаналізовано структуру прямих іноземних інвестицій в економіку області, виявлено райони, які не залучені до процесу зовнішньоекономічної діяльності.

7. Встановлено, що вирішення внутрішньогосподарських проблем шляхом розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київського регіону може бути досягнуто за рахунок зсуву вектору розвитку з імпортоорієнтованої регіональної системи в бік нарощування експорту, визначено проблеми підприємств-основних експортерів області та обґрунтовано напрями їх

вирішення.

8. Розроблена регіональна Програма розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області на 2015–2020 рр., яка включає напрями забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності, передбачає запровадження діяльності з надання інформаційно-консалтингових послуг суб'єктам господарської діяльності в сфері експорту, розробку заходів щодо розширення інтеграції Київської області у світові ринки товарів, послуг і капіталів шляхом активізації інвестиційних процесів та виробничої діяльності підприємств різних форм власності, підтримки конкурентоспроможних проектів підприємств галузей промислової спеціалізації області, збільшення частки високотехнологічної продукції в сфері експортоорієнтованого виробництва, розширення всебічного співробітництва з іншими країнами.

9. Доведено, що подальше розширення зовнішньоторговельних зв'язків з країнами Європейського Союзу та Російською Федерацією є одним з пріоритетних напрямів нарощування експортної діяльності в регіонах країни, яке ґрунтується на розробці важелів бюджетно-податкової політики, оптимізації структури витрат експортерів через механізм регулювання цін на продукцію і послуги природних монополій і підприємств транспорту, заходів грошово-кредитної політики щодо експорту високотехнологічної продукції.

10. В роботі запропонована концептуальна модель стратегічного моніторингу розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону, на основі якої визначаються перспективні напрями розвитку цієї сфери в регіоні. Дана модель дозволяє систематизувати інформацію про ЗЕД регіону, аналізувати її, проводити оцінку зовнішньоекономічних можливостей регіону та рівня їх використання, що є підґрунтям розробки і коригування регіональних програм розвитку експорту та імпортозаміщення, залучення іноземних інвестицій і технологій. Відповідно до цієї моделі формується та інтегрується до державної стратегії регіональна стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності, реалізується міжрегіональна координація заходів щодо вирішення проблем зовнішньоекономічної діяльності в кожному регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулгамидов Н., Губанов С. Глобализация: трактовки и действительность // Экономист. – 2001 – № 9. – С. 25–42.
2. Автономов В. Рыночное поведение: рациональный и этический аспекты // Мировая экономика и международные отношения. – № 12. – 1997. – С. 6–13.
3. Аганова Т.Н. Методика и инструментарий для мониторинга экономической безопасности региона // Вопросы статистики. – 2001. – № 2. – С. 44–48.
4. Адамов Б.И., Королев В.Ю. Информационно-экономические аспекты программно-целевого управления развитием региона / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. – Донецк, 1998. – 18 с.
5. Альтернативы глобализации: человеческий и научно-технический потенциал России: Доклады и выступления на международной научной конференции (21–23 июня 2002 г.) / Под ред. А.В. Бузгалина. – М., 2002. – Т. 2. – 320 с.
6. Аскарров Н.И., Исахов Б.А., Кудратов И.Э., Методические вопросы оценки уровня развития экспортного потенциала регионов // Вопросы статистики. – 2001. – № 2. – С. 48–59.
7. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
8. Беленький П.Ю. Управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах глобалізації в конкуренції // Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку. – Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2000. – 448 с.
9. Блудова С.Н. К вопросу о методике оценки региональной внешнеэкономической деятельности // Вопросы статистики. – 2002. – № 11. – С. 65–66.

10. Богачев О. Бюджетные механизмы в мировой практике развития депрессивных и отсталых регионов // Вопросы экономики. – 1996. – № 6. – С. 24–31.
11. Бойко О. Глобалізація та «криза ідентичності» // Наук. записки. – Тернопіль, 2006. – Вип.14. – С. 77–81.
12. Бойчук В.М. Глобалізація світової економіки і перспективи розвитку регіонів України // Економіка: проблеми теорії та практики. – Донецьк, 2004. – Вип. 196, т.1. – С. 109–116.
13. Болатова Л. Внешнеэкономическая деятельность региона: современное состояние и пути совершенствования. Автореферат Дисертації канд. экон.наук. – Ростов-на-Дону. – 2001. – 25 с.
14. Большой энциклопедический словарь / Общ. Ред. В.П. Корнева. 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 1456 с.
15. Борщевський В.В. Мотиваційно-психологічні аспекти формування нової моделі зовнішньоекономічної діяльності України // Менеджмент у ХХІ столітті: розвиток організацій та управління персоналом. – Львів, 2004. – Ч. 1. – С. 33–36.
16. Буркинський І.Б. Системний підхід до вдосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства // Торгівля і ринок України. – Донецьк, 2004. – Вип.17, т.1. – С.49–53.
17. Бутов В., Игнатов В., Кетова Н. Основы региональной экономики. Учебное пособие. Москва. Ростов-на-Дону. – 2001. – 169 с.
18. Быков А.Н. Глобализация и либерализация (вопросы институционального совершенствования в контексте российских и общемировых интересов) // Проблемы прогнозирования. – 2000. – № 5. – С. 104–119.
19. Быков А.Н. Глобализация и регионализация: российские интересы и перспективы евразийской интеграции // Российский экономический журнал. – 2001. – № 7. – С. 59–74.
20. Вакуленко Л.Л. Вплив державних інститутів на зовнішньоекономічну діяльність України // Вісник. – Харків, 2004. – №10. –

С. 24–27.

21. Валлерстайн И. Мир, в который мы вступаем: 2000 – 2050 гг. // Россия и современный мир. – 2001. – № 1. – С. 64–76.

22. Валовий О. А. Глобалізація світової економіки – закономірний процес економічного розвитку // Науковий вісник. – Чернівці, 2002. – Вип. 3. – С. 148–155.

23. Вардомский Л., Скатерщикова Е. Внешнеэкономическая деятельность регионов. – М.: Аркти, 2002. – 320 с.

24. Вдовин М.Л. Показники конкурентноспроможності в зовнішньоекономічній діяльності // Менеджмент у ХХІ столітті: розвиток організацій та управління персоналом. – Львів, 2004. – Ч. 1. – С. 202–204.

25. Вериженко І.О. Дослідження ефективності україно-французьких зовнішньоекономічних зв'язків // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Донецк, 2005. – Ч. 1. – С.190–195.

26. Вертузаєв М. С. Глобалізація і регіональна кооперація в сфері науково-дослідних, дослідно-конструкторських та проектно-технологічних робіт // Вісник. – Львів, 2005. – №6. – С. 232–240.

27. Викторов С. Внешнеэкономическая деятельность как элемент структурных преобразований // Вопросы экономики. – 1995. – № 4. – С. 127.

28. Винокуров Е. Международное антимонопольное регулирование и ВТО // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 10. – С. 40–46.

29. Волков А.А. Региональный аспект внешнеэкономической деятельности // Проблемы региональной экономики, 2002. – № 1–3, – С. 212–220.

30. Володин А.Г., Широков Г.К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы // Полис. – 1999. – № 5. – С. 83–93.

31. Воронина Т.В. Внешнеэкономическая деятельность предприятий в условиях рынка (политэкономический аспект). Дис. канд. экон. наук. Ростов-на-Дону. – 1993. – С. 38–39.

32. Воротилов В. Региональная экономика (концепция формирования и развития). – СПб.: ТООТК «Петрополис», 1994. – 198 с.
33. Воротников А. Конкурентоспособность регионов и задачи региональных властей в области корпоративной политики // Российский экономический журнал. – 2001. – № 7. – С.94–95.
34. Герман Ван дер Вее. История мировой экономики (1945–1990) / Пер. с фр. – М.: Наука. – 1994. – 652 с.
35. Голубев Д. Механизм внешнеэкономической деятельности в условиях рыночных преобразований России. Автореф. дисс. канд. экон. наук. – Волгоград. – 2002. – 22 с.
36. Гонза Т.В. Глобалізація і регіоналізація: нове окреслення відомого змісту // Экономические инновации. – Одесса, 2005. – Вып.21: Украинское Причерноморье в конкурентном экономическом пространстве (проблемы международной экономической интеграции). – С. 50–58.
37. Горбенко І.В. Вплив зовнішньоекономічних процесів на формування регіональних інвестиційно-фінансових потоків // Наук. записки – Острог, 2005. – Вип. 7, ч. 2. – С. 295–303.
38. Гордеева Т.Ф. Система міжнародних економічних організацій та глобалізація // Прометей. – Донецк, 2004. – Вып.1 (13). – С. 86–90.
39. Гордин В.А. Облигационные заимствования территорий: нужны ли они? // Рынок ценных бумаг. – 2003. – № 6. – С. 25–31.
40. Государство и рынок: американская модель / Под ред. М.А. Портного, В.Б. Супяна. – М.: Анкил, 1999. – 436 С.
41. Гранберг А. Региональное развитие и региональная политика в переходной период // РАН ; Институт экономики. – М. : Наука, 2006. – 401 с.
42. Григорець Т.В. Стандартизація як елемент зовнішньоекономічної безпеки в умовах поглиблення економічного співробітництва Україна-ЄС // Економіка та підприємництво. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 93–101.
43. Гриценко С.І. Стратегія зовнішньоекономічної діяльності кластерних утворень у металургійному комплексі України // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных

инвестиций: региональный аспект. – Донецк, 2006. – Ч. 1. – С. 74–78.

44. Грошовик Ю.Я. Методологічні засади вдосконалення організаційно-правової інфраструктури детінізації відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності // Держава і право. – К., 2004. – Вип. 23: Юридичні і політичні науки. – С. 197–203.

45. Грудинский В. Цели заимствований городов и регионов // Рынок ценных бумаг. – 2001. – №24. – С. 78–79.

46. Гуменюк А.М. Основні напрями активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону // Вісник. – Львів, 2005. – Вип. 18, ч. 1: Сер.: Економічна. – С. 225–230.

47. Данилишин Б.М., Корецький М.Х., Дацій О.І. Інвестиційна політика в Україні: Монографія. – Донецьк: „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – 292 с.

48. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Горська О.В., Фащевський М.І., Антонієва Л.С., Щедрова І.М., Нікітюк М.П., Клиновий Д.В. Продуктивні сили економічних районів України. – К.: ЗАТ „Нічлава”, 2000. – 517 с.

49. Даниліна Т.О. Глобалізація як джерело економічного розвитку України // Наук. праць – Донецьк, 2004. – Вип.87: Сер.: Економічна. – С. 177–186.

50. Делягин М. Общая теория глобализации // Общество и экономика. – 1998. – №10 – 11. – С. 87–103.

51. Дергачова В. Глобалізація як основна тенденція розвитку світової економіки та її напрямки // Наука молода. – Тернопіль, 2005. – Вип. 3. – С. 40–45.

52. Дрейк-Брокман С. Сегодня Россия является самым интересным объектом для инвестиций в долговые инструменты среди стран с развивающимися рынками // Рынок ценных бумаг. – 2001. – № 5. – С. 113–115.

53. Дробот Г.А. Глобализация и регионализация: проблемы теории и практики // Вестник Моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. – 2000. – № 1. – С. 37–51.

54. Дурицька Г.В. Зовнішньоекономічна діяльність: стан, проблеми та перспективи розвитку в умовах економічної глобалізації // Соціально-

- економічні дослідження в перехідний період. – Львів, 2005. – Вип.6 (56):
Ринкові перетворення в Україні в умовах світових інтеграційних процесів. – С.
75–79.
55. Дьяченко О.В. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності України у
2004 році // Науковий вісник. – К., 2005. – Вип. 1 (6). – С. 39–45.
56. Дьяченко О.В. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності України у
2004 році // Науковий вісник. – К., 2005. – Вип. 1 (6). – С. 39–45.
57. Економічний словник-довідник / За ред. д.е.н., проф. С.В.
Мочерного. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
58. Експортний потенціал та розвиток зовнішньої торгівлі в Україні:
Конспект лекцій / За ред. Є.М. Воронова, А.А. Мазаракі – К.: КДТЕУ, 1994. –
28 с.
59. Експортний потенціал України на російському векторі: стан і
прогноз / Під ред. С.І. Пирожкова, А.І. Сухорукова. – К.: Нац. ін-т українсько-
російських відносин, 1998. – 167 с.
60. Євдокименко В.К. Глобалізація, регіоналізація та методологія
модернізації регіонального управління економікою // Наук. вісник – Чернівці,
2006. – Вип.281: Економіка. – С.23–27.
61. Євдокименко В.К. Трансформація змісту функції територіального
управління в умовах глобалізації // Социально-экономические аспекты
промышленной политики: теоретические аспекты регионального развития и
модели инновационного развития территорий. – Донецк, 2002. – Т. 1. –
С. 112–120.
62. Смелянова О.Ю. Дослідження та розробка моделей показників
зовнішньоекономічних послуг // Моделювання та інформатизація соціально-
економічного розвитку України. – К., 2004. – Вип. 5. – С. 53–68.
63. Жаліло Я.А. Роль зовнішньоекономічних чинників у забезпеченні
переходу до інноваційної моделі економічного розвитку // Прометей. – Донецк,
2004. – Вып. 1 (13). – С. 69–72.
64. Жеваго А. Глобалізація і державне регулювання міжнародної
економічної діяльності // Зб. наук. праць – К., 2005. – Вип. 47. – С. 252–258.

65. Жук М.В. Экспортний потенціал регіону. Теорія, методологія, практика. – Чернівці: Рута, 2002. – 199 с.
66. Загладин Н. Глобализация в контексте альтернатив исторического развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 8. – С. 3–10.
67. Задорожний А. Глобалізація: сутність та перспективи // Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій. – К., 2003. – С.155–157.
68. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність України» // www.rada.gov.ua – електронна законодавча база Верховної Ради України.
69. Зевин Л. Национальные системы в глобальных процессах // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 11. – С. 17–24.
70. Иванов И.С. Внешняя политика России в эпоху глобализации: статьи и выступления. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 415 с.
71. Иванов Н. Вызовы глобализации: экономический аспект // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 9. – С. 4–10.
72. Иванов О. Государственное регулирование внешнеэкономических связей Японии // Проблемы Дальнего Востока. – 1998. – № 5. – С. 87–97.
73. Интрилигейтор М. Глобализация как источник международных конфликтов и обострения конкуренции // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – № 6. – С. 38–43.
74. Иншаков О. Структурное уточнение содержания экономической теории: потенциал многоуровневого мезоподхода // Российский экономический журнал. – 2004. – №8. – С. 84–86.
75. Ігнатович Н.І. Деякі аспекти зовнішньоекономічних зв'язків України у контексті глобалізації // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К., 2004. – Вип. 4. – С. 129–133.
76. Кабир Л. Организация оффшорного бизнеса. – М.: Финансы и статистика. – 2002. – 139 с.
77. Калініченко І., Романенко В. Регіональна диференціація в економіці України // Економіка України. – 2001.– № 6. – С. 21–24.
78. Караваева И.В. Налоговая политика ведущих западных государств

в системе экономического регулирования // Законодательство и экономика.

– 1996. – № 17–18. – С. 51–63.

79. Кваша С., Патица Н. Напряжки та проблеми інтеграції України у світовий економічний простір // Економіка України. – 2001. – № 9. – С. 23–27.

80. Киреев А.П. Международная экономика: В 2-х ч. – М.: Международные отношения, 2000. – Ч. I: Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. – 416 с.

81. Кирилук Ю. В. Формування оптимальної регіональної моделі зовнішньоекономічної діяльності в умовах трансформації господарського комплексу // Теорії мікро-макроекономіки. – К., 2005. – Вип. 20. – С. 17–29.

82. Кірнос І.О. Структурна характеристика платіжних умов зовнішньоекономічних договорів // Зб. наук. праць. – Донецьк, 2003. – Т.4: Сер.: Державне управління, вип. 27: Фінансовий механізм державного управління економікою України. – С. 198–212.

83. Клавдиенко В.П. Глобализация мирового хозяйства и трансформация экономических систем в странах Восточной Европы и России // Вестник Моск. ун-та. Сер. 6. Экономика. – 2000. – № 5. – С. 78–87.

84. Клайн Л. Глобализация: вызов национальным экономикам // Проблемы теории и практики. – 1998. – № 6. – С. 44–49.

85. Коваленко О.М., Шаповал С.С. Актуальні шляхи розвитку зовнішньоекономічної діяльності // www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23150.doc.htm.

86. Колінець Л.Б. Фінансово-кредитний інструментарій стимулювання зовнішньоекономічної діяльності у світовій економічній системі. Дис. Канд. екон. наук. – Тернопіль. – 2005. – С. 61–62.

87. Коллонтай В. Мирохозяйственный контекст экономических реформ // Общество и экономика. – 1999. – № 10–11. – С. 87–99.

88. Коллонтай В. О неолиберальной модели глобализации // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 10. – С. 3–13.

89. Колодко Гж. Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран / Пер. с польск. – Минск.: ЕГУ, 2002. – 200 с.

90. Коломієць В.В. Побудова комплексної програми регіонального розвитку // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – Суми: СНАУ, 2004. – № 3-4. – С. 152–157.
91. Коломієць В.В. Прийняття стратегічних рішень у сфері експортно-імпорتنних операцій в умовах ринку // Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ, 2004. – Вип. 10. – С. 96–103.
92. Коломієць В.В. Експортний потенціал регіону та його зовнішньоекономічна діяльність (на прикладі Черкаського регіону): Дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2004. – 234 С.
93. Комаров В.В. Проблемы развития внешнеэкономической деятельности на уровне региона (на примере Омской области): Дис. канд. эк. наук: 08.00.14 / В.В. Комаров; Финансовая Академия при Правительстве РФ. – М., 1998. – 176 С.
94. Кормнов Ю.Ф. Оценка макроэкономической эффективности внешнеэкономических связей России // Экономист. – 2002. – № 4. – С. 16–27.
95. Корнієнко В. О. Глобалізація як процес: від спостереження – до ефективного управління // Гуманітарний вісник. – Запоріжжя, 2003. – Вип.15. – С.99–108.
96. Котилко В., Санин И. Региональное прогнозирование. – Подольск.: «Сатурн-С», 2001. – 212 с.
97. Крамарева О. С. Глобалізація та економічний розвиток України // Економіка: проблеми теорії та практики. – Донецьк, 2005. – Вип.200, т.2. – С. 597–600.
98. Краснова Т. Экономическая устойчивость региона: теоретические вопросы и практические исследования. – Красноярск.: Изд-во Красноярского ГТУ. – 2004. – 365 с.
99. Крижановський М.М. Експортний потенціал України як фактор інтеграції в світогосподарський простір: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.05.01. / НАН України. Інститут світової економіки і міжнародних відносин. К., 2003. – 17

с.

100. Крушніцька Г.Б. Експортний потенціал регіону та шляхи його використання (на прикладі Чернівецької області): Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.05.01. – К.: КНЕУ, 2001. – 19 с.

101. Кудряшова Н.В. Глобалізація та її вплив на економіку України // Вісник. – К., 2004. – №1 (25). – С. 111–117. – Бп14949-1(25)

102. Кузьмин С. Перспективы России в развитии современных мирохозяйственных тенденций // Экономист. – 2002. – № 1. – С. 14–25.

103. Кулик В. Нынешняя модель глобализации // Российский экономический журнал. – 2002. – № 10. – С. 65–74.

104. Кухарская Н.А. Внешнеэкономическая деятельность Украины: региональный аспект // Внешняя торговля. – 2000. – № 3. – С. 20–23.

105. Кучуков Р., Савка А. Некоторые особенности процесса глобализации // Экономист. – 2003. – № 5. – С. 40–46.

106. Ларина Н., Кисельников А. Региональная политика в странах с рыночной экономикой. – М.: Экономика. – 1998. – 215 с.

107. Лебедева Н. Институциональный механизм экономики: сущность, структура, развитие. – Волгоград: Изд-во ВолГУ. – 2002. – 198 с.

108. Ли Ченг Ф., Финнерти Дж.И. Финансы корпораций; теория, методы и практика / Пер. с англ. – М.: ИНФРА – М, 2000. – 686 с.

109. Ліпіхіна Т.Д. Гармонізація загальних правил системи оподаткування ЗЕД України в умовах інтеграції у світове співтовариство – Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: Академії митної служби. – 2001. – № 2 (10). – С.36 – 43.

110. Логовинский Е. Еврооблигации: международная практика выпуска // Рынок ценных бумаг. – 2001. – 21. – С. 26–29.

111. Лоуи Т. Глобализация, государство, демократия: образ новой политической науки // Полис. – 1999. – № 5. – С. 108–119.

112. Макаринська О.В. Вступ України до СОТ в контексті узгодження методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності // Зб. наук. праць – Луганськ, 2004. – №34 (46): Сер.: Економічні науки. – С. 60–63.

113. Щербаков В. Глобализация экономики, региональная интеграция, влияние этих процессов на положение трудящихся государств – участников СНГ // Общество и экономика. – 2002. – № 2. – С. 7–17.
114. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. – М.: ЗАО Экономика, 2001. – 346 с.
115. Яров Ю. Глобализация экономики и развитие интеграционных процессов в СНГ // Российский экономический журнал. – 2001. – № 1. – С. 74–78.
116. Яценко А.Б. Оцінка використання тарифних інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Донецк, 2005. – Ч. 1. – С. 127–130.
117. Яценко О.В. Адаптація зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних товаровиробників до умов світового ринку // Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю. – Черкаси, 2004. – С. 226–229.
118. www.kyiv-obl.gov.ua – офіційний сайт Київської обласної державної адміністрації.
119. Samuelson P.A. Economics. – McGraw-Hill. – New York. – 1973. – 785 р.
120. www.kmu.gov.ua – Урядовий портал.
121. www.president.gov.ua – офіційний сайт Президента України.
www.rada.gov.ua – офіційний сайт Верховної Ради України.